

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÖNETİŞİM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE 2014-2022 YILLARI ARASINDA İFADE VE BASIN
ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÇOKLU DURUM ÇALIŞMASIYLA
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

NEVZER EYLÜL AÇIKKOL

İstanbul, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÖNETİŞİM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE 2014-2022 YILLARI ARASINDA İFADE VE BASIN
ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÇOKLU DURUM ÇALIŞMASIYLA
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

NEVZER EYLÜL AÇIKKOL

Danışman: PROF. DR. ÖMER FARUK GENÇKAYA

İstanbul, 2023

ÖNSÖZ

İfade özgürlüğü haklarının ihlal edildiği veya baskılandığı ülkelerde basın özgürlüğü, bilgiye erişim ve haber alma hakkı da baltalanmaktadır. Dolayısıyla, ifade ve basın özgürlüğünün korunmadığı ve güvence altına alınmadığı ülkelerde medyanın oligopolistik yapısı ve hükümetin basın üzerindeki etkisi de artar. İfade ve basın özgürlüğünün engellendiği veya baskılandığı ülkelerde yurttaşların düşüncelerini ifade etme özgürlüğü de kısıtlanır. Sivil toplumun ve kamu bekçisi olarak nitelendirilen basının güçlü ve özgür olabilmesi, insan haklarının korunmasını ve demokrasinin güçlenmesine de katkı sağlar. Demokratik bir toplumun varlığı, temel insan hak ve hürriyetlerinin korunmasına ve uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, bu çalışmada uluslararası kuruluşların her yıl yayınladıkları endeks ve raporlar ışığında 2014- 2022 arasında Türkiye’deki ifade ve basın özgürlüğünün gerileme nedenleri ele alınmıştır. Bilimsel ve nesnel biçimde ifade ve basın özgürlüğü durumunu ölçen ve izleyen kuruluşların yayınladıkları çalışmalar ve projeler özel bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın, Türkiye’de ifade, düşünce ve basın özgürlüğüne ilişkin farklı boyutlarda, özgül nitelikteki başka çalışmalara yol açmasını diliyorum. Özellikle, karar alıcıların insan haklarını gözeterek veriye, kanıta dayalı bilimsel çalışmaları göz önünde bulundurduğu bir Türkiye umudu ile çağdaş demokratik bir ülkede yaşama umudunun gerçekleşmesini umuyorum.

Öncelikle, tez çalışmamda ve yazım sürecinde bana destek olan Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya’ ya ve değerli jüri üyeleri Dr. Halime Safiye Atalay’a, Dr. Muhammed Erdal Okutan’ a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Tez yazım süreci boyunca yanımda olan misafir kedim Rengar’ a, Zeynep Devir’ e ve Suna Yılmaz’a ve tüm kadın dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak, bu çalışmada yararlanmış olduğum kuruluşların Türkiye’de ifade, düşünce ve basın özgürlüğü bağlamında ortaya koydukları araştırmalara emek veren ve katkı sunan bilim insanlarına, gazetecilere ve araştırmacılara teşekkür ederim.

Nevzer Eylül Açikkol

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Nevzer Eylül Açikkol
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya
Tez Türü : Yüksek Lisans
Anahtar Kelimeler : İfade özgürlüğü, Basın Özgürlüğü, Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri

ÖZET

TÜRKİYE’DE 2014-2022 YILLARI ARASINDA İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÇOKLU DURUM ÇALIŞMASIYLA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Türkiye'deki ifade ve basın özgürlüğüne yönelik sorunlar ulusal ve uluslararası gündemde sıkça yer almaktadır. İfade ve basın özgürlüğü ve bu kapsamda haber alma, bilgiye erişim hakkı, kanaat ve düşünce özgürlüğünün korunması ve güvence altına alınması, medya ve basının bağımsızlığı demokratik bir toplumun temel bileşenidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesinde belirtildiği üzere “herkes düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir”. Çağdaş demokratik sistemlerde, hükümetlerin, yurttaşların farklı kaynaklardan bilgi alabilecekleri çeşitli ve bağımsız bir medya ortamını geliştirme ödevi bulunmaktadır. 1982 Anayasası'nın 28. maddesinde "Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır" ifadesi yer almasına karşın, son yıllarda ifade ve basın özgürlüğü bazı kısıtlayıcı yasal düzenlemelere ve idari yaptırımlara konu olmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, çoklu durum çalışması yöntemiyle 2014-2022 yılları arasında Avrupa Komisyonu İlerleme / Ülke Raporlarında Türkiye'de ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin yapılan değerlendirmeler, Bertelsmann Stiftung'un Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri Yıllık Raporlarında yer alan medya çoğulculuğu, basın özgürlüğü, resmi/devlet bilgilerine erişim göstergeleri ile konu ile ilgili diğer uluslararası raporlarda yer alan değerlendirmeler çerçevesinde irdelemektir. Bu çalışmada, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü değerlendirilirken söz konusu inceleme kaynaklarında ifade ve basın özgürlüğüyle ilgili tutarlı ve ortaklaşan yönler belirlenmiş olup, ileri sürülen gerileme süreci açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu analiz, incelenen kaynakların 2014 ile 2022 yılları arasında Türkiye'nin ifade ve basın özgürlüğü statüsündeki endişe verici düzeydeki düşüşü doğruladıklarını göstermektedir. Türkiye'nin hem uygulamalarında hem de basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü koruyacak yasal çerçevede taraf olduğu uluslararası normlar ve yükümlülükler ışığında reform yapması gerektiği açıktır.

GENERAL KNOWLEDGE

ABSTRACT

Name and Surname : Nevzer Eylül Açikkol
Field : Political Science and Public Administration
Programme : Governance and Civil Society Organizations
Supervisor : Professor Ömer Faruk Gençkaya
Keywords : Freedom of speech, press freedom, sustainable governance indicators

A COMPARATIVE MULTIPLE CASE STUDY ANALYSIS OF SPEECH AND PRESS FREEDOM IN TÜRKİYE BETWEEN 2014 AND 2022

Issues related to freedom of expression and press freedom in Türkiye are frequently on the national and international agenda. Freedom of expression and press, and within this scope, the right to receive information, the right to access information, the protection and guarantee of freedom of opinion and thought, and the independence of the media and press are the main components of a democratic society. As stated in Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights, "everyone has the right to freedom of thought and expression." In democratic systems, governments have a duty to foster a diverse and independent media environment in which citizens can receive information from a variety of sources. Although Article 28 of the 1982 Constitution defines the provision "The State shall take measures to ensure freedom of the press and information," freedom of the press has been subject to some restrictive legal regulations and administrative sanctions in recent years.

The major goal of this study is to employ the multiple case study approach to investigate the assessments of Turkey's press and freedom of expression made in the European Commission's Progress and Country Reports between 2014 and 2022. The commission's evaluations were examined in the context of assessments of press freedom, access to government information, and media plurality in the Annual Reports of the Bertelsmann Stiftung Sustainable Governance Indicators and other related international reports. The regression around freedom of expression has been described in this study by identifying the consistent and shared features of the evaluations in the review sources as it examines the state of press freedom and freedom of expression in Türkiye.

This analysis indicates that the sources studied corroborated the alarming level of decline in Turkey's press and freedom of speech status between 2014 and 2022. It is clear that Türkiye needs to reform both its practices and the legal framework that would protect press freedom and freedom of expression in light of international norms and obligations to which it is a party.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	ii
GENEL BİLGİLER	iii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
GRAFİK LİSTESİ	x
1.GİRİŞ.....	13
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	19
2.1. Araştırmanın Amacı.....	19
2.1.1.Araştırma Sorusu	20
2.2.Araştırmanın Yöntemi	21
2.2.1.Verİ Toplama.....	22
2.2.2. Araştırma Sınırlılıkları	24
3. İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	26
3.1. İfade Özgürlüğü Tanımı ve Kapsamı.....	26
3.1.1. İfade Özgürlüğünün Unsurları.....	28
3.1.2.Uluslararası Sözleşmelerde İfade Özgürlüğü	30
3.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında İfade ve Basın Özgürlüğü..	32
3.1.4. Uluslararası Sözleşmeler Bağlamında İfade Özgürlüğünün Sınırlılıkları...	35
3.2. Basın Özgürlüğü Kavramı	37
3.2.1.Medya Çoğulculuğu Kavramı	40
3.2.2. Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü Bağlamında Yasal Düzenlemeler...	42
3.2.3. AİHM Kararlarına Göre Türkiye’de İfade ve Düşünce Özgürlüğü	
İhlalleri.....	45
4. İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAPSAMINDA ENDEKS VEYA RAPOR	
YAYINLAYAN ULUSLARARASI KURULUŞLAR.....	45
4.1.Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri Kavramsal Çerçeve.....	43
4.2. İfade ve Basın Özgürlüğü Bağlamında Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri.	56

5.2014-2022 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ	
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	60
5.1 Avrupa Komisyonu İlerleme/ Ülke Raporları Bağlamında Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü.....	60
5.2.Dezenformasyon Yasası ve 2014-2022 Yılları Arasında İnternete Erişimin Engellenmesi.....	70
5.3. SYG Göstergeleri Bağlamında Türkiye’de 2014- 2022 Yılları Arasında ifade ve Basın Özgürlüğü.....	77
6.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	92
EKLER	97
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABK	Avrupa Birliği Komisyonu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BS	Bertelsmann Stiftung
CPJ	Gazetecileri Koruma Komitesi- Committee to Protect Journalists
CMPF	Medya Çoğulculuğu ve Medya Özgürlüğu Merkezi
IC	Sansür Endeksi- Index on Censorship
IREX	Uluslararası Araştırma ve Değişim Merkezi- International Research and Exchange Board
MSHUS	Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
RSF	Sınır Tanımayan Gazeteciler- Reporters Sans Frontières
SYG	Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri -Sustainable Governance Indicators
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİB	Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
V-DEM	Varieties of Democracy

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Veri Toplama ve İnceleme Tablosu	24
Tablo 2: Türkiye’de İfade Özgürlüğü Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İhlal Kararların Dağılımı, 1959-2022	46
Tablo 3: Basın Özgürlüğüne İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu.....	57
Tablo 4: Medya Çoğulculuğuna İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu.....	57
Tablo 5: Resmi ve/veya Devlet Bilgilerine Erişime İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu.....	58
Tablo 6: Medyaya İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu.....	59

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: SYG Göstergelerine Göre Türkiye'nin İfade ve Basın Özgürlüğü Puanı, 2014-2022.....	68
Grafik 2: RSF Endeksine Göre Türkiye Ülke Sıralaması, 2014-2022.....	69
Grafik 3: Türkiye’de Tutuklu Gazeteci Sayısının Karşılaştırması, 2014-2022	74
Grafik 4: Freedom House Türkiye Küresel Puanı, 2016-2022	84
Grafik 5: 2014-2022 yılları arası Twitter Özelinde Türkiye Hukuki Kaldırma Talepleri	88
Grafik 6: Demokratikleşme ve İfade Özgürlüğüyle İlişkili Göstergelerin 2002-2022 Yılları Arasında Türkiye Ülke Grafiği.....	89
Grafik 7. 2012-2022 Yılları Arasında Yıllara arasında Anayasa Mahkemesi Yapılan Bireysel Başvuru Sayıları.....	90
Grafik 8. 2012-2022 Yılları Arasında Yıllara Arasında Anayasa Mahkemesi İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı.....	91

1. GİRİŞ

Güçler ayrılığı ve denge ve denetleme mekanizmalarına dayanan demokratik bir siyasal sistemin en önemli güvencelerinden biri ifade ve basın özgürlüğüdür.¹ İfade özgürlüğünün, bilgiye erişimin ve basın özgürlüğünün temel koşulu hükümetlerin yurttaşların farklı kaynaklardan bilgi alabilecekleri çoğulcu ve bağımsız bir medya ortamını geliştirmeleridir. Devletlerin medya çeşitliliği ve içerikleri yönünden çoğulculuğun ve temsilin sağlanmasında ve teşvik edilmesinde anayasal ve hukuksal yükümlülükleri bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ifade ve basın özgürlüğü konusunda çoğulculuk, orantılılık, hukukun üstünlüğü ilkeleri korunamadığı takdirde ortak çıkarlara ve fikirlere ulaşılamayacağına dikkat çekmiştir.²

Kurumsal anlamda uzun zamandır demokrasi açığı³ tartışmalarına konu olsa da, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve 1993'ten bu yana Avrupa Birliği⁴, hukuksal çerçeve ve kurumsal yapılar bağlamında demokrasi standardının yüksekliği nedeniyle Avrupa coğrafyasında bulunan ülkelerin üye olarak katılmak istedikleri ulus üstü bir yapıdır.⁵ Topluluk döneminden başlayarak beş genişleme süreci yaşayan Avrupa Birliği, son olarak Hırvatistan'ın 2013'te katılımı ile 28 üyeye ulaşırken, arkasından İngiltere'nin üyelikten ayrılması ile üye devlet sayısı 27'ye inmiştir.⁶ Bununla birlikte, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu yedi ülkenin (Arnavutluk, Karadağ, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Moldova, Sırbistan ve Ukrayna) üyelik

¹ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde 10, European Court of Human Rights, Strasbourg”, erişim 10 Nisan 2024, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf.

² Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), Hukuk Devleti Kontrol (GAYRİRESMÎ ÇEVİRİ), Strazburg, 18 Mart 2016 Görüş No: 711 / 2013 CDL-AD (2016)007, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-tur).

³ "Demokrasi açığı" (democratic deficit) kavramı, seçmenlerin bir demokrasinin nasıl olması gerektiğine ilişkin düşünceleri ile içinde yaşadıkları demokratik sistemin uygulamalarına yönelik algıları arasındaki farklılık olarak tanımlanmaktadır. Norris, Pippa *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511973383.102-118>.

⁴ Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu altı ülkenin katılımı ile 1951'de oluşturulmuş; 1957'de gümrük birliği ve nükleer enerji konularında iş birliğini de içeren Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dönüşmüştür. Avrupa Birliği Antlaşması ile yeni görev ve sorumluluklar yüklenerek 1993'te Avrupa Birliği kurulmuştur.

⁵ Simona Piattoni, "The European Union: Legitimizing Values, Democratic Principles, and Institutional Architectures", içinde Simona Piattoni (ed.), *The European Union: Democratic Principles and Institutional Architectures in Times of Crisis*, Oxford: Oxford University Press, 2015, 3-28.

⁶ "Principles, Countries, History | European Union", erişim 16 Nisan 2023, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history_en.

müzakereleri sürerken, üç ülkenin de (Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Gürcistan ve Kosova) potansiyel adaylığı öngörülmektedir. Türkiye, Topluluğun kurulmasından kısa bir süre sonra 1959'da ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Topluluk ile bir Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması) 1963'te imzalanmış; 1970'te imzalanan Katma Protokol 1973'te yürürlüğe girmiş ve geçiş döneminin yirmi yıl sürmesi kararlaştırılarak Gümrük Birliği amaçlanmıştır. 12 Eylül 1980'de yapılan askeri müdahale sonrasında askıya alınan ilişkiler 1987'de geçiş süreci tamamlanmadan yapılan tam üyelik başvurusu sonuçlanmamıştır. Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği 1996'da yürürlüğe girerek üyelik sürecinde "Son Döneme" geçilmiştir. AB Devlet ve Hükümet Başkanları Türkiye'nin, diğer aday ülkelere uygulanan kıstasları yerine getirmesi koşuluyla AB'ye "tam üyelik adayı" olduğunu Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesinde kabul etmişlerdir. Daha sonra, Brüksel'de 17 Aralık 2004'te yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde kararlaştırılan Türkiye'nin AB'ye katılımı ile ilgili müzakereler 3 Ekim 2005'te başlamıştır.⁷

Bu bağlamda, AB'ye üyeliğe yönelik oluşan toplumsal desteğin etkisiyle, 2001-2004 yılları arasında kapsamlı iki anayasa değişikliği ve sekiz uyum paketi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmiştir.⁸ Bu değişikliklerin temel amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde kısa ve orta vadede yapılacak çalışmaları kapsayan 2001 Yılı Ulusal Programı doğrultusunda, katılım müzakerelerinin başlamasının ön koşulu olan Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uyum sağlamasına yönelik olarak, Anayasa ve ilgili temel yasaların gözden geçirilerek iyileştirmelerin yapılmasıydı.⁹ Bu değişiklikler arasında Anayasa'nın İkinci Kısımında yer alan "Temel Hak ve Ödevler" başlığı altında aralarında düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin hükümler de yer alıyordu.

Avrupa Birliği Komisyonu (ABK) tarafından hazırlanan aday statüsündeki ülkelerin raporları, Birliğe katılım sürecinde çok çeşitli yönlerden değerlendirmeleri içermekte olup, ülkelere katılım yolunda öneriler içeren en önemli belgeler arasındadır. ABK 'nın 1998'den başlayarak her yıl yayınlanan ve 2015'ten sonra ülke raporu adı verilen "Türkiye İlerleme

⁷ Can, Hacı vd., *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri*, ed. Karluk, Sadık Rıdvan ve Yüce Dural, Betül (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2019), <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/IKT406U/ebook/IKT406U-13V5S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>. s. 17-20

⁸ Özbudun, Ergun ve Gençkaya, Ömer Faruk, *Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası* (İstanbul: Doğan Kitap, 2010). s. 49-86

⁹ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *TÜRKİYE'DE SİYASİ REFORM Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler* (Ankara: Dumet Ofset, 2007), <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>.

Raporlarında"¹⁰ 2004'ten sonra basın özgürlüğü kavramından daha fazla ifade özgürlüğü kavramına yer verildiği; 2004, 2015 ve 2019 raporlarında ifade özgürlüğüne vurgu yapıldığı; özellikle, 2010'dan sonra dalgalı bir seyir izleyen bu konudaki gelişmelerin, 2012, 2015 ve 2019 yıllarında en yüksek düzeyde "olumsuz" olarak değerlendirilmiştir.¹¹ Son raporda, Türkiye'de demokratik kurumlarının işleyişindeki ciddi eksikliklere vurgu yapılarak; ifade özgürlüğü alanında özellikle son yıllarda devlet kurumları tarafından kısıtlayıcı önlemlerin, adli ve idari baskılarla arttığı ileri sürülmüştür.¹²

Türkiye, 2005 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde 95. sırada yer alırken,¹³ 2022 yılına ilişkin endekste önceki yıla göre dört basamak ilerleyerek 180 ülke arasında 149. sıraya yükselmiştir.¹⁴ Sınır Tanımayan Gazeteciler' in basın özgürlüğü endeksi ile uyumlu olarak Türkiye'nin düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında demokrasiden uzaklaştığı ve gerileme yaşandığını birçok ulusal ve uluslararası çalışmada da vurgulanmaktadır.¹⁵

İfade özgürlüğüne yönelik olarak 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde ifade özgürlüğünü ve bağımsız gazeteciliği engelleyen ve "dezenformasyon yasası" olarak bilinen yasal sınırlama ve yaptırımları artırırken, son on yıl içerisinde özgürlükler alanında hızla gerileyen ve "özgür olmayan" ülkeler arasında Libya, Nikaragua, Güney Sudan ve Tanzanya'dan sonra beşinci sırada gösterilmektedir.¹⁶ Demokrasinin en önemli göstergesi olan düşünce ve ifade özgürlüğündeki gerilemeye paralel olarak, Türkiye'de demokrasinin 2012'den başlayarak hızla gerilediği ve El Salvador, Hindistan, Macaristan, Sırbistan ve Tunus'tan sonra en altta yer alan "seçimli otokrasiler" arasında yer aldığı belirtilmektedir.¹⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. Protokolü özgür seçimlerin

¹⁰ Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları, 25/12/2022. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html.

¹¹ Çakır, Ezgi, "Avrupa Komisyonu İlerleme Raporlarında Türkiye'nin İfade ve Basın Özgürlüğü", *İlef Dergisi*, Yaz 2021, 413-49, <https://doi.org/10.24955/ilef.1023137>. s. 425

¹² Avrupa Birliği Komisyonu, Komisyon İç Çalışma Dokümanı, 2022 Türkiye Raporu, Brüksel, 12.10.2022 SWD (2022) 333 nihai, gayri resmi tercüme, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf

¹³ "Index | RSF", erişim 16 Nisan 2023, <https://rsf.org/en/index>.

¹⁴ Reporters without Borders, "Europe- Central Asia Polarisation to the West, War & Propaganda to the East", erişim 16 Nisan 2023, <https://rsf.org/en/classement/2022/europe-central-asia>.

¹⁵ Adaklı, Gülseren vd., "Türkiye'de Medya ve İfade Özgürlüğü İçin Siyasa Önerileri" (Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği, t.y.), https://oad.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/Blogs_7209_20208613276242COMET-Medya-Ozgurlugu-Siyasa-Onerisi.pdf.

¹⁶ "Freedom in the World 2023, Marking 50 Years in the Struggle for Democracy" (Freedom House, 2023), https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf. s. 12

¹⁷ "Democracy Report 2023 Defiance in the Face of Autocratization" (V-DEM Institute, t.y.), https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf. s. 23

vatandaşların ifade özgürlüğü, temsil hakkı ile yasama ve yürütme erklerinin meşruiyetini sağlayan bir hak olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸ Başka bir deyişle, düşünce ve ifade özgürlüğü, özel olarak demokratik seçimlerin genel olarak demokrasinin tanımlayıcısı olarak kabul edilmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, tek yanlı olduğu ileri sürülen Avrupa Komisyonu Türkiye Raporlarında ifade özgürlüğüne yönelik yapılan tespitlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını, bu konularda hazırlanan diğer uluslararası değerlendirme raporlarını göz önüne alarak sınamak ve değerlendirmektir.¹⁹ Bu bağlamda, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü kapsamında insan haklarının 2014-2022 yılları arasındaki seyri, Bertelsmann Stiftung (BS) Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri (Sustainable Governance Indicators, SYG) yıllık değerlendirme raporları ve öteki uluslararası endeksler çerçevesinde irdelenecektir.

Giriş bölümünde; yukarıda değinildiği üzere demokratik siyasal sistemlerde ifade ve basın özgürlüğünün konumlanması ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci kapsamında uyum paketinde İfade, basın ve düşünce özgürlüğünün yerine ilişkin kavrayış ortaya koymak için müzakere süreçleri belirtilmiştir. Giriş bölümü ile altı bölümden oluşan bu çalışmanın, her bir bölümünün kapsamı bu bölümde açıklanmıştır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde; araştırmanın kapsamı, amacı, araştırma sorusu, yöntemi, veri toplama süreci ve araştırmanın sınırlılıkları yer almaktadır. Bu çalışma, yıl aralığı olarak 2014 ile 2022 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de Cumhurbaşkanının ilk kez doğrudan halk tarafından seçildiği 2014 yılını başlangıç yılı olarak alırken, öncesinde 2013’te ilk etapta çevreci bir toplumsal eylem olarak ortaya çıkan "Gezi Parkı" süreci ve sonrasında altı ay içerisinde yinelenen 2015 Milletvekili genel seçimleriyle ifade ve basın özgürlüğü bağlamında önemli dönüşümlere tanık olmuştur. Arkasından 15 Temmuz 2016’da başarısız bir darbe girişiminden sonra iki yıl süren olağan üstü hal yönetimi

¹⁸ “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna ek protokolün tasdiki hakkında kanun”, 6366 § (1954), https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/08/AIHS_1_protokol.pdf.

¹⁹ Hurriyet com tr | DIŞ HABERLER, “Dışışleri’nden AB Komisyonu Türkiye Raporu’na tepki: Mesnetsiz iddiaları ve haksız eleştirileri kabul etmiyoruz”, 12 Ekim 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/disislerinden-ab-komisyonu-turkiye-raporuna-tepki-mesnetsiz-iddialari-ve-haksiz-elestirileri-kabul-etmiyoruz-42152316>.
Bianet| “Dışışleri: AB’nin raporunda çifte standart var”, Bianet - Bağımsız İletişim Ağı, erişim 07 Mayıs 2023, <https://www.bianet.org/bianet/siyaset/252071-disisleri-ab-nin-raporunda-cifte-standart-var>.
Birgün | “Dışışleri Bakanlığı’ndan AB Komisyonu raporuna tepki: Haksız iddiaları tümüyle reddediyoruz”, birgun.net, erişim 07 Mayıs 2023, <https://www.birgun.net/haber/disisleri-bakanligi-ndan-ab-komisyonu-raporuna-tepki-haksiz-iddialari-tumuyle-reddediyoruz-405987>.

ifade ve basın özgürlüğü açısından olumsuz gelişmeleri etkileyen başlıca süreçler olarak görülmektedir. Bu dönemin başlangıcında, 2014'te Twitter ve Youtube erişim sınırlamaları ve yasaklamaları gibi ifade ve basın özgürlüğünü yönünden kritik gelişmeler de yaşanmıştır. 2017 anayasa değişikliklerinin getirdiği rejim değişikliklerinin olağanüstü hal yönetiminde referanduma sunulması ve arkasından erken Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinin 2018'de yapılması ifade ve basın özgürlüğü alanında olumsuz gelişmeleri hızlandıran ve pekiştiren öteki temel süreçleridir.

2014-2022 yılları arası Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünü değişimini incelendiği ikincil kaynaklar; Avrupa Birliği Komisyonu (ABK) Türkiye raporlarının yanı sıra çalışmamın bir diğer ana kaynağı, BS tarafından yayınlanan SYG Türkiye raporlarındaki medya çoğulculuğu, basın özgürlüğü, resmi bilgilere ve/veya devlet bilgilerine erişebilirlik ve medya göstergeleriyle, öteki uluslararası kuruluşların yıllık değerlendirme raporlarıdır. Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma deseni çerçevesinde, çoklu durum çalışması benimsenmiştir. Araştırma boyunca izlediğim adımlar ise ikincil kaynak taraması yapılarak literatür taraması, analiz, endeks ve raporların puan ve ölçeklerinin karşılaştırılması, grafiklerin oluşturulması ve çıkarımların ortaya konmasıdır. Araştırma sınırlılıklarım ise ana kaynaklarımın kritik ve ana akım medya kuruluşlarında gelişen olaylara odaklanması ve uluslararası kuruluşların raporlama dönemlerinin 2022 yılı için kısıtlayıcı olmasıdır. Bu sınırlılığı aşmak için diğer uluslararası kuruluşların değerlendirmeleri de eklenmiştir.

Üçüncü bölümde; insan hakları bağlamında ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin kavramsal çerçeve ve kısa bir tarihsel arka plan verilmektedir. İfade özgürlüğü; basın özgürlüğü, medya çoğulculuğu, bilgiye erişim ve haber alma hakkını kapsar. Bu nedenle, ifade özgürlüğü kavramı açıklanmış ve öteki ilişkili kavramlar tanımlanmıştır. Ayrıca, Türkiye’nin taraf devlet olması ve bağlayıcılığı nedeniyle uluslararası sözleşmelerce ifade özgürlüğüne ve de yasal düzenlemelere kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda AIHM’ in, ifade ve düşünce özgürlüğü kapsamında Türkiye’deki ihlal kararları konusunda bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde; ifade, düşünce ve basın özgürlüğü bağlamında ülkelerin performanslarını ölçen, endeks veya rapor yayınlayan uluslararası kuruluşlar tanıtılmıştır. Dördüncü bölümü takiben, ABK ve Bertelsmann Stiftung (BS) SYG Türkiye raporlarına ek olarak, diğer uluslararası kuruluşların endeksleri ve değerlendirmeleri ifade, düşünce ve basın özgürlüğüne ilişkin uyumluluk veya tutarlılık var ise ortaya koymak amacıyla değerlendirilmiştir. Bu nedenle, dördüncü bölümde uluslararası kuruluşların Türkiye’ye ilişkin

projeleri ve ölçekleme yöntemlerine kısaca yer verilmiş olup; bölümün başında, SYG ile ilgili kavramsal çerçeve ve yöneme kısaca yer verilmiş; daha sonra raporlarda yer alan medya çoğulculuğu, basın özgürlüğü, resmi ve/veya devlet bilgilerine erişim ve medya göstergeleri irdelenmiştir.

Beşinci bölümde, 2014-2022 yılları arasında Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın ana çıkış kaynağı olan Avrupa Komisyonu İlerleme/ Ülke Raporları bağlamında Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin gelişmeler aktarıldıktan sonra, Türkiye’de son dönemdeki gelişmeler ve kamuoyunda "dezenformasyon yasası" olarak bilinen kanun ve bu kanun etrafında biçimlenen ifade ve basın özgürlüğü ilişkin kısıtlayıcı hükümleri kapsadığına dair yorumlamalara değinilmiştir. Ardından, BS SYG 2014-2022 arasında yayınlanan yıllık Türkiye raporlarında ifade ve basın özgürlüğüne yönelik değerlendirmeler diğer uluslararası raporların ifade ve basın özgürlüğü ile ilişkili göstergeleri doğrultusunda karşılaştırılmıştır.

Sonuç bölümünde; Avrupa Komisyonu raporları ve BS SYG yıllık raporlarının birbiriyle tutarlılığı, uluslararası kuruluşların Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin değerlendirmeleri karşılaştırılmış olup, sonuçların ortaklaşan unsurlarına ilişkin çıkarımlar ortaya konmuş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. SYG Türkiye yıllık raporlarında yer alan göstergeler ve değerlendirmeler ile Avrupa Komisyonu raporları birçok uluslararası kuruluşun raporlarından yararlanmaları, ifade ve basın özgürlüğünün demokrasiyle olan ilişkisini vurgulamaları nedeniyle Türkiye’nin ifade ve basın özgürlüğü yönünden gerileme sergilemesi konusunda büyük oranda tutarlı ve uyumlu görülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu bölümde; araştırmanın amacına, araştırmanın özgün yönüne, araştırmanın sorusuna, yöntemine, varsayımlarına, veri toplama adımları ve araştırmanın sınırlılıklarına değinilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, çoklu durum çalışması yöntemiyle 2014-2022 yılları arasında Avrupa Komisyonu Türkiye Raporlarında ifade ve basın özgürlüğüne yönelik yapılan tespitlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını, BS tarafından yayınlanan SYG Türkiye raporları ve diğer uluslararası kuruluşların değerlendirmeleri ile sınamaktır. Bu amaç doğrultusunda, diğer uluslararası raporlar ve endekslerdeki değerlendirmelere bu çalışmanın ilgili bölümünde yer verilmiş olup, bunlar arasındaki tutarlılık ve uyum irdelenecektir.

Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü ile ilgili kısıtlamalar ve hak ihlalleri, birçok sivil toplum kuruluşu, insan hakları aktivisti, medya kuruluşları ve çalışanları ile siyasi kişilikler tarafından sıkça gündeme getirilmektedir. Türkiye’de İfade ve basın özgürlüğüne ilişkin tespitler, görüşler ve yorumlar; medya sahipliği yapısı, internete ve sosyal medyaya erişim ve kısıtlamalar, tutuklu gazeteci sayısı, sansür, oto sansür gibi çok katmanlı bir biçimde ele alınmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında bu araştırmanın özgün yönü ve literatüre katkısı; ifade ve basın özgürlüğü kapsamında Türkiye’deki gelişmelere ve değerlendirmelere ilişkin farklı değişkenlere göre uluslararası endeks ve raporlardan yararlanarak 2014-2022 yılları arasında bir izlek oluşturması ve değerlendirmesidir. Öte yandan, ifade özgürlüğü ve bilgi edinme hakkının temel kaynaklarından olan sosyal medya platformlarına erişim ve kısıtlama yetkisi, 2014-2022 arasında devlet otoritesi lehinde bireyin ifade özgürlüğüne yönelik olarak hükümetin ifade özgürlüğüne doğrudan müdahalesi genişletilmiştir. Bu çalışma, söz konusu alanlara odaklanarak ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin kısıtlamaların ve müdahalelerin değişimi ve dönüşümünü kavramaya yönelik katkı sunacaktır. Uluslararası kuruluşların raporları belli dönemlerde karşılaştırma yapan araştırmalar nadirdir. Bu bağlamda, b araştırma, uluslararası sözleşmelerin değerlendirmeleri ışığında yerel ve ulusal sivil toplum örgütlerinin raporları ile tutarlılığına ilişkin başka araştırmalara ilişkin tartışma yaratması açısından katkı sunmaktadır.

2.1.1. Araştırma Sorusu

Bu araştırma, 2014- 2022 yılları arasında Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünün değişimini irdelemek ve tutarlı bir inceleme ortaya koymak amacıyla Bertelsmann Stiftung ve ABK’ nın her yıl yayınladığı raporları karşılaştırmıştır. Bununla birlikte, ifade ve basın özgürlüğüne yönelik ABK ve Bertelsmann Stiftung- SYG raporlarındaki çıkarımlar ile ilişkili diğer uluslararası kuruluşların endekslerinden de yararlanılmıştır. Bu bağlamda, bu araştırmanın iki temel sorusu bulunmaktadır:

1. Öncelikle, Avrupa Komisyonu İlerleme/lke Raporlarında yer alan tespitlere göre Türkiye’de 2014-2022 yılları arasında ifade ve basın özgürlüğünün gerilediği iddiası ne ölçüde doğrudur? Bu bağlamda ifade ve basın özgürlüğü açısından hükümet etkisi ve baskısı artmış mıdır?
2. İkinci olarak; Avrupa Komisyonu raporlarındaki tespitler, Bertelsmann Stiftung SYG raporlarındaki ifade ve basın özgürlüğüyle ilişkili göstergeler başlıca olmak üzere diğer uluslararası rapor ve endekslerdeki tespitlerle ne ölçüde uyumludur/ tutarlıdır?

Bu sorulara yanıt ararken, aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmektedir.

Uluslararası kuruluşların endeksleri ve raporlarında, Türkiye’de 2014-2022 arasında ifade ve basın özgürlüğü ihlallerinin artan bir biçimde sürdüğü; ifade ve basın özgürlüğü sınırlamaları ve ihlallerinde hükümetin etkisi ve baskısının arttığı ve hükümetin, başta Avrupa Birliği olmak üzere, uluslararası kuruluşların bu konulardaki tespit ve değerlendirmelerini göz önüne alarak, etkili bir ilerleme sağlamadığı görülmektedir. Bu varsayımlar ve temel araştırma soruları irdelenirken, öncelikle, insan hakları bağlamında ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin kavramsal ereve ve Türkiye için bağlayıcı olan uluslararası yasal yükümlülükleri açıklanacaktır. Ayrıca, internete ve sosyal medya mecralarına erişim, sınırlama ve bu sınırlamalara ilişkin yasal düzenlemelere değinilecektir. Son dönemde yürürlüğe konan yasal düzenlemelerin ifade, düşünce ve basın özgürlüğü açısından orantılılık, hukukun üstünlüğü ilkeleri ve Türkiye’nin uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülüğü doğrultusunda nereye yerleştiği değerlendirilecektir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel araştırma deseni ile tasarlanmış olup, çoklu durum çalışması araştırması yapılmıştır. Durum çalışması araştırması özel bir durumun belirlenmesiyle başlamaktadır.²⁰ Bu durum bir birey, küçük bir grup, bir kuruluş, ortaklık veya somut bir varlık olabilmektedir. Daha az somut düzeyde ise bir topluluk, bir ilişki, karar verme süreci veya belirli bir proje olabilir. Durum; özel bir zaman, yer gibi belirli parametrelere göre sınırlandırılabilir ve tanımlanabilir. Durum çalışması yapan araştırmacılar, tek bir durum veya karşılaştırma yapabilmek için çoklu durumlar tanımlayabilirler. Araştırmacı, konuya ilişkin farklı bakış açıları ve derinlemesine bir anlayış ortaya koymak için araştırmacı genellikle çoklu durumları amaçlı bir biçimde belirler.

Duruma ilişkin derinlemesine bir anlayış sunma iyi bir nitel çalışmanın ayırtıcı özelliğidir. Bunu gerçekleştirmek üzere araştırmacı, mülakat, gözlem, doküman ve görsel-işitsel materyallere kadar birçok veri çeşidini toplayabilir. Tek bir veri kaynağına dayanma, bu derinlemesine anlayışın geliştirilmesinde yeterli olmayabilir. Ayrıca araştırmacı, çeşitli araştırma yerlerinden incelemek üzere çeşitli örnekleme, aracı veya programı seçebilir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmada, ABK ilerleme/ülke raporlarının ifade ve basın özgürlüğü ile ilişkili bölümleri ile BS tarafından yayınlanan SYG Türkiye yıllık raporlarındaki ifade ve basın özgürlüğü ile ilişkili göstergeler ve değerlendirmelere odaklanılmıştır.

ABK Raporlarının tespitleri incelendikten sonra, SYG Türkiye raporlarındaki ilgili göstergeler; medya çoğulculuğu, basın özgürlüğü, resmi bilgilere ve/veya devlet bilgilerine erişebilirlik ve medya göstergeleriyle açıklanmıştır. Belirtmek gerekir ki; raporlar ve endeksler geçmiş yıllar içinde gelişen olayları kapsayarak incelendiği için 2013 yılındaki gelişmeler de değerlendirilmiş olup, benzer biçimde geçmişe dönük raporlandığı için 2022 yılına yönelik olarak sınırlı bir değerlendirme içermektedir. Ayrıca, araştırmanın sınırlılıklarını aşmak, ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin tutarlı ve bütünlüklü bir literatür izleği sunmak amacıyla, RSF ve Freedom House gibi uluslararası kuruluşların rapor ve değerlendirmelerinden de yararlanılmıştır. Bu bağlamda, 2014- 2022 yılları arasında ifade ve basın özgürlüğü açısından

²⁰ Cresweel, John, Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırmada ve Araştırma Deseni, çev. Bütün, Mesut ve Demir, Selçuk Beşir, Desen Ofset (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015). s. 96-110

Türkiye'nin etkili bir ilerleme sağlayamadığı varsayımını irdelemek amacıyla araştırma sürecinde aşağıdaki adımlar izlenmiştir.

1. Literatür Taraması: İyi bir durum çalışmasının söz konusu duruma ilişkin bir betimleme içermesi analizi kavrama konusunda önemlidir. Bu çalışmada ilk olarak, ikinci kaynaklar taranmıştır. Bu bağlamda, ifade ve basın özgürlüğünün insan hakları odağındaki anlayışı kavrayabilmek amacıyla öncelikle kavramsal çerçeve tanımlanmıştır. İnsan hakları kavramlarına ilişkin farklı bakış açıları, tanımlamalar çeşitlenebilmektedir. Bu nedenle, öznel yorumlar yerine bilimsel ve yasal zeminde tanımlanan ifade ve basın özgürlüğü kavramları uluslararası sözleşmeler ve yasal çerçeveler düzeyinde ele alınmıştır. BS-SYG başta olmak üzere, uluslararası kuruluşların ifade ve basın özgürlüğünün tespitine yönelik izledikleri yöntemlere kısaca değinilmiştir.
2. Analiz aşamasında, raporlar ve endeksler incelenerek ilgili göstergelere ilişkin veriye ulaşıldığında veri setine yerleştirilmiş, ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Raporlar geçmişteki yıllara atıfta bulunması halinde veri setinde ilgili yıl bağlamında ele alınmıştır.
3. Göstergeler ve endeksler bağlamında karşılaştırmalı bir biçimde grafikler oluşturulmuş ve ilgili bölümde grafiklere yer verilmiştir. Verileri görselleştirmek için çizgi ve grafiklerden yararlanılmıştır. Çizgi grafikler, zaman içerisindeki eğilimleri göstermek ve veri serisini karşılaştırmak için faydalıdır.²¹
4. Araştırma süresince nitel ve nicel verilere, dokümanlara ve literatür taramasına dayalı olarak 2014-2022 arasındaki gelişmeler yıl bazında ele alınmış olup, karşılaştırmalı olarak analizi yapılmıştır.

2.2.1. Veri Toplama

Durum çalışması araştırmasında, veri toplama genellikle kapsamlı olabilmekte bir başka ifadeyle gözlem, mülakat, dokümanlar ve görsel işitsel materyaller gibi veri toplama araçları kullanılmaktadır. Bütüncül bir analiz ortaya koyabilmek için araştırmacı durumun tarihi, olayların kronolojisi veya durumdaki aktivitelerin günbegün yorumlanması gibi hususları detaylandırır. Bu araştırma kapsamında temel olarak üç aşama izlenmiştir.

²¹ "IBM Documentation" | Grafik Türleri, erişim 23 Ocak 2023, <https://l24.im/LDbjNZk>

Birinci, olarak, kavramsal çerçeve ve giriş bölümlerinde ilgili başlık ve kavramlar için literatür taraması yapılmıştır. İkincil ve birincil kaynağın seçildiği birinci aşamada güvenilir kaynaklar olan Google Scholar, ResearchGate, Academia, YÖK Tez Merkezi, DergiPark, Web of Science, Sci-Hub akademik arama motorları kullanılmıştır. Akademik arama motorlarının yanı sıra gerektiğinde, araştırma konusu ile ilgili anahtar kelimeler kullanarak Google arama motorundan hukukçuların, gazetecilerin, sivil toplum kuruluşlarının ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin oluşan olaylar, gelişmelere ve uygulamalara ilişkin web ortamında yayınlanan yazılarından da yararlanılmıştır.

İkinci olarak beşinci bölümde; BS' nin resmi internet sitesi aracılığıyla SYG Türkiye raporlarına ulaşılmış, yıl bazında karşılaştırma için ilgili kurumların resmi internet sitesinde bulunan veri tabanınının yararlanılmıştır. Avrupa Komisyonu ilerleme /ülke raporları bağlamında ikincil kaynak taraması yapılmıştır. Toplanan sonuçlar, öncelikle ifade, basın ve medya özgürlükleri başlıkları üzerinden incelenmiştir. Araştırma sınırlığını aşmak ve daha derinlemesine bir kavrayış sunmak amacıyla ifade ve basın özgürlüğü kapsamındaki diğer endeksler de veri toplama sürecine dahil edilmiştir. İlgili göstergede verilere ulaşıldığında veriler, veri setine yerleştirilmiş ve araştırmanın ilişkili bölümünde açıklanmış, değerlendirilmiştir. Tablo 1'de görüleceği üzere veri toplama sürecinde aşağıdaki yöntem izlenmiştir.

Üçüncü olarak, aşağıdaki Tablo 1'de görüleceği üzere raporlar ve endeksler taranmış, kuruluşların resmî web sitelerinden toplanmıştır. Sonrasında yıllara göre nicel veriler, veri setine yerleştirilmiştir. Nicel veriler, ilgili bölümlerde değinildiği üzere tutuklu gazeteci sayısı, Türkiye'nin ifade ve basın özgürlüğü açısından ülke sıralaması ve puanı, internete erişimi engellenen web sitesi sayısı, BS-SYG Türkiye raporlarındaki ilgili gösterge puanından oluşmaktadır. İfade ve basın özgürlüğü açısından önemli göstergeler olması nedeniyle internete erişimi engelleme veyahut sınırlama sayıları Avrupa Komisyonu ülke/ilerleme raporlarından faydalanılmıştır.

Tablo 1.
Veri Toplama ve İnceleme Tablosu, 2022

	Medya Özgürlüğü SYG Puanı	Medya Çoğulculuğu SYG Puanı	Resmi /Devlet Bilgilerine Erişebilirlik SYG Puanı	Yürütmenin Hesap Verilebilirliği- Medya SYG Puanı	Avrupa Komisyonu İlerleme/ Ülke Raporları	İnternete Erişim Yasakları	Tutuklu Gazeteci Sayısı- CPJ	Twitter İçerik Kaldırma Talepleri	RSF Endeks	Freedom House Endeksi
2022	x	x	x	x	x		x			x
2021	x				x		x	x	x	x
2020	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2019	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2018	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2017	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2016	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2015	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2014	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

İfade özgürlüğü açısından anlamlı bir çıkarım ortaya koyması nedeniyle Twitter üzerinden içerik kaldırma talepleri Twitter'ın şeffaflık raporları incelenmiştir. Tutuklu ve öldürülen gazeteci sayısı Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ) endeksinden ve ABK raporlarındaki veriler karşılaştırılmıştır. 'X' işareti ise yıllara göre ilgili veriye taranan kaynaklardan ulaşılabildiğine işaret etmektedir.

2.2.2. Araştırma Sınırlılıkları

BS tarafından yayınlanan SYG Türkiye ülke raporları, Eurozone, OECD ve AB üye ülkelerine ve 2009'dan sonra geçici olarak kısıtlı bir döneme odaklanmıştır. Benzer bir biçimde, Croissant ve Pelke'nin (2022) SYG'ın kavramsal ve metodolojik olarak değerlendirdikleri çalışmalarında, OECD ve AB üye ülkelerine ve 2009'dan sonra geçici olarak kısıtlı bir döneme odaklanan nispeten küçük bir veri oluşturma projesi olduğunu belirterek, kodlama ve veri

toplamadaki değişiklikler ve karşılaştırmalı verilerin yalnızca 2014'ten beri mevcut olması nedeniyle görece araştırmacıları sınırlayıcı olduğunu dikkat çekmişlerdir.²²

Karşılaştırmalı veriler yalnızca 2014'ten beri mevcuttur. Diğer yandan, göstergelerin ölçümlenmesinde çoğunlukla ana akım ve uluslararası kuruluşların raporları ve endekslerden yararlanılmaktadır. Yeni medyanın ifade ve basın özgürlüğü açısından önemi dikkate alındığında, internete erişim ve sosyal medya yasakları veya kısıtlamalar, alternatif medya kaynaklarından da yararlanılmamış olması bir diğer sınırlılıktır. Bir diğeri ise ana kaynaklarının ifade ve basın özgürlüğü ile ilişkili bölümlerinin eksiksiz kabul edilmiş olmasıdır. Bu raporların raporlama dönemi göz önüne alındığında 2022 yılına kısaca değinildiği vurgulanmalıdır. Yukarıda söz edilen sınırlamaları aşmak üzere güvenilir ve saygın kuruluşların endeksleri ve raporları da araştırma sürecine dahil edilerek bu sınır aşmaya çalışılmıştır. Belirtmek gerekir ki; bu çalışma kapsamında ifade ve basın özgürlüğü yönünden yalnızca kritik gelişmeler göz önüne alınmıştır.

İkinci araştırma sınırlılığı ise internet sitelerine ve sosyal medya içeriklerine getirilen sınırlama ya da kısıtlama ile ilgili resmi verilere ulaşamamasıdır. Bu nedenle, TBMM'nin yazılı soru önergesi arama motorundan ilgili anahtar kelimeler taranarak internete erişim kısıtlamalarının sayısı ve gerekçeleri ilgili bakanların yanıtları araştırılmıştır. Ancak yazılı soru önergelerine verilen yanıtlarda; kamu otoriteleri erişimi engellemeye yönelik soruları yanıtlarken herhangi bir ayrıntılı istatistiki veri olmadığı beyan edilmiştir.

Ek olarak, birçok araştırmada son yıllarda medya özgürlüğü çatı bir kavram olarak kullanılmaktadır. SYG raporlarında ilgili gösterge 'media freedom' olarak adlandırılmıştır. Ancak bu çalışma insan hakları odaklı ele alındığı ve yasal çerçeve bağlamında incelendiğinden 'media freedom' kavramı Türkçeye basın özgürlüğü olarak çevrilerek kullanılmıştır. Ayrıca, 'Access to Governmental Information' kavramı, vatandaşların devlet kurumlarından talep ettiği bilgileri içerdiğinden bu çalışmada Türkçe'ye 'resmi ve/veya devlet bilgilerine erişim' olarak çevrilerek kullanılmıştır.

²² Aurel Croissant ve Lars Pelke, "Measuring Policy Performance, Democracy, and Governance Capacities: A Conceptual and Methodological Assessment of the Sustainable Governance Indicators (SYG)", *European Policy Analysis* 8, sy 2 (2022): 136-59, <https://doi.org/10.1002/epa2.1141>. s. 147

3. İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, ifade ve basın özgürlüğü ve medya çoğulculuğuna ilişkin tanım ve unsurlar ortaya konmuştur. İfade ve basın özgürlüğüne ilişkin kavramsal çerçeve ise uluslararası sözleşmeler ve yasal çerçeveler bağlamında ele alınmıştır. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) taraf devleti olduğu için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları da bağlayıcıdır. Türkiye'nin AİHM nezdindeki ifade ve düşünce, din ve vicdan özgürlüğü profili ve ihlal kararları ele alındığında; ifade ve basın özgürlüğü özel bir öneme sahip olduğu için AİHS daha detaylı ele alınmıştır.

3.1.İfade Özgürlüğü Tanımı ve Kapsamı

İfade özgürlüğü, uluslararası sözleşmelerle ve anayasal olarak korunmaya ve güvence altına alınmıştır. İfade özgürlüğü; her türlü bilgi ve fikre erişebilme, kendi fikrini dile getirebilme, yayabilme, paylaşma, aktarma ve herhangi bir araç aracılığıyla düşüncelerini ve fikirlerini ifade edebilme özgürlüğünü içeren bir süreç olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ifade özgürlüğü; enformasyon ve haberleşme, düşüncü, kanaat ve düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüklerini de içermektedir.²³

“En geniş anlamda ifade özgürlüğü; bir düşünce, kanaat, tutum veya duygunun barışçıl yoldan açığa vurulmasının veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir. Bundan da anlaşılabilceği gibi, birer özgürlük kullanma biçimi olarak korunması gereken pek çok ifade ve izhar biçimi vardır. Bu geniş anlamında ifade özgürlüğü sözlü ve yazılı anlatım, sanatsal gösterim, kişisel görünüm ve görüntü tercihi, gösteri, yürüyüş, toplantı yapma ve örgütlenme gibi özgürlüklerin hepsini içine alır. Bütün diğer insani değerlerin ya dayanağı ya da destekleyicisi niteliğinde olduğundan, kişinin kendini gerçekleştirebilmesi en temel değerlerden birisidir. Bu nedenle, kişinin potansiyellerini geliştirmesinin başat yolu onun kendisini özgürce ve serbestçe ifade edebilmesidir.”²⁴

İfade özgürlüğü, basın özgürlüğünü de içeren çok daha geniş bir özgürlük hakkını kapsamaktadır. Her türlü iletişim şeklini kapsayan daha geniş bir kavramdır.²⁵ İfade özgürlüğü

²³ Enver Bozkurt ve Süleyman Dost, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* 7, sy 1 (2002): 47-74. s. 48.

²⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ahmet Ulutaş, “Freedom of Opinion and Expression from the Perspective of United Nations Human Rights Mechanisms and Documents”, s. 13 (2020), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1174016>. s. 194.

²⁵ Kenae, John, *Medya ve Demokrasi*, çev. Haluk Şahin (Ayrıntı Yayınları, 1993).s. 33

kişilerin herhangi bir düşünce olay ya da varlık üzerinde serbestçe bir yargıya varabilmesi, görüş sahibi olabilmesi, düşüncelerini kınanmadan açıklayabilmesi ve yeni fikirlere kısıtlanmadan erişebilme hürriyetini ifade etmektedir.²⁶ İfade özgürlüğü kişilerin herhangi bir düşünce olay ya da varlık üzerinde serbestçe bir yargıya varabilmesi, görüş sahibi olabilmesi, düşüncelerini kınanmadan açıklayabilmesi ve yeni fikirlere kısıtlanmadan erişebilme hürriyetini ifade etmektedir.

İfade özgürlüğü bağlamında uluslararası sözleşmelerin yorumları ve kapsamına bakıldığında yalnızca kitap, makale, deneme, roman ve hikâye yazmak veya yayınlamaktan öte bir anlam içermektedir. Bir topluluk kurmak, taraflı veya tarafsız düşüncelerin radyo-televizyon, yazılı veya görsel, işitsel medya organlarında düşüncelerini ifade etmek de bu kapsama girmektedir.²⁷ İfade özgürlüğü hem unsurları hem de kapsamı gereği basın özgürlüğünü ve bilgiye erişim hakkını içermektedir. Dolayısıyla ifade özgürlüğü basın ve iletişim hakkı ile mutlak bir biçimde ilişkilidir. İfade özgürlüğünü kavramının disiplinler arası yaklaşımında ortaklaşarak öne çıkan ve ayırt edici bir diğer önemli niteliği ise demokrasiden söz edilebilmesi için ifade özgürlüğünün tüm özgürlüklerin ve insan haklarının temel bir parçası olarak görülmesidir. Yurttaşların düşüncelerini ve kanaatlarını açıklayabilme, bilgi edinme ve bilgiye erişme hakkı ise çağdaş demokratik sistemlerin unsurlarından biridir.

İnsan hakları çoğunlukla devletlerin hak ihlallerine karşı ortaya çıkarken bir yandan da bu hakların koruma ve güvence altına almayı pozitif ve negatif yükümlülükler açısından devlete bırakmıştır. Devletin, insan haklarının korunmasına ilişkin konumu ise insan haklarının doğasındaki uzlaşmaz çelişki olarak ifade edilmiştir.²⁸ Bu bağlamda, ifade özgürlüğünün sınırlamaları ve kısıtlamaları her zaman tartışmalı olagelmıştır. Kamu güvenliği, ülkenin bütünlüğü ve çıkarları için keyfi müdahaleler devletler tarafından yapılabilmektedir. Bunun nedeni insan haklarının kısıtlanması için uluslararası sözleşmelerde geçerli olan muğlaklık olmakla birlikte devletlerin iç hukuk ve yürütme erkinin hukuka müdahaleleri olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla bu muğlaklık ifade özgürlüğü içinde geçerlidir. İfade özgürlüğüne ilişkin tam anlamıyla uzlaşma sağlanamamasının temel nedenlerinden biri, pozitif hukuk kapsamında

26 İfade özgürlüğü kavramına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Eric Barendt, *Freedom of Speech*, Second Edition, Second Edition (Oxford, New York: Oxford University Press, 2007).

27 Enver Bozkurt ve Süleyman Dost, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye”.

28 Gülgün Erdoğan Tosun, *Hak Örgütleri Medyada Görünür Olmak* (İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2007).s.19

regülasyonların soyut olmasıdır.²⁹ Ancak, özellikle Türkiye için ifade ve basın özgürlüğü bağlamında hem en güncel hem de devletin yükümlülükleri açısından bağlayıcı olması nedeniyle çoğu akademik araştırma, rapor, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların temel dayanağı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) onuncu maddesine referans vermektedir. Bu anlamda kavrama ilişkin tam bir fikir birliği bulunmasa da AİHS onuncu fıkrası önemli bir referans kaynağıdır.³⁰

İfade ve basın özgürlüğünün korunması için uluslararası sözleşmeler bağlayıcı olsa da siyasal ve ekonomik çıkarlar ifade ve basın özgürlüğünün korunması veya güvence altına alınmasını tehdit edebilmektedir. Yirmi birinci yüzyıla damga vuran internet, teknolojinin ve yeni medya araçlarının gelişmesi hem uluslararası kuruluşların hem de devletlerin ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin yeni yasal düzenlemelere ve politikaların belirlenmesi gerekliliğine gereksinim duyulmuştur. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün sınırlılıkları, kısıtlılıklarına yönelik tartışmalar ve uluslararası sözleşmelerce ifade ve basın özgürlüğünün kapsamı aşağıda ele alınmıştır.

3.1.1. İfade Özgürlüğünün Unsurları

İfade özgürlüğü, birbirinden ayrılmaz bir takım birleştirici unsurlardan ve prensiplerden meydana gelmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi uyarınca ifade özgürlüğü, (i) Görüş sahibi olma (ii) haber ve görüş alma (iii) haber alma ve görüş aktarma (iv) yayma özgürlüğünü kapsamaktadır.³¹ Bozkurt ve Dost'un Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında ifade özgürlüğü ve Türkiye adlı makalesinde; AİHM kararlardaki temel prensipleri ise dokuz maddede açıklamışlardır. Bu prensiplerde görüleceği üzere; ifade özgürlüğü, toplumsal ve siyasal yapının demokratik bir temelde tesisi açısından önem arz etmektedir.

- 1) İfade özgürlüğü demokratik toplumun temelidir.
- 2) İfade özgürlüğünden “herkes” yararlanır.
- 3) Düşünce araçları da ifade özgürlüğü kapsamında dahildir.
- 4) İfade özgürlüğü, belirli meşru amaçlar için sınırlandırılabilir.

²⁹ Karan, Ulaş, “İfade Özgürlüğü Nedir? - Özneler, Kapsam, İçerik, Araçlar”, Sarkaç (blog), 10 Mayıs 2019, erişim 21 Kasım 2021, <https://sarkac.org/2019/05/ifade-ozgurlugu-nedir/>.

³⁰ İfade özgürlüğü kavramına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Eric Barendt, *Freedom of Speech*, Second Edition, Second Edition (Oxford, New York: Oxford University Press, 2007).

³¹ “İfade Özgürlüğü ile İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kaynakçası” (Ankara: Matbam Ajans&Reklam ve Tanıtım, t.y.), <https://rm.coe.int/16807005e2>. s. 12

- 5) Sınırlama konusunda devletlerin takdir yetkisi vardır, ancak sınırsız değildir.
- 6) Sınırlama hukuk tarafından öngörülmüş olmalıdır.
- 7) Sınırlama, demokratik toplumda gerekli ve hedeflenen meşru amaçlarla orantılı olmalıdır.
- 8) Sınırlamanın özellik ve ağırlığı inceleme konusu yapılır.
- 9) İfade özgürlüğü görev ve sorumluluklarla birlikte kullanılmalıdır.³²

Bora Erdem'in Batı standartlarına Göre Türkiye'de Basın Özgürlüğü kitabında; ifade özgürlüğünün birbirinden ayrılmaz bir takım birleştirici unsurlardan meydana geldiğini ortaya konarak üç aşamadan oluştuğu belirtilmektedir. İlk olarak; bir fikrin oluşmasını sağlayan gerekli olan inceleme araştırma, elde etme, serbestçe öğrenme ve bilgiye ulaşma özgürlüğüdür. İkinci olarak; düşünce aşaması olan kanaat özgürlüğüdür. Üzerinde durulması gereken kişinin kanaatlerinden dolayı endişe duymayarak, fikir ve inançlarını açıklamaya zorlanmamasıdır. Üçüncü aşama ise düşünce ve kanaatlerin her türlü ifade aracı ile dış dünyaya açıklanması ve yayılmasıdır. Erdem'in belirttiği üzere kişi fikirlerini açıklayamıyor ve savunamıyorsa, ifade özgürlüğünün varlığından bahsetmek mümkün değildir. Yukarıda bahsedilen aşamalardan herhangi birinin sınırlanması, eksikliği veya kısıtlılığı söz konusu ise ifade özgürlüğünden bahsedilemez. Erdem, bu üç aşamaya ek olarak ifade özgürlüğünün unsurlarını üç ana kategoride açıklamıştır.³³

(i) Haber Alma ve Bilgi Edinme Özgürlüğü: Düşüncenin oluşumundan önceki dönemle ilgilidir. Esas itibarıyla haber, fikir ve bilgilerin araştırılması, elde edilmesi ve serbestçe öğrenilmesi aşamasına karşılık gelir. Enformasyon özgürlüğü şeklinde de ifade edilebilen haber alma ve öğrenme özgürlüğü düşüncenin temel taşıdır. Ayrıca, insanın bilme ve öğrenme ihtiyacının karşılanmasını sağlar. Doğru ve çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkı da enformasyon özgürlüğünün ön koşuludur. Bilgi edinme özgürlüğü, kamuya açık kaynaklardan herhangi bir engelle karşılaşmadan bilgi edinme hakkını gerektirir. Bilgiye erişim hakkı ve bilgi edinme özgürlüğü ise ifade özgürlüğünün mutlak bir şartıdır.

(ii) Kanaat Özgürlüğü: Kanaat özgürlüğü denildiğinde anlaşılması gereken, haber alma ve öğrenme özgürlüğünün koruma altına alındığı bir ortamda oluşan felsefi, dini, sosyal,

³² Enver Bozkurt ve Süleyman Dost, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye", s. 50-55

³³Erdem, Bora, Batı Standartlarına Göre Türkiye'de Basın Özgürlüğü, 2018. s. 156-172

siyasi, ekonomik vb. alanlarda bireyin edindiği bilgiler arasından doğru olduğuna inandığı görüşleri tercih edebilmesi ve bunlardan dolayı kınanmamasıdır.

(iii) Fikir ve Kanaatleri Açıklama Özgürlüğü: Fikir ve düşüncelerin açıklanmasından anlaşılması gereken, bireyin edindiği bilgiler sonucunda yapmış olduğu tercihlerin dış dünyaya herhangi bir biçimde yansıtabilmesidir. Yukarıda ortaya konan unsurlar da dikkate alındığında basın özgürlüğünü de kapsayan ifade özgürlüğünün içinde temel hak ve özgürlükler kapsamına girer. Hammerberg’ e göre bir ülkede insan haklarının korunması için en önemli unsur, bağımsız ve özgür basının varlığıdır.³⁴ Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün düzeyi konusunda belirleyici ve en önemli görünümüdür. Hem bu araştırmanın odağı hem de ifade özgürlüğünün mutlak bir belirleyicisi olması nedeniyle basın özgürlüğü kavramına bir sonraki alt başlıkta değinilecektir.

3.1.2. Uluslararası Sözleşmelerde İfade Özgürlüğü

Bu bölümde, ulus ötesi sözleşmelerde ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin sözleşmelere ve devletlerin yükümlülüklerine kısaca değinilmiş olup, bu sözleşmeler kapsamında ifade ve basın özgürlüğü için kritik olan hükümlere yer verilmiştir. AİHS’ne ise daha ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir.

Virginia Haklar Bildirgesi: İfade özgürlüğü bir hak olarak diğer özgürlüklerin temeli bağlamında ele alınmış olup, ilk olarak Locke’un düşüncelerinin etkisi ile hazırlanan 12 Haziran 1776 tarihinde Virginia Haklar Bildirgesi’nde yer almıştır. Göngen’in aktarımına göre 12’nci madde kapsamında ifade özgürlüğü; diğer özgürlüklerin temeli ve en büyük savunucularından birisi olarak ortaya konmuş; ayrıca -despotik yönetimlerce yapılanlar haricinde- hiçbir zaman kısıtlanamaz, biçiminde tanımlanmıştır.³⁵ Kemal Şahin’in çalışmasında belirttiği üzere bu bildirgenin 12’nci maddesi kapsamında basın özgürlüğünün de yer aldığı vurgulanmalıdır. Basın özgürlüğü, mutlak bir hak olarak ele alınarak basın özgürlüğüne çok güçlü bir vurgu yapmıştır. Basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü neredeyse özdeş hak ve özgürlük temeli olarak ele alındığı göz önüne alındığında, ifade özgürlüğü için de mutlak bir özgürlük olarak savunulduğu sonucuna varılabileceği biçiminde yorumlanmıştır.³⁶ Bu bildiriye ise Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi izlemiştir. İfade ve basın özgürlüğü hakkının

³⁴ Hammerberg ,Thomas, Avrupa’da İnsan Hakları, çev. Ayşen Ekmekçi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).s. 263.

³⁵ Göngen, Mehmet Ali, AB Kriterleri Işığında Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü: “Ak Parti Dönemi” (Literatürk Academia, 2021). s. 24

³⁶ Kemal Şahin, İnsan Hakları ve Özgürlükler Boyutuyla İfade Özgürlüğü, Gerekçeleri ve Sınırları, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2009, s. 276-277.

gelişimi ve korunması noktasında çağdaş demokratik sistemlerin konsolide hale gelmesi açısından aşağıdaki uluslararası sözleşmeler önem arz eder.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uluslararası diğer sözleşmelere temel referans kaynağıdır. Bu beyannamenin 19’uncu maddesi ifade özgürlüğünü doğrudan kapsamaktadır. Bu beyannamenin uluslararası bağlayıcı konuma gelmesi ise Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHUS) ile sağlanmıştır.

“Madde 19: Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar.”³⁷

Yukarıda belirtildiği üzere, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi taraf ülkelere yükümlülük getirirken ifade ve düşünce özgürlüğünün ihlal edilmesine ilişkin etkili olamadığı değinilmiştir.³⁸ Bu bağlamda, beyannamenin hukuki yönden bağlayıcı olması 1966 yılında Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS) ile Ekonomik, Siyasal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin kabul edilmesiyle sağlanmıştır. MSHUS’un 19. maddesi, yalnızca görüş ve fikirleri açıklama hakkını değil, aynı zamanda bilgi alma hakkını da içerir. Bu sözleşme uyarınca 19. maddenin kapsamı aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir.

1. Herkesin müdahale olmaksızın fikir sahibi olma hakkı vardır.

2. Herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır; bu hak, sınırlar ne olursa olsun sözlü, yazılı veya basılı, sanat biçiminde veya kendi seçeceği diğer herhangi bir ortam aracılığıyla her türlü bilgi ve fikri arama, alma ve verme özgürlüğünü içerecektir.

3. Bu maddenin ikinci fıkrasında yer alan hakların kullanılması özel ödev ve sorumluluklar getirir. Bu nedenle, belirli kısıtlamalara tabi olabilir, ancak bunlar yalnızca yasa tarafından sağlanan ve aşağıda yer alan sebeplere dayandırılabilir.

(a) Başkalarının haklarına veya itibarlarına saygı gösterilmesi için;

³⁷ Derneği, İ. H. (t.y.). | İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi – İnsan Hakları Derneği., erişim 8 Kasım 2021 Gönderen <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>

³⁸ A. Şeref Gözübüyük, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı”, İnsan Hakları Yıllığı, C.9, TODAİE Yayını, 1987, s. 3.

(b) Ulusal güvenliğin veya kamu düzeninin veya kamu sağığının veya ahlakın korunması.³⁹

Türkiye'nin taraf olduğı bir diğerk organ ise Avrupa Güvenlik ve İş Birliğı Teşkilatıdır (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE/AGİT). Bu organ, taraf devletleri basın özgürlüğünü güvence altına almaya 137 nolu kararname ile açıklamaktadır. Bu kararnamedeki hükümler ise doğrudan ifade ve basın özgürlüğüyle ilişkilidir. Buna göre birinci fıkra aşağıdaki gibidir:

“Taraf devletler, özgür medya alanında bağı kaldıkları ilke ve taahhütleri yeniden teyit ederler. Özellikle ifade özgürlüğünün temel ve uluslararası kabul görmüş bir insan hakkı olduğunu ve demokratik bir toplumun temel bir bileşeni olduğunu ve özgür, bağımsız ve çoğulcu medyanın özgür ve açık bir toplum ve sorumlu hükümet sistemleri için gerekli olduğunu hatırlatırlar.”⁴⁰

AGİT, basın özgürlüğünün devlet tarafından güvence altına alınması gerekliliğine önemli bir vurgu yapmış olup, bilginin erişiminin serbest dolaşımını da içerek gazetecilerin çalışma şartlarına da atıf yapmayı ve ifade ve basın özgürlüğünü geliştirmeyi de taahhüt etmektedir.

3.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında İfade ve Basın Özgürlüğü

Türkiye AİHS' nin bir taraf devleti olması nedeniyle AİHM kararları da bağlayıcıdır. Bu çalışmanın odağı gereğı, Türkiye'nin taraf olduğı AİHS' in yalnızca ifade ve basın özgürlüğü ile ilgili hükümlerine yer verilmiştir. AİHS, ifade ve basın özgürlüğünün korunması açısından en önemli uluslararası sözleşmelerden biridir. Sözleşme, onuncu madde kapsamında ifade özgürlüğü hakkını tanıır. Onuncu madde; görüş sahibi olma hakkını ve müdahale olmaksızın fikir ve bilgi alma, edinme, yayma ve erişme hakkını ve ayrıca bu hakka getirilebilecek görev ve kısıtlamaları içerir. Onuncu madde iki fıkradan oluşmaktadır. İlk fıkra,

³⁹ Bresner, Katie, *Understanding the Right to Freedom of Expression*, ed. Renu Mandhane, Bonnie Allen ve Naregh Galoustian (Toronto: International Human Rights Program, 2015)., s.8

⁴⁰ Organization for Security and Co-operation in Europe 5 November 1997, “DECISION No. 193 MANDATE OF THE OSCE REPRESENTATIVE ON FREEDOM OF THE MEDIA”, 1997, erişim 18 Kasım 2022 <https://www.osce.org/files/f/documents/b/9/40131.pdf>.

ifade ve basın özgürlüğünün zorunluluğunu kapsarken ikinci fıkra ise bu hakkın kısıtlanma koşulları ve sınırlılıklarını işaret etmektedir.⁴¹

- 1) Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.
- 2) Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.⁴²

10'uncu madde, yurttaşların fikirlerine sahip çıkma ve düşüncelerini hükümetin müdahalesi olmaksızın özgürce ifade etme hakkını korur. Ayrıca, bu madde içinde örgütlenme özgürlüğünü de kapsamış olup, toplanma ve protesto hakkı dahil eder ve aşağıda belirtilen araçlar yoluyla ifade etme hakkını da içerir:

- Yayınlanmış makaleler, kitaplar veya broşürler
- Televizyon veya radyo yayını
- Sanat eserleri
- İnternet ve sosyal medya

Onuncu madde, yurttaşların bilgiye erişme ve bilgi edinme hakkını da içermektedir. Örneğin; herhangi bir yurttaş, bir dinleyici kitlesinin parçası olarak sosyal medyada bir hesabı takip ederek veya bir parçası olarak, bir dergi okuyarak diğer insanlardan bilgi edinme özgürlüğünü de korur. İfade özgürlüğünün korunması, demokratik siyasal süreçlerin temel bir bileşenidir ve demokrasinin niteliği ifade özgürlüğü ile karakterize edilebilir. Prensip olarak

⁴¹ Bu fıkradaki söz konusu sınır ve kısıtlamalar hakkında daha detaylı bilgi edinmek için Mehmet Ali Öngen'in 'Avrupa Birliği Kriterleri Işığında Türkiye'de Basın ve İfade Özgürlüğü' çalışmasından faydalanabilir. bkz. s.28

⁴² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, "11., 14. ve 15. Protokoller ile değiştirilen metin", (t.y.), erişim 29 Kasım 2022, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

onuncu madde tarafından sağlanan koruma, içeriği ne olursa olsun, herhangi bir kişi, grup veyahut medya türü tarafından yayılan herhangi bir ifadeyi kapsayabilir.⁴³

Yeni medyanın yaygınlaşmasıyla iletişim araçlarının çeşitliği artmış, sosyal medya platformları gibi haber ve bilgi alma, yayma, haber kaynaklarına erişim kanalları da artmıştır. Sosyal medya platformuna üye her kullanıcı, yani her yurttaş herhangi bir konuda daha hızlı bir biçimde fikrini, düşüncesini ve kanaatini yayabilmektedir. Dolayısıyla, insan hakları açısından ele alınacak bir biçimde devletler ve uluslararası kuruluşlar hukuksal düzenleme gerek duymuşlardır. Bu bağlamda Avrupa Birliği Konseyi 2014 tarihinde bir rehber yayınlamış ve uygulamaya koymuştur.

Bu rehberde göre, gazetecilerin yetki suiistimallerini ortaya çıkarma, yolsuzluğa ışık tutma ve alınan görüşleri sorgulama çalışmalarının genellikle gazetecilere gözdağı oluşturma veyahut şiddet riski ile karşı karşıya kalabileceklerini belirtmiştir. Bu tür saldırılar ve sindirme yalnızca mağdura yönelik bir saldırıyı temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda halkın, bilgi ve fikir almasını da sınırlar. Gazetecileri korumaya yönelik çabalar, resmi olarak bu nitelikte tanınan kişilerle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda yeni bir kitleye ulaşmak için yeni medyayı kullanan destek personelini, yurttaş gazetecilerini⁴⁴, blog yazarlarını, sosyal medya aktivistlerini ve insan hakları savunucularını da kapsamalıdır. Bu rehberde, gazetecilere ve diğer medya aktörlerine karşı işlenen suçların cezasız kalmasına son verme çabaları, insan hakları savunucularının korunması ve savunulması ile ilişkilendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliği Konseyi; keyfi saldırılara karşı çalışmak, ceza ve hukuk davalarının keyfi bir biçimde kötüye kullanılması, gazetecilere, medya aktörlerine yönelik karalama kampanyaları ve aşırı kısıtlamalar, STK'lar ve insan hakları aktivistlerine ifade özgürlüğü haklarını özgürce kullanmalarını engellenmemesi amacıyla faaliyete geçmiştir. Kişileri veya kuruluşları hem iki taraflı hem de çok taraflı ve bölgesel insan hakları forumlarında görüşlerini açıklama ve bilgi yayma haklarını kullandıkları için cezalandıran yasa veya uygulamaların yürürlükten kaldırılması veya değiştirilmesi yönünde çağrıda bulunmayı,

⁴³ Dominika Bychawska-Siniarska, "Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights", t.y. s. 12

⁴⁴ Kurumsal medyadaki tekelleşme ve tektipleşme eğilimine bir tepki olarak gelişen internet gazeteciliğine paralel olarak ortaya çıkan, webloglarda ve video bloglarda, yazılı ve görüntülü bilgi aktaran yurttaşlar, yurttaş gazeteci olarak tanımlanabilir. Necla Mora, *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, ed. Uçan, Cem (e-kitap: Alt Kitap, 2008), https://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/medya_calismalari_medya_pedagojisi_ve_kuresel_iletisim.pdf#page=44. s. 40

medya özgürlüğünü ve çoğulculuğu teşvik etmek ve kamu makamları arasında tarafsız, eleştirel haberciliğe haksız müdahalenin tehlikeleri konusunda bir anlayış geliştirildiğine değinilmiştir. Uluslararası insan hakları hukukunu ihlal edecek bir biçimde hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ifade özgürlüğü ve sansür kapsamında her türlü kısıtlamayı kınayacaklarını belirtmiştir.⁴⁵ Özellikle, ülkemizde son yıllarda uygulanan sosyal medya mecralarında bant genişliğinin kısıtlanması ve sınırlandırılması ele alındığında, ABK' nın yayınladığı bu rehber ifade özgürlüğü kapsamında dikkate değer bir gelişmedir.⁴⁶

İfade özgürlüğü beraberinde çeşitli ödev ve sorumlukları getirdiği için ifade özgürlüğünün uluslararası sözleşmelerce meşru sayılan kısıtlama ve sınırlılıklara değinilmelidir.

3.1.4. Uluslararası Sözleşmeler Bağlamında İfade Özgürlüğünün Sınırlılıkları

İfade özgürlüğü beraberinde çeşitli ödev ve sorumlukları getirdiği için yasalarca sınırları çizilen unsurlara göre kısıtlanabilir veya sınırlandırılabilir. Bu kısıtlama mutlaka meşru ve hukuksal bir zeminde olmalıdır. İfade özgürlüğü; ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti menfaatleri için sınırlandırılabilir. Düzensizliğin, suç işlenmesinin ve gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi için yasa tarafından öngörülen bir biçimde kısıtlanabilir. Dolayısıyla, ifade özgürlüğü bir başka hak ihlaline veya kamu zararı teşkil ediyor ise demokratik bir toplumda gerekli olan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara veya cezalara tabi tutulabilir.

Devlet bağlı organlar, gerekli, orantılı ve yasal olduğu sürece aşağıdaki amaçlar doğrultusunda ifade özgürlüğü hakkını kısıtlayabilir veya sınırlandırabilir: Bahçe ve Demir, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda dokuz nedeni sınıflandırmıştır.

- (1) Devletin çıkarları, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü veya kamu emniyeti.
- (2) Halkın çıkarları, genel sağlık ve ahlak.
- (3) Toplumun ya da genelin yararı için düzensizliğin ya da suç işlenmesinin önlenmesi.

⁴⁵ I Troductio, "EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline", 12 Mayıs 2014, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf. s. 2-4

⁴⁶ Troductio. (10 Aralık 2022)

- (4) Yargı organlarının yararı, yargılama organlarının yetki ve tarafsızlığının korunması.
- (5) İdarenin/kamu makamlarının ve adaletin yararı, gizli bilginin açığa çıkmasının önlenmesi.
- (6) Özel çıkarlar, başkalarının haklarının ve itibarının korunmasıdır.⁴⁷

Ancak bu kısıtlama insan hakları komitesine göre mutlaka gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun olmalıdır. Kısıtlama, ifade özgürlüğünü koruyacak tüm mekanizmaları ve fonksiyonları belirlenmeli, yerine getirmeli ve en az müdahaleyi gerektirecek araç seçilmelidir. Bilgi, düşünce ve ifade özgürlüğüne dair sınırlılıklar; çocuk hakları ve engellilerin haklarına ilişkin sözleşmelerde ve diğer enstrümanlarda da yerini bulmaktadır.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesine göre ise ifade özgürlüğünün kısıtlanması sözleşmenin yirminci maddesi ile ilişkilidir. İfade özgürlüğü; **(i)** savaş propagandası içermemeli ve yasalarla yasaklanır. **(ii)** Ulusal, ırksal, dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete eğilimini kışkırtmayı savunuyorsa yasalarca yasaklanabilmektedir. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün kısıtlanması için üç şart bir arada olmalıdır. **(i)** Sınırlamanın kanun ile olması, **(ii)** meşru ve haklı bir amaca dayanması, **(iii)** demokratik bir toplumda gerekli olmasıdır. Bu üç şarttan birinin dahi bulunmaması halinde herhangi bir kısıtlama, kural veya yaptırım, ifade özgürlüğünün ihlali olarak kabul edilmektedir.⁴⁸

Diğer yandan, ifade özgürlüğü hakkının sınırlandırılması veya kısıtlanması tartışmalı olageldiğini vurgulamak gerekir. Bu tartışma; içeriğin, haberin veya ifadenin siyasallaşmış bir konu ile ilgili olduğunda iletinin neden olabileceği risk veya zarara ilişkin meşru sayılan kararın, siyasi çıkarlarca belirlenebileceğine açık olmasıdır. Bu anlamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi taraf devletler açısından bağlayıcı sonuçlar doğurur. Herhangi bir üye ülke tarafı, diğer herhangi bir taraf devleti; AİHS hükümlerini ve protokollerini ihlal ettiği iddiası ile AİHM' ne götürebilir.⁴⁹ Tüm iç hukuk yolları tüketildiğinde, AİHS'de belirtilen haklar kapsamında mağdur olduğunu iddia eden herhangi bir kişi, grup, kurum veya sivil toplum

47 Bahçe, Ahmet ve Abdullah Demir, "Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences (IJSS) ISSN 2548-0685 www.sobider.net", 2017. s. 36

48 Ulutaş, "Freedom of Opinion and Expression from the Perspective of United Nations Human Rights Mechanisms and Documents". s. 219

49 2004 yılında 1982 Anayasası m. 90'da yapılan değişiklikle uluslararası sözleşme metinlerinin yasal üstü konuma getirilmesi sebebiyle AİHS hükümlerine Türk Hukuku açısından uyma zorunluluğu mevcuttur.

kuruluşu AİHM'ne başvuru yapabilir.⁵⁰ Sözleşmeye taraf bir devlet olarak Türkiye, hem iç hukukunu AİHS ile uyumlu hale getirmek hem de insan hakları ve özgürlüklerinin ihlaline karşı önlem almak ile yükümlüdür.⁵¹

3.2. Basın Özgürlüğü Kavramı

Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün kapsamı içerisinde yer almakla birlikte kamuoyunun her türlü kitle iletişim aracından bilgiye erişme ve haber alma hakkı açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Basın özgürlüğü tıpkı ifade özgürlüğünde olduğu gibi demokratik bir toplumun var olması için ayrılmaz bir unsurdur. Basın Özgürlüğü aşağıda ortaya konan hakları içerir.

(i) Haber, düşünce ve bilgilere ulaşma, bunları değerlendirme, yorumlama ve eleştirme, basma ve dağıtma hakkıdır.

(ii) Bilgi edinme hakkı

(iii) Haber, düşünce ve bilgileri yorumlama ve eleştirme hakkı

(iv) Haber, düşünce ve bilgileri basabilme ve dağıtabilme

(i) Basın özgürlüğü kapsamında yaratma, eser ortaya koyma hakkıdır.⁵²

Yukarıda açıklanan ifade özgürlüğü kapsamında ortaya konan ilkeler, basın söz konusu olduğunda daha önemli bir hale gelmektedir. Bu durum, medyanın demokratik toplumlardaki gücünden kaynaklanır. Bu bağlamda Bozkurt ve Dost, Avrupa İnsan Hakları Denetim organlarının ele aldığı davalarda basın özgürlüğü ile ilgili temel ilkeleri aşağıdaki biçimde sıralanmıştır.⁵³

i) Basın Özgürlüğü demokrasinin işleyişinde özel bir öneme sahiptir.

ii) Basın şiddete ve düşmanlığa araç olmamalıdır

50 “Practical Guide on Admissibility Criteria” (Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022), https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_eng.pdf. s. 26 (12 Aralık 2022)

51 Yasemin Özdek, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye (Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2004). s. 29

52 Bu hakların kapsamı hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdem, Batı Standartlarına Göre Türkiye’de Basın Özgürlüğü. s. 28-31.

53 Bozkurt, Enver ve Süleyman Dost, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye”.s. 58-60.

- iii) Devletler, halkın farklı bakış açısı ile haber alma hakkına özen göstermelidir.
- iv) İfade özgürlüğünün sağlanmasında devletin aktif görev yapması gerekebilir.
- v) Basın özgürlüğüne haksız müdahale sınırlamalarının niteliği
- vi) Basın aracı sahipleri ve yayıncılar sorumluluktan kurtulamaz.

Basın özgürlüğüne ilişkin ilk tartışmalar, 17.yüzyılda başlamış olmakla birlikte kavramın ilk çerçevesi 19. yüzyılı bulmuştur. Bu kavramın çerçevesinin ortaya konmasına yönelik gereksinim basılı yayınların düşünceyi yayma, düşüncelerin etkisi ve gücüdür. 24 Ağustos 1789'da kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesi aşağıda verilmektedir:

“Düşünce ve görüşlerin serbestçe ifade edilebilmesi insanın en temel haklarından biridir. O halde her birey, kanunla belirlenen haller dışında özgürce konuşabilir, yazabilir ve görüşlerini yayımlayabilir.”⁵⁴

Kavramın ilk çerçevesi ikinci dünya savaşından hareketle iktidarın basının üzerindeki kontrolü ve hükümetin etkisinden kurtarmaya odaklanmıştır. Bu bağlamda Avrupa'da, ikinci Dünya Savaşı'nın ardından temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güvence altına alınması için uluslararası sözleşmeler yürürlüğe konmuş olup, taraf ülkelere yükümlülük getirilmiştir. Lowenstein ise bağımsız ve tamamen özgür bir basından söz edilebilmesi için gazetelerin, süreli yayınların, haber ajanslarının, kitapların, radyo ve televizyonun mutlak bağımsızlığa ve diğer yasalarca suç teşkil etmediği sürece eleştirel yeteneğe sahip olması gerektiğini ve medyada mülkiyet yoğunlaşmasının olmaması gerektiği üzerinde durmuştur. Daha sonraki çalışmalar ise basın özgürlüğünün tanımlarının, medyanın ulus inşasındaki rolü, ekonomik kalkınma ve yoksulluğun üstesinden gelmek, siyasal bilinç inşa etme gibi diğer kavramları içermesi gerektiğini savunmuştur. Doksanlı yılları sonuna doğru ise medya ve demokratikleşme ilişkisi üzerine çerçeve çizilmiştir.⁵⁵

Son yıllarda, basın özgürlüğünü bir iletişim türü ve iletişim hakkı olarak görülen çalışmalar olmuştur. Bu anlamda, Curran medya özgürlüğüne ilişkin klasik liberal bakış açısı ile radikal demokratik bakış açısı arasında ayrım yapmıştır. İlki, medyanın yayın yapma ve

54 Erdem, Batı Standartlarına Göre Türkiye'de Basın Özgürlüğü. s. 34

55 Basın Özgürlüğü Kavramsal Çerçeve (Lowenstein, 1970; aktaran Becker, 2007.)

dağıtım özgürlüğüne odaklanır. İkincisi ise kitle iletişiminin 'toplumdaki sosyal gruplar arasındaki çatışma ve rekabete eşit bir biçimde aracılık edebileceği' üzerine odaklanır. Medyanın, bireyi devletin hegemonyası ve gücünden korumaya hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁶ İfade ve basın özgürlüğünün varlığı için ön koşul; haber fikir ve bilgilerin araştırılması, elde edilmesi, erişebilirlik düzeyi ve serbestçe öğrenilmesidir. Haber, fikir ve bilgilere erişim özgürlüğünün düzeyi, bir ülkede ifade özgürlüğünün dolayısıyla demokrasinin düzeyini de belirler. İfade özgürlüğü, zararsız “haber” ya da “görsellerin” yanı sıra aykırı, şok eden, endişe uyandıran haber veyahut fikirler için de geçerlidir.⁵⁷

Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün en önemli unsurlarından birisi olup; haber, bilgi ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, yorum ve eleştiri yaparak çoğaltabilmek ve bunları serbest olarak yayımlayıp dağıtabilmek haklarını içermektedir. 5187 sayılı Basın Kanunu’nun 3. maddesi göre ise, “Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir.” şeklindedir. Basın özgürlüğü, kamuoyunu ilgilendiren haber ve görüşleri iletme özgürlüğüdür. Bu özgürlük, kamuoyunun ve yurttaşların bilgi ve görüşleri alma hakkıdır. Ayrıca, basın, yurttaşların ve halkın çıkarlarını gözetmede kamu bekçisi (public watchdog) gibi davranmalıdır.⁵⁸ Medyanın kamu bekçiliği, medyanın dördüncü güç olarak konumlandırılması şeklinde literatüre girmiştir. Dördüncü güç olma çevresinde dönen çalışmalar; medyaya yasama, yürütme organlarını ve güçlerini denetleme ve gözetleme görevini verme çerçevesinde ele alınmıştır. Özgür ve bağımsız medyanın varlığı, farklı görüş ve düşüncelerin serbestçe dağıtım ve yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Bilgiyi alma, haber yayma hakkı anlamında içerik, iktidar veyahut güç sahiplerine yönelik olsa dahi basının kamuoyunu bilgilendirme görevi bulunmaktadır.⁵⁹ Bununla birlikte, kamuoyunun şeffaf bir biçimde haber ve bilgi alması için basını bir araç olarak kullanan medya, yöneten ve yönetilenler arasında iletişim görevini tarafsızca yürütmelidir.

Basın özgürlüğü söz konusu olduğunda; merkezi otoritelere ve kurumlara tanınmış olan yetki ile demokratik bir toplumun gereklilikleri doğrultusunda ifade özgürlüğü

56 Lee B. Becker, Tudor Vlad ve Nancy Nusser, “An Evaluation of Press Freedom Indicators”, International Communication Gazette 69, sy 1 (Şubat 2007): 5-28, <https://doi.org/10.1177/1748048507072774>. (15 Aralık 2022) s. 5-7

57 Demirkol, Selami , Emrah Özcan ve Emre Erman, “Radyo ve Televizyon Yayıncı Kuruluşlarına Uygulanan İdari Yaptırımlar Hakkında Danıştay’ın İfade ve Basın Özgürlüğü Yaklaşımı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, sy 25 (2016): 21-43.

58 Yavuz Yayla, Ebru ve Mehmet Yayla, “Basın Özgürlüğü Kapsamında Devletin Güvenliğine ve Siyasal Yararlarına İlişkin Bilgileri Açıklama Suçu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 25 (2016): s. 43-79.

59 “İfade Özgürlüğü ile İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kaynakçası”. s. 13

sınırlandırılabilir. AİHM'nin basın özgürlüğü konusundaki bu görüşleri, öncelikle yazılı basın için geliştirilmiş olmakla birlikte, görsel, işitsel basın için de geçerli kılınmıştır. Ek olarak, yeni medyanın gelişmesiyle birlikte Avrupa Birliği Komisyonu, çevrimiçi kitle iletişim araçlarını da kapsama alarak regülasyon yapmıştır. Bu anlamda, AB bünyesinde 2009 Haziran ayı içinde 19 ülkeden 48 medya genel yayın yönetmeni tarafından hazırlanan 10 maddelik “Basın Özgürlüğü İçin Avrupa Şartı” belgesi hazırlanmıştır. Bu on maddede ise bağımsız gazetecilik, ifade özgürlüğü bağlamında basın özgürlüğü, bilgiye erişim hakkı, basın özgürlüğü hakkının korunmasında devletin sorumluluğu ve sansüre izin verilemeyeceği vurgusu hakimdir.⁶⁰

İfade ve basın özgürlüğü bağlamında ele alındığında basın özgürlüğünün bağımsızlığı, medya çoğulculuğu ile ilişkilidir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta medya çoğulculuğu kavramı ele alınmıştır. Siyasi, hukuksal ve mali olarak bağımsız bir basın için medya çoğulculuğunu yansıtan bir yapının sağlanması demokrasinin tesisi ve ifade özgürlüğü açısından önem teşkil etmektedir.

3.2.1. Medya Çoğulculuğu Kavramı

2000'li yıllarda basın özgürlüğü ve medya çoğulculuğu üzerine tartışmalar, medyanın sahipliği, medyanın bağımsızlığı ve bu bağlamda da yurttaşların medya içeriğine erişiminin düzeyi üzerine olmuştur. Bu tartışmalar çerçevesi, medyanın tekelleşmemesi ve çoğulcu yapısının önemini ortaya koyar. Temel ilkelerden biri ise medyanın fikirlerin, bilgilerin, özgür ve açık kamu ifadesini korumaya yetecek kadar belirli bir bağımsızlığa sahip olmasıdır. Basın özgürlüğü için temel gereklilik, hükümetin bilgi üzerinde bir tekele sahip olmamasında yatar. Bu doğrultuda basın veya medya özgürlüğü için medyanın kontrolünün hangi kurumların veya medyayı kimin kontrol ettiği sorusunun, medyanın özgür ve bağımsız olup olmadığının değerlendirilmesinde kritik önem taşır. Bu doğrultuda her devlet, yasal, kurumsal, ekonomik sistemleri araçları geliştirmeli ve yasal düzenlemeleri, yönetimi, denetimi destekleyen mekanizmalar oluşturmalıdır. Buna göre herhangi bir yoğunlaşmış toplumsal grup veya gücün kontrolünden etkili bir biçimde arındırılmış ve erişimin hem eşit hem de etkili bir biçimde garanti altına alındığı bir yapı içinde var olur.⁶¹

60 Detaylı bilgi için bkz. “Null”, Text, European Commission - European Commission, erişim 16 Ocak 2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_09_891.

61Ataş, Halide, “Medya Yoğunlaşması ve Çoğulculuğun Sağlanması”, s.3 (2018), <https://dergipark.org.tr/en/pub/duamydad/issue/39831/472220>. (19 Aralık 2022) s.3

Geleneksel medya çoğulculuğu kavramı; çeşitli bakış açılarını yansıtan, farklı kültürel temsilleri tanıyan ve farklı etkileşim yolları sunan çok çeşitli medya kuruluşlarının, organizasyonların ve hizmetlerin varlığına atıfta bulunur ve normatif bir biçimde bir bütün olarak medya sistemi anlamındadır. Bu çerçeveleme, medya kuruluşları sahipliği yanı sıra, medya sahipliğinin farklı türlerini de (STK, devlet, özel sektör gibi) kapsamaktadır.⁶² Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 'medya çoğulculuğunun halka seçim sağlamak için gerekli olduğunu ve demokratik gelişme için temel olduğunu' belirtmektedir. UNESCO'nun, ifade özgürlüğü stratejisinin temelini oluşturan son yaklaşımı; medya içeriği, üretimi ve tüketiminde çeşitliliği teşvik etme hedefidir. Medya, azınlık gruplarının marjinalleştirilmesini önlemek için toplumun çeşitliliğini tüm yönleriyle (cinsiyet, yaş, ırk, etnik köken, kast, dil, inanç, cinsel yönelim, sosyal sınıf vb. dahil) yansıtmalıdır. Bu, medya çoğulculuğunun içerik, biçim, sahiplik yapısı ile önemli olduğu anlamına gelmektedir.⁶³ Türkçe 'ye çoğunlukla medya çoğulculuğu olarak çevrilen 'media pluralism' kavramının çözümlenmesine ilişkin 'Medyada Çoğulculuk: Bir Türkiye Analizi' çalışmasında kavramın çevirisi üzerine öneri sunulmuştur. Buna göre:

“Bunun nedeni medyada çoğulculuğun, medya sahipliği, siyasal bağımsızlık gibi medya sektörüne dair bir değerlendirme, içeriğin şekli ve biçimine yani iletişim aracının kendisine dair bir yaklaşım ve toplumsal temsile dair çeşitlilik temelli bir çözümleme üzerinden çok katmanlı bir biçimde tanımlanması gerekliliğidir. Dolayısıyla medyanın hem yapısal ve biçimsel olarak hem de içerik ve temsiliyet bağlamında çoğulcu olması gerekmektedir. Bu nedenle medya çoğulculuğu çevirisinin yeterli olamayacağı düşünülmüş ve 'medyada çoğulculuk' olarak çevrilmiştir.”⁶⁴

Öte yandan, sosyal medya mecralarındaki sahiplik tartışmaları düşünüldüğünde medya sistemlerinin temel koşulları; medya sahipliğinin farklılaşmasını ve özerkliğini gerektirir. Yukarıda belirtildiği üzere medyanın yoğunlaşması, medyanın kamu bekçisi ve dördüncü kuvvet olma niteliği için risk teşkil etmektedir. Medyanın yoğunlaşması, medya sahipleri arasında, yalnızca mali veya sermaye sahipliği olarak değil izlenme sahipliği, gelir sahipliği,

62 Beata Klimkiewicz, “Introduction Structural Media Pluralism”, 2010. s. 906-913

63 Sylvie Coudray, UNESCO: freedom of expression, information and the media, ed. Yvonne Donders ve Tarlach McGonagle (Cambridge University Press, 2015).s. 229

64 Tirşe Erbaysal Filibeli, Can Ertuna ve Yagmur Cenberli, “Medyada Çoğulculuk: Bir Türkiye Analizi”, Galatasaray Üniversitesi İleti-ş-im Dergisi, 16 Aralık 2022, <https://doi.org/10.16878/gsuilet.1180984>. s. 136.

fikir sahipliği, siyasi sahipliği de kapsamaktadır. Medya yoğunlaşmasının önlenmesi için her ülke hem demokrasinin gereği hem de uluslararası yükümlülükleri gereğince yasal ve yönetsel düzenlemeler yapar ve bu durumun önlenmesi için mekanizmalar geliştirir.

Öte yandan, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2005 tarihli Kitle İletişim Politikası Konusunda Avrupa Bakanlar Konferansı'nda kabul ettiği ikinci bildiri; küreselleşme sürecinde kültürel çeşitlilik ve medya çoğulculuğuna dairdir. Bu bildiriye göre medyanın yoğunlaşmasının önüne geçecek bir biçimde sektöre özgü kuralların konulması ve de haberlerin serbestçe dolaşımı için yoğunlaşmanın önlenmesi ve devletlerin medya çoğulculuğunu geliştirecek uygulamaların gerekliliği vurgulanmıştır. Üye devletlerin, kamu hizmeti yayıncılığının kültürel çeşitlilik ve medya çoğulculuğunu sağlaması adına etkin bir biçimde görevlerini başarabilmeleri için hukuki, mali ve teknik şartlarını oluşturmaları gerekmektedir.⁶⁵ Ülkemizde medya sahiplik yapısı ele alındığında haber alma, haberleri yayma ve fikirleri ortaya koyma medya çoğulculuğunun sağlanmasında dolayısıyla basın ve medya özgürlüğü açısından endişe edici sorunların başında gelmektedir.

3.2.2. Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü Bağlamında Yasal Düzenlemeler

Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne, AİHS' e, MSHUS' a ve AGİT'e taraftır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, haklarının ihlalinin iddia edildiği bir durumda BM insan hakları komitesine başvurma hakkı vermiştir. Ayrıca, Türkiye Avrupa Konseyi üyesi olması sebebiyle ve 1987 yılı itibari ile AİHM' e bireysel başvuru hakkını kabul etmiş, 1990 yılından beri ise AİHM' in zorunlu yargılama yetkisini kabul etmiştir. Yukarıda bahsi geçen ulus ötesi anlaşmaların yanı sıra bu bölüm, yürürlükte olan yasal düzenlemeler kısıtlamalar açısından ele alınacaktır. Aşağıda bahsi geçen yasal düzenlemeler son yıllarda hem uluslararası açıdan hem de ifade ve basın özgürlüğü açısından eleştirilen ve tartışmaya konu olan yasal uygulamalardır. İfade ve basın özgürlüğü, çok yönlü olduğu için tek bir yasal çerçevede düzenlenemez. İfade ve basın özgürlüğü, medya sahipliği ve çoğulculuğun sağlanması için Anayasanın 25, 26/2, 27, 28, 30,31, 34,167 ve 168. maddeleri ile ilgili düzenlemeler ile göz önüne alınmalıdır. Kabul tarihi 18.10.1982 olan, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 25. ve 26. maddesi kapsamında ifade ve düşünce özgürlüğünü korumaya almıştır.

“VII. Düşünce ve Kanaat Hürriyeti

65 Dilek Kurban ve Ceren Sözeri, “İktidarın Çarkında Medya, Demokratikleşme Programı”, Medya Raporları Serisi (İstanbul: TESEV Yayınları, 2012). s. 33

Madde 25 – Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti

Madde 26 – Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”⁶⁶

İfade özgürlüğü ile ilgili olarak düşünce ve kanaat özgürlüğü, bilim ve sanat hürriyeti, basın ve yayımla ilgili hükümler, toplantı ve gösteri hakkı 25. ve 34. maddelerce düzenlenmiştir. Düşünce ve kanaat özgürlüğü açısından 25. madde de herhangi bir kısıtlama öngörülmemiştir. Fikri veyahut düşünceyi açıklama özgürlüğü, kitle iletişim özgürlüğü ve haberleşme hakkını da içine alacak biçimde düzenlenmiştir. Bu açıdan anayasanın düzenlenmesi biçimsel olarak çağdaş bir çizgi izlemektedir.⁶⁷ Ancak, 2001 tarihinde ise 26. Maddede “Bu hürriyetlerin kullanılması,” ibaresinden sonra gelmek üzere “Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.” İfadesi eklenmiştir.⁶⁸

Ülkemizde basın özgürlüğü ve bu özgürlüğe ilişkin düzenlemeler 9 Haziran 2004 tarihinde 5187 sayılı basın kanun olarak yürürlüğü girmiştir. Bu kanun, basın özgürlüğüne devlet tarafından yapılabilecek müdahalelere koruma getirirken medya yoğunlaşması nedeniyle

66 İlgili mevzuat ve düzenleme kapsamında detaylı bilgi için bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, 2709 § TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER (1982), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

67 Hasan Duran, “İfade Özgürlüğü ve Türkiye”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 14, sy 1 (2006): 58-81., s.70-71.

68 “TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASININ BAZI MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDA KANUN”, 4709 Madde 9 § (2001), <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4709.html>.

var olan oto sansüre karşı hüküm getirmemiştir.⁶⁹ İfade özgürlüğünün bir unsuru olan bilgiye erişebilirlik ve yurttaşların bilgiyi edinme hakkı bağlamında 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu da önem teşkil etmektedir.⁷⁰

Basın ve ifade özgürlüğü anlamında birçok çalışmada, eleştiri ve tartışma konusu olan 2011 yılında, 6112 sayılı Radyo Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.⁷¹ Ayrıca, Anayasa'nın 28. ve 30. maddeleri arasında basın özgürlüğü ve süreli-süresiz yayın hakkına ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir. Bununla birlikte, 5651 sayılı 'İnternet ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun' ifade ve basın özgürlüğü açısından endişe verici hak ihlallerini beraberinde getirmiştir. Bu kanunun, yürürlüğe girmesiyle birçok siteye erişim engeli getirilmiştir. Bianet, bu yasanın interneti zapturapt altına almak olduğunu ifade eden bir yazı yayınlamıştır. Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının (TİB) yetkiyi kullanarak Ekşi sözlük⁷² ve Pembe Hayat Derneği'nin⁷³ yer sağlayıcılarına barındırma hizmeti verilmemesini, aksi takdirde idari para cezasının uygulanacak olması ifade özgürlüğünün ihlaline bir örnek teşkil etmektedir.⁷⁴

5651 sayılı internet hakkında kanun, beşinci ve altıncı bölümde değinildiği üzere hükümete geniş yetkiler vermiştir. Bu nedenle, ifade ve basın özgürlüğü ihlaline yol açmıştır. Kamuoyunda tartışmalı ve devlete bağlı kurumlardan biri, Radyo ve Televizyon Üst Yayın Kuruludur (RTÜK). 3984 sayılı Kanun, anayasa aykırı bir uygulama olmasına rağmen RTÜK'e takdir yetkisi vermekte, dolayısıyla bu kurula ceza yargılaması yapma ve cezaî yaptırım uygulayabilme görevi ve yetkisi de tanımaktadır.

Türkiye'de internete erişim hakkı açısından henüz anayasal bir güvence sağlanmadığına dair görüşler olsa da internete erişim, anayasanın 25. ve 26. maddeleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9.ve10. maddeleri ile koruma altına alınmış en temel

69 Erdem, Batı Standartlarına Göre Türkiye'de Basın Özgürlüğü. s. 81

70 "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu", 4982 § (2003), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf>. (28 Kasım 2022)

71 "Radyo ve televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkın Kanun", 6112 § (2011), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>. (28 Kasım 2022)

72 Ekşi Sözlük, kayıtlı yazarların yorumlarını içeren bir katılımcı sözlüktür. Türkiye'deki katılımcı sözlükler arasında en fazla tanınan sitedir.

73 Pembe Hayat LGBTİ+ Dayanışma Derneği ya da kısaca Pembe Hayat Derneği, Türkiye'de 30 Haziran 2006 tarihinde kurulmuş ve transların ilk öz örgütlenmesi olan dernektir.

74 "İnternet Filtresi Zorunlu Değil Ama Zorunlu", Bianet- Bağımsız İletişim Ağı, erişim 29 Aralık 2022, <https://www.bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/131976-internet-filtresi-zorunlu-degil-ama-zorunlu>.

insan haklarından biridir. Bu hakkın sınırlandırılmasına ilişkin ilk düzenleme, 5651 sayılı kanun olup, 2007 yılında Resmî Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı birçok siteye erişim engeli getirmeye başlamıştır. 2011 yılında ise Bilgi Teknoloji Kurumu “İnternetin Güvenli Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar” şeklinde düzenlemeyi kabul etmiştir.⁷⁵ 2020 yılında yürürlüğe giren “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun” 7253 sayılı kanun ise sosyal medya platformlarına katı yaptırımlar getirmiş olup, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun yetki alanını genişletmiştir.⁷⁶ Sosyal medya; haber alma, yayma, bilgi edinme açısından yeni özgür ifade alanı olmuştur. Bu anlamda, sosyal medyada ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümleri olması nedeniyle kamuoyunda daha çok ‘sosyal medya yasası’ olarak da bilinen yasa, ifade özgürlüğü ihlallerine açık olduğu gerekçesi ile tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Son olarak, kamuoyunda daha çok “Dezenformasyon Yasası” olarak bilinen Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 18.10.2022 tarih ve 31987 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve buna göre Basın, İnternet ve Türk Ceza Kanunu gibi bazı kanunlarda değişiklik yapılmıştır. Bu yasa bilgi kirliliğinin önüne geçmek için cezai yaptırımlar uygulanmasına olanak tanımakla birlikte yasanın sansürü beraberinde getirdiği ve de anayasal haklar ile uyumlu olmadığına ilişkin eleştiriler hakimdir.⁷⁷ Ayrıca, AİHM, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü taahhütleriyle uyumlu olması için yasanın tekrar gözden geçirilmesi için çağrıda bulunmuştur⁷⁸. 2022 yılında yürürlüğe giren dezenformasyon yasası, ifade ve basın özgürlüğü açısından önemli tartışmalara konu olduğu için bu yasa ile ilgili tartışmalar beşinci bölümünde ele alınacaktır.

3.2.3. AİHM Kararlarına Göre Türkiye’de İfade ve Düşünce Özgürlüğü İhlalleri

1959- 2022 arasında AİHM’ in Türkiye için aldığı toplam karar sayısı 3900 olmakla birlikte en az bir hak ihlali tespitine ilişkin karar sayısı 3458’dir. En az bir hak ihlali tespitinin

75 Uçar, Jindar, “İnternet Ortamında İfade ve Basın Özgürlüğü Freedom of Expression and Press in the Internet Environment”, İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7, sy 2 (2015): 349-81, https://doi.org/10.17932/IAU.HFD.2015.018/hfd_v07i2006. (6 Aralık 2022) s. 365

76 Euronews, “Tepki çeken sosyal medya yasası yürürlüğe girdi”, 01 Ekim 2020, erişim 8 Aralık 2022, <https://tr.euronews.com/2020/10/01/resmi-gazete-de-yay-mlanan-sosyal-medya-yasas-yururluge-girdi>

77 BİANET, “İHOP BİLGİ NOTU: ‘Dezenformasyon yasası Anayasa’ya aykırı”, erişim 12 Aralık 2022, <https://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/263671-dezenformasyon-yasasi-anayasa-ya-aykiri>.

78 OSCE, “Türkiye Should Review the New Draft Disinformation Bill to Fully Align with OSCE Media Freedom Commitments, Says OSCE Media Freedom Representative”, erişim 8 Aralık 2022, <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/528420>.

toplamda %12,62'si ifade ve düşünce özgürlüğü ihlalleri oluşturur. ⁷⁹ İfade ve düşünce özgürlüğü bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa Karşılaştırma tablosuna EK 1'de ve AİHM' in ifade ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün ihlaline dair verdiği kararların ülkesel dağılımı (1959-2016) EK 3' te yer verilmiştir.

Tablo 2

Türkiye’de İfade Özgürlüğü Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İhlal Kararların Dağılımı (1959-2022)

Toplam Karar Sayısı	En az bir hak ihlali tespiti	İhlal olmadığına dair karar	İfade Özgürlüğü	Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü
3900	3458	100	426	13

Kaynak: AİHM, madde ve ülkeye göre ihlaller 1959-2022, 1959-2022, https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2022_ENG.pdf (İkincil kaynak)

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı’nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2022 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notuna göre, AİHM’ in dokuzuncu maddesi Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğüne ilişkin 2022 yılında bir ihlal kararı verilmiş, sözleşmenin 10. Maddesi yani 'İfade Özgürlüğü' kapsamında ise sekiz ihlâl kararı verilmiştir. 10. Madde kapsamında 2018 yılında 40, 2019 yılında 35, 2020 yılında 31, 2021 yılında ise 31 ihlal kararı verildiği görülmektedir.⁸⁰

Türkiye aleyhine AİHM önünde bekleyen derdest başvuru sayısı ise 2012 yılından itibaren azalma eğilimi göstermiştir. Değerlendirme raporuna göre 15 Temmuz darbe girişimi nedeniyle 2018 yılından itibaren başvuru sayısında artış görülmüştür. Derdest başvuru sayısı, 2020 yılında 11.750, 2021 yılında 15.251, 2022 yılında ise 20.100’dür. 2022 yılı içerisinde, ülkemiz aleyhine toplam 12.551 başvuru yapılmıştır. ⁸¹ Ek- 2’ de 2012-2022 yılları arasında Türkiye aleyhine yapılan toplam başvuru sayıları verilmiştir.

79 AİHM, “Madde ve Ülkeye göre ihlaller” (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, t.y.), erişim 20 Nisan 2023, https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2022_ENG.pdf.

80 İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2022 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu”, 2022, erişim 10 Nisan 2022, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/30012023154109aihm%20de%C4%9Ferlendirme%20notu%2022.pdf>.

81 İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, erişim 22 Nisan 2022, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2022 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu”.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yayınlanan rapora göre, Türkiye 47 ülke arasında madde 10 kapsamında ihlal tespit edilen, en fazla karar sayısı olan ülkedir. 139 ihlal kararıyla Rusya ikinci sırada ve ardından 42 ihlal kararı ile Fransa izlemektedir. Bu ülkeler arasında Monoca, Karadağ, Arnavutluk, Andora gibi daha az nüfusu olan ekonomik kaynaklara sahip olmayan devletler bulunmaktadır. Bu devletler için madde 10 kapsamında herhangi bir ihlal kararı belirtilmemiş olması, ifade özgürlüğünün çok gelişmiş bir düzeyde korunduğunu göstermez. Uluslararası hukukta bu tür devletler bazı kaynaklarda minyatür devlet olarak geçmektedir. Bu statü ise gelenek ve tarihsel olarak küçük yapısı olması, idari hizmetler ile devlet örgütlenmesi yapısından gelmektedir.⁸²

Türkiye, ifade özgürlüğü açısından ihlal kararları arasında en fazla olan ülke olmakla birlikte, AİHM' ne başvuru sayısı yurttaşların haklarına ve hakların korunmasına ilişkin belirli düzeyde bir demokrasi kültürü olduğunu da gösterir.

82 Çınarlı, Serkan, “Minyatür Devletler ve İdari Yapılar”, ed. Dinç, Mutlu, Terazi Hukuk Dergisi 11, sy 121 (Eylül 2016): 14-22.

4. İfade ve Basın Özgürlüğü Göstergeleri Bağlamında Endeks veya Rapor Yayınlayan Uluslararası Kuruluşlar

Dünya çapında birçok kuruluş ifade ve basın özgürlüğü, medya sistemi değerlendirmesi ve özgürlüğü ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu kuruluşların çoğunluğu ise özellikle son dönemde hak ihlallerine karşı bir yanıt ve ülkelerin demokratikleşme düzeyinin niteliğine ilişkin ölçümleme ve değerlendirme sunmaktadır. Bu bölümde, uluslararası ölçekte faaliyet yürüten ve uluslararası anlamda etki eden türü itibariyle hükümet dışı kuruluşlar, düşünce kuruluşları, uluslararası sivil toplum kuruluşlarına yer verilmiştir. Diğer yandan, analiz için bu çalışmanın ana kaynaklarından biri olan, ABK raporları olduğu için kısaca değinilmiştir. Bu çalışmada belirtilen kuruluşların düzenli bir biçimde endeks ve rapor yayınlıyor olması nedeniyle bir ülkenin ifade ve basın özgürlüğüne dair durum tespiti açısından belirleyicidir. Bu bölümde yer verilen uluslararası kuruluşlar belirlenirken üç unsur dikkate alınmıştır. (i) Dönemsel olarak izleme yapmaları nedeniyle Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünün gerilemesi veya ilerlemesine ilişkin veri sağlıyor olması (ii) diğer ülkeleri de kapsama alarak dönemsel ve ülkeler kapsamında göstergeler arası karşılaştırmalı analiz sağlıyor olması (iii) faaliyetlerini uluslararası ve hak temelli bir yaklaşımla yürütmesidir.

Faaliyetlerini uluslararası yürüten bu kuruluşlar, misyonlarını yerine getirmek için basın ve medya özgürlüğü mevcut durumunu ve bu doğrultuda hak ihlallerini izlemektedir. Ayrıca, misyonları açısından ortaklaşan veya benzer unsurları bulunmaktadır. Bunlar; (i) aktivizm yoluyla özgür ve bağımsız medyayı teşvik etmek (ii) veri tabanları, çevrimiçi, basılı raporlar, görsel-işitsel dokümanlar ve belgeler aracılığıyla medya sistemlerini değerlendirerek kamuoyu farkındalığı yaratmak ve lobicilik (iii) Savunuculuk: demokrasinin tehdit altında olduğu baskıcı hükümetler altında çalışan gazetecileri, bağımsız içerik üreticilerini, medya çalışanlarını ve genel kamuoyunu savunmaktır. Medya çalışmaları, ifade ve medya özgürlüğü kapsamında Freedom House, IREX sürdürülebilirlik raporları, RSF endeksleri yaygın olarak kullanılmaktadır. IREX dışında bu bölümde yer alan uluslararası kuruluşlar, endekslerin kapsamına Türkiye’yi dahil etmiştir.

Freedom House: Ülkelerin performanslarını ölçen basın özgürlüğü göstergelerinden en çok bilineni Freedom House’un her yıl yayınladığı raporlardır. ABD, Washington merkezli bir sivil toplum kuruluşu olan Freedom House, 60 yılı aşkın bir süre önce demokrasiyi küresel ölçekte desteklemek için kurulmuştur. 1973’te Freedom House özgürlük düzeyini sayısal bir puanla belirler: Özgür(free), Kısmen Özgür (partly free) veya Özgür Değil (not free) olarak

derecelendirerek değerlendirmek için sosyal bilim analiz yöntemlerini kullanmaya başlamıştır. Bağımsız ve özgür medya bağlamında gelişmeleri, 1980 yılından beri izleyen Freedom House'un "Freedom of the Press: A Global Survey of Media Independance" endeksi en eski veri tabanıdır.⁸³ Freedom House, 1978'den beri Freedom in the World olarak bilinen ve şu anda 210 ülkeyi kapsayan küresel bir özgürlük anketi yayınlamaktadır. Bu endeks, politika yapıcılar veya karar alıcılar, akademisyenler ve gazeteciler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Freedom House'un her yıl yayınladığı Dünyada Özgürlük raporu aracılığıyla siyasi haklara ve sivil özgürlüklere erişimi de derecelendirmektedir. Ayrıca, Freedom House, basın özgürlüğünü ölçmek için her ülkenin siyasi, yasal ve ekonomik ortamını değerlendirmeye ve ülkelerin serbest bilgi akışını destekleyip desteklemediğini değerlendirmeye çalışır. Endeksin amacı, içeriğin ve haberlerin serbest bir biçimde dolaşımına sağlanan desteği, güvenceyi veya ne ölçüde kısıtlandığı ölçmektir. Bu anlamda yasal çerçeveler ve ifade ve medya özgürlüğü bağlamında siyasal kişiliklerin manipüle etme eğilimi de ölçmektedir.

Freedom House Türkiye'nin de içinde bulunduğu yeni medya özgürlüğü hakkında, teknoloji dünyasında ve politika çevrelerinde kritik kitlelere ulaşan 'Freedom on the Net' [İnternet Özgürlüğü] adlı yıllık bir rapor yayınlamaktadır. Freedom House analistlerine göre Çin, Türkiye ve Rusya önde gelen otokrasiler tarafından baskıcı bir rejimle yönetilen ülkeler bağlamında düzenli olarak yorumlayıcı değerlendirmeler yayınlamaktadır.⁸⁴

Uluslararası Araştırma ve Değişim Merkezi (International Research & Exchange Board- IREX): IREX, 1968'de ABD üniversiteleri tarafından Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ile alışverişi teşvik etmek için kuruldu. Washington, DC merkezli kâr amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluş olan IREX, ABD'de ve uluslararası düzeyde yüksek öğrenim, bağımsız medya, İnternet geliştirme ve sivil toplum konularına odaklanmaktadır. Medya Sürdürülebilirliğine ilişkin endeks yayınlamaktadır.⁸⁵ IREX' in Medya Sürdürülebilirlik Endeksi (MSI), dünya çapında 80 ülkede bağımsız medyanın koşullarının derinlemesine analizlerini sağlar.

Sınır Tanımayan Gazeteciler (Reporters without Borders- RSF): Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF), demokratik yönetim ilkeleriyle yönetilen, kâr amacı gütmeyen uluslararası

83 Melis, Oktuğ Zengin, "Sürdürülebilir Gelişme Anlayışının Medya Alanına Uygulanması: Bağımsız ve Çoğulcu Medya Yaklaşımları", Journal of Yasar University, 2014, 6207-22. s. 6212

84 "Our History", Freedom House, erişim 17 Ocak 2023, <https://freedomhouse.org/about-us/our-history>.

85 "About Us | IREX", erişim 17 Ocak 2023, <https://www.irex.org/about-us>.

bir kuruluştur. 1985 yılında dört gazeteci tarafından kurulan RSF, bilgi edinme özgürlüğünün savunulması ve teşvik edilmesinde ön saflarda yer almaktadır. 1995'ten beri Fransa'da kamu yararına çalışan bir kuruluş olarak tanınan RSF, Birleşmiş Milletler, UNESCO, Avrupa Konseyi nezdinde danışma statüsüne sahiptir. 134 muhabirden oluşan bir ağına sahip olan RSF; sansürü azaltmak için çalışıyor, basın özgürlüğünü kısıtlayan yasalara karşı çıkmakta, gazetecileri ve medya kuruluşlarını mali yardımla desteklemektedir.⁸⁶

RSF, dünya çapında basın özgürlüğüne yönelik saldırıları kınayarak medya özgürlüğü hakkında çeşitli yıllık ve özel raporlar yayınlamaktadır. RSF, gazeteciler ve medya kuruluşları adına hükümetlere ve uluslararası kuruluşlara başvurarak gazetecileri ve medya kuruluşlarını savunmaya çalışmaktadır. RSF, 2022 yılından beri medya özgürlüğü için siyasi, ekonomik ve yasal ortamları değerlendiren kapsamlı bölgesel, ülke raporları ve sıralamasını yayınlamaktadır. Endeksin sıralaması, her ülke veya bölgeye atanan 0 ile 100 arasında değişen bir puana dayalıdır; 100 olası en iyi puan (mümkün olan en yüksek basın özgürlüğü düzeyi) ve 0 en kötü puandır. Bu puan ise iki bileşen temelinde hesaplanmaktadır. (i) Gazetecilere işleriyle bağlantılı olarak ve medya kuruluşlarına yönelik ihlallerinin niceliksel ölçeği (ii) basın özgürlüğü uzmanlarının yanıtlarına dayalı olarak her ülke ve bölgedeki durumun niteliksel bir analizidir.⁸⁷ Türkiye 2002 yılından beri bu endekse dahil edilmektedir.

Gazetecileri Koruma Komitesi (Committee to Protect Journalists-CPJ): 1981'de bir grup yabancı muhabir tarafından kurulan New York City merkezli kâr amacı gütmeyen CPJ, gazetecilere yönelik saldırıları raporlama yapmakta, gazeteciler adına yerli ve yabancı hükümetlerde lobicilik faaliyetleri yürütmektedir. CPJ, 1987'den beri basına yönelik saldırılarla ilgili yıllık raporlar ve 1992'ten beri 100'den fazla ülkeye ilişkin öldürülen, kaybolan, tutuklu, gazetecilere ilişkin ülke raporları yayınlamaktadır. Türkiye 1992 yılından endekse dahil olan ülkeler arasındadır.⁸⁸

Medya Çoğulculuğu ve Medya Özgürlüğü Merkezi (The Centre for Media Pluralism and Media Freedom- CMPF): 2011 yılında kurulan CMPF; medyanın özgürlüğünün ve çoğulculuğunun önemi konusundaki farkındalığı artırmaya, medyanın özgürlüğünün korunmasına ve tanıtımına katkıda bulunmaya ve akademisyenler, karar alıcılar,

⁸⁶ “Who Are We? | RSF”, erişim 17 Ocak 2023, <https://rsf.org/en/who-are-we>.

⁸⁷ “Methodology Used for Compiling the World Press Freedom Index | RSF”, erişim 17 Ocak 2023, <https://rsf.org/en/index-methodologie-2022>.

⁸⁸ “Methodology”, Committee to Protect Journalists (blog), erişim 17 Ocak 2023, <https://cpj.org/data-methodology/>.

politikacılar, piyasa paydaşları, gazeteciler ve doğrudan ilgili diğer tüm profesyoneller arasında yeni fikirler geliştirmeye çalışmaktadır. 2013'ten bu yana AB üye ülkeleri ve aday ülkelerde medya çoğulculuğu risklerini değerlendirmek için önemli bir proje olan Medya Çoğulculuğu İzlemeyi (MPM) geliştirmekte ve uygulamaktadır. Medya Çoğulculuğu İzleme (MPM), Avrupa Birliği Üye devletlere, aday ülkelere ayrıca, Arnavutluk, Karadağ, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan ve 2016'dan itibaren Türkiye'yi de kapsama almıştır. Bu proje, Avrupa Komisyonu tarafından Medya Çoğulculuğu ve Medya Özgürlüğü Merkezi'ne verilen bir hibe ile desteklenmiştir. Her tematik alan ve gösterge için sonuçlar yüzdelik olarak 0-100 arasında bir ölçekte sunulur. Yüzde 0 ile 33 arası düşük risk, yüzde 34 ile 66 arası orta risk, yüzde 67 ile 100 arası yüksek risktir.⁸⁹

Sansür Endeksi (Index on Censorship- IC): Sansür endeksi, Londra merkezli kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olup; ilki, Moskova'da göstermelik bir biçimde yürütülen davalara bir yanıt olarak 1972 yılında aynı adla üç ayda bir dergi yayınlamaktadır. IC, özgür ifadeyi korumayı ve geliştirmeyi misyon edinmiş, ödüllü bir dergidir. Derginin arkasındaki fikir, kendi ülkelerinde susturulanların yurttaşların, aktivistlerin ve gazetecilerin durumunu kamuoyuna duyurmak ve çalışmalarını yayınlamaktır. Index; blog yazıları, makaleleri, denemeler, görüş yazılarına, sözlü tanıklıktan kurgu ve şiire kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. IC, 2001 yılından itibaren her yıl dünya çapında sansürle mücadelede etkisi olan grup ve bireylere İfade Özgürlüğü Ödülleri sunmaktadır. Kuruluşun 'Turkey Uncensored [Sansürsüz Türkiye] projesi bulunmaktadır. Bu proje, sansürlenmiş Türkiyeli yazar, sanatçı ve çevirmenlerin makalelerini yayınlamak için hazırlanmış bir Sansür Endeksi projesidir.⁹⁰

V-DEM Enstitüsü (Varieties of Democracy- V-Dem Projesi): Genel merkezi İsveç'te Göteborg Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde bulunan bağımsız V-Dem araştırma enstitüsü, 2014 yılında Profesör Staffan I. Lindberg liderliğinde kurulmuştur. V-Dem endeksi, Freedom House, BS gibi diğer endekslere kavramsal olarak benzemektedir. V-DEM endeksi veri tabanı, çok boyutlu ve farklı öğelerde ülkelerin demokratikleşme sürecine dair karşılaştırmalı bir biçimde analiz olanağı tanımaktadır. V-Dem, 1900'den 2022'e kadar tüm egemen veya yarı egemen devletleri (mümkün olduğunda) kapsamaktadır. V-Dem, her bir veri noktasına göre şeffaflık, kesinlik, gerçekçilik, belirsizlik tahminleri elde etmeyi

⁸⁹ "Centre for Media Pluralism and Media Freedom- Centre for Media Pluralism and Freedom", erişim 17 Ocak 2023, <https://cmpf.eui.eu/>.

⁹⁰ "The Global Voice of Free Expression- Index on Censorship", erişim 28 Ocak 2023, <https://www.indexoncensorship.org/>.

amaçlamaktadır. Göstergeler üç ana kategoriye ayrılır: **(1)** diğer veri kümelerinden veya orijinal kaynaklardan toplanan olgusal veriler **(2)** birden fazla ülke uzmanı tarafından kodlanan değerlendirme göstergeler ve **(3)** birleştirilmiş değişkenlerdir. Demokrasinin Çeşitleri (V-Dem) araştırma projesi, demokratikleşmeyi anlamak için kapsamlı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşım seçime dayalı, liberal, çoğunlukçu, uzlaşmacı, katılımcı, müzakereci ve eşitlikçi olarak birden çok ilkeyi kapsamaktadır. Her İlke ayrı bir endeksle temsil edilir ve her biri ayrı bir sonuç olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, demokrasiyi tek bir sonuçtan, bir dizi sonuca doğru yeniden kavramsallaştırdıklarını belirtilmektedir.⁹¹

Bertelsmann Stiftung- Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri Endeksi Projesi (Sustainable Governance Indicators, SYG): BS, merkezi Almanya'nın Gütersloh kentinde bulunan, özel hukuka tabi bağımsız bir vakıftır. BS, 1977'de Reinhard Mohn tarafından sosyal, kurumsal ve mali kaygıların sonucunda kurulmuştur. Her yıl yaklaşık 250 etkinlik düzenlemektedir. Toplumu güçlendirmeyi, insanların tam potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmayı ve bu hedeflere ulaşmak için gereken sistemleri geliştirmeyi hedeflemektedir. Tüzüğüne göre BS'nin amacı, "bilim ve araştırma, din, halk sağlığı, gençlik ve yaşlı refahı, sanat ve kültür, kamu ve profesyonel eğitim, sosyal refah, uluslararası bir bakış açısı, demokrasi ve sosyal katılımı teşvik etmektir. "BS, özel olarak faaliyet gösteren bir vakıftır ve bağış yapmaz. Kendi tasarladığı, başlattığı ve uyguladığı projelere fon yatırır. BS, araştırmalar ve sıralamalar üretir, model projeler yürütür, bilgi ve uzmanlığı paylaşır, kongreler düzenler ve ödüller verir. Temel çalışma alanları ise eğitim, demokrasi, sağlık, ekonomi ve kültürdür. Bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde çalışır.⁹²

Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları: Türkiye'nin dış politikada en önemli hedeflerinden biri de AB'ye üyeliktir. Türkiye, bu politika doğrultusunda çeşitli boyutlarda faaliyetler yürütmüştür. Avrupa Komisyonun sunduğu ülke raporları üyelik süreci için kilit bir noktadır. Avrupa Komisyonu, her yıl aday ülke konumunda olan ülkeler için Kopenhag kriterlerine göre kaydettiği ilerlemeyi değerlendiren yıllık raporlar yayınlamaktadır. Bununla birlikte, üye ülkelere de ülke raporu adı altında içinde her yıl çeşitli kriterlere göre değerlendirilmektedir. Türkiye için ise ilk ilerleme raporu 1998 yılında yayınlanmıştır. Avrupa komisyonu, raporu hazırlarken hükümetin sunduğu resmi bilgilerden, Avrupa Parlamentosu'nun rapor ve kararlarından, AGİT, uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarının değerlendirmelerinden

⁹¹ "The V-Dem Project", Varieties of Democracy, t.y., erişim 19 Nisan 2023, <https://v-dem.net/about/v-dem-project/>.

⁹² Bertelsmann Stiftung, "Home", erişim 26 Ocak 2023, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/home/>.

yararlanmaktadır. Avrupa parlamentosu ilgili ülkenin mevcut durumunu değerlendirirken başlangıç düzeyi, belirli düzeyde hazırlıklı, orta düzeyde hazırlıklı, iyi düzeyde hazırlıklı ve çok ileri düzeyde ölçeklerini belirlemiştir. Rapor döneminde ilerlemeyi ölçmek için ise gerileme, ilerleme kaydedilmemiştir, sınırlı ilerleme, bazı ilerlemeler, iyi düzeyde ilerleme ve oldukça iyi düzeyde ilerleme ölçeklerini kullanmaktadır.⁹³ 2016 yılından sonra ise bu raporlar ilerleme olarak değil, ‘Ülke Raporu’ olarak adlandırılmıştır.

Raporlar incelendiğinde Türkiye’nin birçok alanda özellikle de demokratik kurumların işleyişinde gerileme kaydettiği görülebilir. Avrupa Komisyonundaki raporlara ek olarak 2018 yılında Genel İşler Konseyi, Türkiye’nin katılım müzakerelerinin fiili olarak durma noktasına geldiğine ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’nden uzaklaşması nedeniyle başka fasılların açılmasının veya kapatılmasının düşünülemeyeceğine karar vermiştir.⁹⁴ Ayrıca, Avrupa Komisyonu’nun Mayıs 2018’de yayınlanan 2021-2027 dönemi için uzun vadeli bütçe önerisi, daha fazla genişleme için bir Batı Balkan Stratejisi için katılım öncesi finansmanı içermekte idi, ancak Türkiye kapsama alınmamıştır. Son iki gelişme, AB komisyonu raporlarındaki gerileme ve demokratik kurumların işlevselliği başlıkları beraberinde ele alındığında dikkate değer gelişmelerdir. Katılım müzakerelerinin fiili olarak durma noktasına gelmesinde ifade, düşünce, din, vicdan ve basın özgürlüğüne ilişkin gerçekleşen gelişmelerdir.

4.1. Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri Kavramsal Çerçeve

SYG, “sürdürülebilir yönetişi” “toplumsal gelişmeye ilişkin uzun vadeli bir bakış açısı benimseyen, gelecek nesillerin çıkarlarını dikkate alan ve toplumsal değişim için kapasiteleri koruyan kamu işlerinin siyasi yönetimi” olarak tanımlanmaktadır.⁹⁵

BS tarafından hazırlanan Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri endeksi ve raporları; OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development), EU (Avrupa Birliği-AB) ve Eurozone üye ülkelerin mevcut sosyal, siyasi zorlukları, politikalarını ve reform gereksinimlerini analiz ederek bu ülkelerde yapılan reformlarla ilgili siyasilerin ve merkezi yönetimlerin kamu söylemine ve kanıta dayalı girdi sağlamak amacıyla uluslararası karşılaştırma yapmakta ve her ülkeye özgü endekslere dayalı ölçekleme analizi ve izleme ortaya

⁹³ “2022 Türkiye Raporu” (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 12 Ekim 2022), https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf.

⁹⁴ European Commission, “factograph_turkiye.”, erişim 2 Ocak 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-11/factograph_turkiye.pdf. s.4

⁹⁵ Martin Brusis ve Jörg Siegmund, “Designing Sustainable Governance Indicators 2011: Criteria and Methodology”, t.y. s. 3

koymaktadır.⁹⁶ SYG, ülkelerin yönetim ve demokrasi performansları hakkında değerlendirme yapmaya yarayan zengin bir veri tabanı sunmaktadır. SYG, etkili politika oluşturmada başarı sağlamak ve başarıyı desteklemek için tasarlanan, ülkeler arası karşılaştırmalı bir ölçekleme endeksi olup, temelde hükümetlerin sürdürülebilir yönetim performanslarını değerlendirmektedir. Sürdürülebilir bir yönetimi ölçmeyi amaçlayan BS, “politik performans”, “demokrasi” ve “yönetişim” olmak üzere üç temel gösterge altında dokuz alt göstergeden oluşmaktadır. Bu kapsamda 2009 yılından bu yana 41 ülkenin ilgili göstergelerde her yıl belirlenen ölçeklere göre performansını ölçmektedir.⁹⁷

SYG veri tabanında özelleştirilmiş bir dizi gösterge temelinde 41 ülkenin yönetişimin performansları ülkeler arası karşılaştırmalı bir biçimde yer almaktadır. Güçlü ve zayıf yönlerin bu karşılaştırması, uluslararası bağlamda ülkelerin öğrenme süreçlerini harekete geçirirken aynı zamanda karar vericiler ve yurttaşlar için hayati reformlara ışık tutmayı amaçlamaktadır.⁹⁸ Hükümetler uyguladıkları politikaların uzun vadedeki sonuçlarını göz önünde bulundurarak yurttaşların yaşam kalitesi, refahını ve dolayısıyla da demokrasinin sürdürülebilirliğini sağlayan hakların korunmasının sağlanması için iyi yönetişimi kapsayan politikaların üretilmesini içerir. Ancak, çoğu hükümet uzun vadeli politikalara odaklanmak yerine siyasi çıkarlar nedeniyle kısa vadeli stratejilerle politikaları belirleme eğilimindedir. Artan kamu borcu, katılım fırsatlarının eşit olmayan bir biçimde dağıtılması, doğal kaynakların savurgan biçimde tüketilmesi şimdiki ve gelecek kuşaklar için olumsuz etkilere sahiptir. Bu sebeple demokrasinin niteliği, toplumsal refahın artması, yürütmenin hesap verebilirliği sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Bu sorunları değerlendiren BS’nin zengin veri tabanını ortaya koyan SYG projesi; OECD, EUROZONE ve AB hükümetlerinin uzun vadeli yönetsel ve yürütme kapasitelerini desteklemeyi ve böylece daha sürdürülebilir politikalarla sonuçlar elde edebilmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla SYG, hükümetlerin demokratik kurumlardaki karar alıcı siyasi figürler, sivil toplum ve uluslararası kuruluşların temsilcileri, akademisyenleri, politikaları oluşturan, biçimlendiren ve uygulayan karar alıcıları hedeflemektedir. Bu nedenle, SYG iyi uygulamaların paylaşılmasını savunarak, veri kümesine tam erişim sağlamaktadır.⁹⁹ BS’nin, SYG kod kitabında sürdürülebilir yönetim

⁹⁶ Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Bertelsmann Stiftung, “SYG 2022 | Sustainable Governance Indicators”, erişim 14 Ocak 2023, <https://www.SYG-network.org/2022/>.

⁹⁷ İlter Ünlükaplan ve Ebru Canikalp, “Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri için Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi”, 2019, 13. s. 13

⁹⁸ Daniel Schraad-Tischler ve Laura Seelkopf, “Concept and Methodology: Sustainable Governance Indicators”, t.y. s. 2

⁹⁹ Schraad-Tischler ve Seelkopf. s.3

göstergelerinin tanımları, unsurları ve gösterge özelinde araştırma soruları, ölçümleme kriterleri ve endeksler ayrıntılı bir biçimde tanımlanmaktadır. Bu kod kitabına göre bu enstrüman üç ana öge altında toplanmıştır.¹⁰⁰

- i) Politika Performans Endeksi
- ii) Demokrasi Endeksi
- iii) Yönetişim Endeksine dayanmaktadır.

İlk öge; ülkelerin **politika performansını** incelemektedir. Politika performansını değerlendirmek için ise ekonomik, sosyal ve çevresel politikalarını ele almaktadır.

İkinci unsur ise **demokrasi kalitesi**; politikaların sürdürülebilirliğinin sağlanmasının temelinde demokrasi kalitesi yer almaktadır. Demokratik katılım ve hiyerarşik ortamın oluşturulması için hukukun üstünlüğüne ve bireysel özgürlere tanınan hakların siyasi liderler tarafından yapılan eylemler ile güvence altına alınması siyasal süreçte önem taşımaktadır. Demokrasi kalitesinin içerisinde, “seçim süreci”, “bilgiye erişilebilirlik”, “sivil haklar ve politik özgürlükler” ve “hukukun üstünlüğü” olmak üzere dört alt gösterge yer almaktadır.¹⁰¹

Üçüncü olarak bir ülkenin yürütme kapasitesi ve hesap verebilirliği açısından **yönetişim kapasitelerini** incelemektedir. Diğer iki unsurdan farklı olarak yönetim kavramı, yürütme kapasitesi ve yürütme hesap verebilirliği olmak üzere iki alt unsuru içermektedir. Yürütme kapasitesi alt kavramı, yönlendirme kapasitesi, politika uygulaması ve kurumsal öğrenme tarafından her biri bir dizi bileşene sahip niteliklere bağlı olarak değerlendirilmektedir. Yürütme sorumluluğu alt kavramının ise dört alt değerlendirme ölçütü bulunmaktadır. Bunlar ise vatandaşlar, yasama organı, aracı kuruluşlar ve bağımsız denetim organlarıdır.¹⁰²

SYG endeksi her bir gösterge açısından ülkeleri dört grupta kategorilendirilmiş olup, üst grup, üst-orta, alt orta ve alt grup olarak ülkeleri performanslarına göre sıralamaktadır. BS tarafından yürütülen bu geniş tabanlı araştırmaya yaklaşık 100 uluslararası uzman katıldığı belirtilmiştir. Metodolojik açıdan incelendiğinde süreç, uzman değerlendirmesinin

¹⁰⁰ Stiftung, “SYG 2022 | Sustainable Governance Indicators”. s.8-12

¹⁰¹ Ünlükaplan ve Canikalp, “Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri İçin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi”. s.186

¹⁰² Stiftung, “SYG 2022 | Sustainable Governance Indicators”. s.13

yaratabileceği özneliği ortadan kaldırmak adına altı aşamalı bir incelemeden geçtiği görülmektedir.¹⁰³

Özetle, SYG endeksi ülkelerin kapsamlı bir politika performansı ve SYG kapsamına giren göstergeleri ışığında performanslarını izleme olanağı tanıyan araştırmacılar, karar alıcılar, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve genel olarak yurttaşlar için zengin ve kullanışlı bir veri tabanıdır.

4.2. İfade ve Basın Özgürlüğü Bağlamında Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri

Bu araştırma, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünün değişimini karşılaştırmalı bir biçimde ele alması nedeniyle öncelikle, ilişkili göstergelerin ölçekleme yöntemi ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. SYG metodolojisine göre güçlü demokrasi üst başlığı altında nitelikli demokrasinin ölçümü, bilgiye erişim adı altında alt gösterge belirlenmiştir. Bilgiye erişimin skoru ve ülke sıralamasının belirlenmesi için ise üç alt gösterge mevcuttur. Bu üç alt gösterge; **(i) Basın Özgürlüğü (ii) Medya Çoğulculuğu (iii) Resmi Bilgilere Erişim**¹⁰⁴ olarak belirlenmiştir.¹⁰⁵ İfade özgürlüğünün bilgiye erişimi ve de basın özgürlüğünü kapsıyor olması ve bu göstergelerin doğrudan araştırmanın konusuyla ilişkili olması sebebiyle kritiktir. Bu nedenle bu göstergelerin ölçek kriterleri ve niteliksel değerlerine aşağıda değinilmiştir. 41 OECD ve AB ülkesi performanslarına göre 10'dan (en iyi) 1'e (en düşük) kadar sıralanmıştır. Ölçekleme ise dört niteliksel değerlendirme düzeyine bağlıdır.

Basın özgürlüğü göstergesi medyanın hükümetten ne ölçüde bağımsız olduğuna odaklanmıştır. Ayrıca medyanın ne ölçüde hükümet etkisine ve hükümetle ilişkili aktörlerin etkisine tabii olup olmadığını ölçmeyi amaçlamaktadır.

¹⁰³ Bertelsmann Stiftung, “SYG 2022 | Sustainable Governance Indicators”, erişim 20 Kasım 2022, <https://www.SYG-network.org/2022/>. s. 17

¹⁰⁴ Bu göstergenin İngilizcesi SYG raporlarında ‘Access to Government Information’ olarak adlandırılmıştır. Ancak, bu göstergenin amacı, vatandaşların devlet kurumlarından talep ettiği bilgileri içerdiği için Türkçe ‘ye ‘resmi bilgilere erişim’ şeklinde çevirmek tercih edilmiştir.

¹⁰⁵ Göstergelerin ölçeklendirilme niteliği ve metodolojiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Erişim 28 Aralık 2022, https://www.SYG-network.org/docs/2022/basics/SYG2022_Codebook.pdf. s.11-42

Tablo 3
Basın Özgürlüğüne İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu

Puan Niteliği	Puan Değeri
Kamu ve özel medya hükümet etkisinden bağımsızdır; bağımsızlıkları kurumsal olarak korunur ve görevdeki hükümet tarafından tam saygı gösterilir.	10-9
Görevdeki hükümet, medyanın bağımsızlığına büyük ölçüde saygı duyuyor. Bununla birlikte, ara sıra etki yaratma girişimleri vardır.	8-6
Görevdeki hükümet, kamu medyasının personel politikalarını, örgütsel çerçevesini veya mali kaynaklarını etkileyerek dolaylı olarak politik ve siyasi hedeflerini sağlamaya çalışır,	5-3
Başlıca medya kuruluşları, partizan siyasi hedeflerini destekleyen görevdeki hükümetten sık sık etkilenir. Hükümet yanlısı medya haberciliğini sağlamak için, hükümet aktörleri doğrudan siyasi baskı uygular ve mevcut medya düzenleme kurallarını ihlal eder veya çıkarlarına fayda sağlayacak biçimde değiştirir.	2-1

Kaynak: BS, SGI Codebook, Aralık 2022, s.42; (ikinci kaynak)

Medya çoğulculuğu göstergesi, görüşlerin çoğulculuğunu sağlayan medya yoğunlaşmasının ve çoğulculuğunun yapısının ne ölçüde karakterize ediliyor olduğuna odaklanır. Bu gösterge ise özel mülkiyetin veya kamu mülkiyetinin çoğulculuğunu garanti ettiğini varsaymamaktadır. Bu göstergenin varsayımı, medyada çeşitlendirilmiş bir mülkiyet yapısının toplumda var olan görüş ve konumları en iyi bir biçimde temsil etmesi gerekliliğidir.¹⁰⁶

Tablo 4
Medya Çoğulculuğuna İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu

Puan Niteliği	Puan
Çeşitlendirilmiş medya sahiplik yapıları hem elektronik hem de basılı medya pazarını karakterize eder ve dengeli bir fikir çoğulculuğu sağlar. Etkili tekelleşme karşıtı politikalar; tarafsız, açık kamu medyası, görüşlerin çoğulculuğunu garanti eder.	10-9
Elektronik ve yazılı medyada çeşitlendirilmiş mülkiyet yapıları hakimdir. Kamu medyası, daha geniş bir fikir yelpazesini temsil ederek özel medya haberciliğindeki eksiklikleri veya önyargıları telafi eder.	8-6
Oligopolistik mülkiyet yapıları, elektronik veya yazılı medya pazarını karakterize eder. Önemli görüşler temsil edilir, ancak belirli görüşlerin baskınlığına karşı kurumsal güvenceler yoktur veya çok zayıftır.	5-3
Oligopolistik sahiplik yapıları hem elektronik hem de basılı medyayı karakterize etmektedir. Medyaya çok az şirket hâkim, çoğu program taraflı ve bazı fikirlerin yayınlanmadığına veya marjinalize edildiğine dair kanıtlar var.	2-1

Kaynak: BS, SGI Codebook, Aralık 2022, s.42; (ikinci kaynak)

¹⁰⁶ “SYG2022_Codebook.pdf”. s. 42

Resmi Bilgilere ve/veya Devlet Bilgilerine Erişebilirlik ise vatandaşların ne ölçüde resmi bilgilere erişebildiğini ölçmektedir. Bunun için ise bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin yasa veya regülasyonların var olup olmadığına, resmi bilgilere erişimin ne ölçüde ve nasıl kısıtlandığı ve gerekçelendirildiği, vatandaşların bilgiye erişim hakkının uygulanması için temyiz ve denetim mekanizmalarının mevcut olup olmadığıdır.

Tablo 5
Resmi ve/veya Devlet Bilgilerine Erişime İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan
Tablosu

Puan Niteliği	Puan
Yasal düzenlemeler, resmi bilgilere ücretsiz ve kolay erişimi garanti eder, az sayıda makul kısıtlama içerir ve vatandaşların bilgilere erişmesini sağlayan etkili temyiz ve denetim mekanizmaları vardır.	10-9
Resmi bilgilere erişim kanunla düzenlenmiştir. Kısıtlamaların çoğu haklıdır, ancak erişim bazen bürokratik prosedürlerle karmaşık hale gelir. Mevcut temyiz ve gözetim mekanizmaları, vatandaşların erişim haklarını kullanmalarına izin vermektedir.	8-6
Resmi bilgilere erişim kısmen kanunla düzenlenmektedir, ancak bürokratik prosedürler ve yetersiz bir biçimde gerekçelendirilen bazı kısıtlamalar nedeniyle karmaşıktır. Mevcut temyiz ve gözetim mekanizmaları genellikle etkisizdir.	5-3
Resmi bilgilere erişim kanunla düzenlenmemiştir; birçok erişim kısıtlaması, bürokratik prosedürler işlemekte, etkisiz veya hiç yaptırım mekanizmaları vardır.	2-1

Kaynak: BS, SGI Codebook, Aralık 2022, s.43; (ikinci kaynak)

Doğrudan basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğüyle ilişkili olduğu için SYG göstergelerinin temel unsurlarından biri olan iyi yönetim başlığı altında yürütme kapasitesi ve yürütmenin hesap verebilirliğine odaklanmıştır. Yürütmenin hesap verilebilirliği ise beş alt gösterge ile değerlendirir. Bunlardan biri de medyadır. Bu bağlamda medyanın, devletin kararlarını değerlendirmesini sağlayan somut bilgiler sağlayıp sağlamadığına, kamu politikalarının mantığını, analizini, arka plan bilgilerini sunmasını ve etkisini ne ölçüde eleştirel bir biçimde olanak sağladığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu göstergenin söz konusu odağı ilgili ülkenin önde gelen ve ana akım 10 kitle iletişim aracını ifade etmektedir. İdeal olarak kamuoyunun politika konularını eleştirel bir biçimde değerlendirmesi sağlanmalı ve medyanın yalnızca kararlar alınırken değil, kararlar hazırlanırken de karar alıcılar, milletvekilleri, uzmanlar, bürokratlar arasında tartışılmasıyla derinlemesine bilgi sağlamaktadır.

Tablo 6
Medyaya İlişkin SYG Puan Niteliği ve Puan Tablosu

Puan Niteliği	Puan
Ana akım kitle iletişim araçları açık bir çoğunluğu, kamu politikalarının mantığını ve etkisini analiz eden yüksek kaliteli bilgi içeriğine odaklanır.	10-9
Ana akım kitle iletişim araçlarının yaklaşık yarısı, kamu politikalarının mantığını ve etkisini analiz eden yüksek kaliteli bilgi içeriğine odaklanıyor. Geri kalanı, bilgi-eğlence ve kaliteli bilgi içeriğinin bir karışımını üretir.	8-6
Kitle iletişim araçlarının ana akım markaları açık bir azınlığı, kamu politikalarını analiz eden yüksek kaliteli bilgi içeriğine odaklanmaktadır. Bazı ana akım kitle iletişim araçları, yalnızca yüzeysel bilgi-eğlence içeriği üretir.	5-3
Tüm kitle iletişim araçları ana akım yayınları yüzeysel bilgi-eğlence içeriği hakimdir.	2-1

Kaynak: BS, SGI Codebook, Aralık 2022, s.73; (ikinci kaynak)

Raporda, derinlemesine bilgi eksikliğinin ölçekleme konusunda önemli olduğu vurgulanmıştır. Derinlemesine bilgi eksikliği, tam bir bilgi eksikliği anlamına gelmez, ancak hükümetin kararlarını kişiselleştirilmiş güç politikaları olarak çerçeveleyerek kamuoyunun dikkatini eğlenceli olaylara ve hikayelere yönlendiren “bilgi-eğlence içerik programlarının” hakimiyeti anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁷BS, “SYG2022_Codebook.pdf”, erişim 14 Ocak 2023, https://www.SYGnetwork.org/docs/2022/basics/SYG2022_Codebook.pdf. s.73

5. 2014-2022 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri raporları, bir önceki yılı yani önemi ele alıp, geçmişteki gelişmeleri izleyerek yorumlamakta ve belirlenen göstergelere göre ölçümlenmektedir. SYG Türkiye raporları, 2014 yılı itibariyle incelenmeye başlanmış olsa da bir önceki yılı kapsadığı için 2013-2022 yılları arası değerlendirilmiş anlamına gelmektedir. Öte yandan, 2022 yılı rapor dönemi Ocak ayı itibariyle kapandığı için 2022 yılına ilişkin kritik gelişmeler raporda bulunmamaktadır. Dolayısıyla, yöntemde de aktarıldığı üzere raporun yayınlandığı yılı değil, ilgili rapor dönemine bağlı olarak geçmiş yıl performansını içermektedir. SYG 2022 yılı raporu Ocak ayı itibariyle kapanmıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan son ülke raporu ise Haziran 2021- Haziran 2022 dönemini içermektedir. Bu nedenle, Türkiye’de 2022 yılında gerçekleşen olaylara kısaca değinilirken, kamuoyunda oldukça tartışma yaratan dezenformasyon yasası olarak bilinen kanunu da değinilmiştir. Ayrıca, uluslararası kuruluşların endeksleri karşılaştırmalı bir biçimde ortaya 2014-2022 arasında ortaya konmuştur. Son olarak, sonuç bölümünde ise raporların ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin birbiriyle tutarlılığı değerlendirilmiştir.

5.1 Avrupa Komisyonu İlerleme/ Ülke Raporları Bağlamında Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü

Türkiye’de 2014-2022 yılları arası ifade ve basın özgürlüğü kritik ve önemli gelişmeleri kapsamlı bir biçimde değerlendirebilmek için Avrupa Komisyonu ilerleme ve ülke raporları da analiz kapsamına alınmıştır. İlerleme ve sonradan adı ülke raporları olan Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan raporlarda 2015 yılından sonra Türkiye’nin birçok açıdan gerileme sergilediği belirtilmiştir.

Avrupa Komisyonu Tarafından Avrupa Parlamentosuna ve Konseye Sunulan Bildirim’ de 2012-2013 dönemi kapsayan 2013 Türkiye ilerleme raporunda; dönemin iktidarının basın üzerindeki baskısı, oto sansür, internet kısıtlamaları ve erişimin yasaklanması, eleştirel gazetecilerin baskılandığı veya işine son verildiği, devlet kurumlarınca ve karar alıcılar tarafından medyayı denetleme yetkisi olan otoritelerin yaklaşım açısından ve pratikte

baskılandığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Raporda, medya yoğunlaşması bağlamında bilginin serbestçe dolaşımının tehlike altında olduğu ve oto sansüre neden olduğu belirtilmiştir. 2013 yılındaki Gezi Parkı protestolarına ana akım medyanın az vermesi basın özgürlüğünün sınırlılığine örnek olarak verilmiştir. Sonuç olarak, ifade ve basın özgürlüğünün kısıtlandığı, çoğunlukla muhalif ve Kürt kökenli gazetecinin, akademisyenin ve aktivistlerin çeşitli suçlamalar nedeniyle halen tutuklu bulunmasına raporda yer verilmiştir.¹⁰⁹

Ekim 2013- Eylül 2014 dönemini kapsayan Türkiye ilerleme raporunda; çok sayıda gazetecinin tutukluluk halinin sonlanması gibi olumlu adımların atıldığı fakat internet dâhil olmak üzere ifade özgürlüğünü daha da kısıtlayan mevzuatın kabul edildiği ve uygulamada kısıtlandığı tespitine ulaşılmıştır. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, TİB’ e daha fazla yetki verilmesi ve çevrimiçi ortamda ifade özgürlüğüne yeni kısıtlamalar getirilmesi üzerinde durulmuştur. Youtube ve Twitter’a erişimin tamamen yasaklanması ciddi endişelere neden olurken, sonrasında bu kararın Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği üzerinde durulmuştur. İnternet sitelerinin orantısız sürelerle yasaklanması devam etmiştir. Ağustos ayında, Türkiye’de 50.000’den fazla internet sitesine erişim sağlanamadığı ve bu sitelerden sadece 6.000 tanesinin mahkeme kararı ile engellendiği bildirilmiştir.¹¹⁰

Ekim 2014- Eylül 2015 dönemini kapsayan 2015 Türkiye ilerleme raporunda; gazetecilerin baskı altına alınmasına ilişkin fiziksel saldırılara değinilmiştir. Yargılama öncesi tutukluluk süresi 5 yıla indirilmesine rağmen bazı gazetecilerin ve medya çalışanların tutuklu halinin son bulsa da 20 gazetecinin halen tutuklu olduğu üzerinde durulmuştur. Sansür davalarının ve işten çıkarmaların sayısında hızlı bir artış kaydedildiği ve oto sansür ortamının oluşturulduğu belirtilmiştir. Ayrıca bunun sadece gazeteciler için değil, diğer sosyal medya kullanıcıları ve yazarlar için de geçerli olduğu ifade edilmiştir. 2015 Mart ayında yeniden değiştirilen İnternet Kanunu’nda, özel hayatın korunması, mülkiyet güvenliği, kamu düzeni, ulusal güvenlik, suçun önlenmesi ve genel sağlığın korunması gibi birçok sebeple mahkeme

¹⁰⁸ “Türkiye 2013 yılı İlerleme Raporu”, Komisyon tarafından Avrupa Parlamentosuna, konseye, ekonomik ve Sosyal komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 16 Ekim 2013), https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf. s. 13

¹⁰⁹ “Türkiye 2013 yılı İlerleme Raporu”. s.16

¹¹⁰ “Türkiye 2014 İlerleme Raporu”, Komisyon tarafından Avrupa Parlamentosuna, konseye, ekonomik ve Sosyal komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 08 Ekim 2014), https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf. s.51

kararı olmadan erişimin engellenmesi için hükümetin sahip olduğu yetkilerin artırılmasının Avrupa standartlarına uygun olmadığı vurgulanmıştır. TİB yetkisi, artan ve yaygın bir biçimde devam etmiştir. Konuyu takip eden sivil toplum kuruluşlarına göre, sadece %5' i mahkeme kararıyla olmak üzere yaklaşık 80.000 internet sitesine erişimin engellendiği, 2015 Temmuz ayında TİB tarafından çeşitli gerekçelerle Twitter ve YouTube sitelerine erişimin kısa süreliğine yasaklandığı ifade edilmiştir.¹¹¹ Raporda, bu dönemde kamu ve siyasi yetkililerin basın özgürlüğünün serbestçe kullanılmasını kısıtlayan eylemlerde bulunduğu bildirilmiştir. Raporda, Türkiye'nin "ifade, basın ve internet özgürlüğüne saygı gösterilmesi konusunda belirli düzeyde hazırlıklıdır" olarak nitelendirilmiştir. İfade özgürlüğü konusunda bir süre ilerleme olsa da 2012 yılından beri ifade özgürlüğü açısından gerileme sergilediği ifade edilmiştir. Sosyal medya kullanıcıları, gazeteciler ve yazarlar aleyhinde açılan ceza davaları endişe verici bulunmuştur.¹¹² İfade ve basın özgürlüğü açısından Türkiye'nin AB standartlarına göre önemli ölçüde gerisinde olduğu belirtilmiş; mahkeme izni olmadan hükümetin aşırı geniş yetkiler ile donatılarak içeriğe erişim engeli getirilmesi vurgulanmıştır. TRT'nin giderek daha da iktidar partisine yakınlığı ve bir anlamda siyasallaşması ve de RTÜK'ün bağımsız olmadığı üzerinde durulmuştur.¹¹³

Ekim 2015-Eylül 2016 dönemini kapsayan 2016 Türkiye raporunda; 2016 yılında, Türkiye ilerleme raporları ülke raporları şeklinde yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye'nin, Venedik Komisyonu'nun tavsiyelerine uyma ve uygulama beklentisi belirtilmiştir. Mevcut yasal düzenlemeler ifade, basın, internet özgürlüğünü güvence altına almamaktadır. Mevcut yasal düzenlemelerde hak ihlallerine neden olan söz konusu hükümlerin, uygulamadan ve yürürlükten kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. TİB' in içeriği kaldırma ve erişimi engelleme yetkisi endişe kaynağı olmaya bu dönemde de devam etmiştir. İnternet içeriğinin kaldırılması ve sosyal medya mecralarına erişimin engellenmesine yönelik tekrar eden uygulamalar son yıllarda daha da artmış olup söz konusu uygulamalara son verilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarına göre Haziran itibarıyla, sadece %2,6'sı mahkeme kararıyla olmak üzere, yaklaşık 111.786 internet sitesi yasaklanmıştır.¹¹⁴ 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında çok sayıda gazetecinin tutuklanması, medya kuruluşunun

¹¹¹ "Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu", Komisyon Çalışma Dokümanı (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 10 Kasım 2015), https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf. s.70

¹¹² "Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu".

¹¹³ "Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu". s.7

¹¹⁴ "2016 Türkiye Raporu", Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 11 2016), https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf. s.27

akreditasyonlarına son verilmesi ve kapatılması veyahut bu kuruluşlara kayyum atanması gibi gelişmeler ciddi endişe kaynağı olarak nitelendirilmiştir. Darbe girişiminin ardından Ekim sonu itibariyle, bir önceki dönem 90 olan cezaevlerindeki toplam gazeteci sayısı 130'u aşmış olup, 2.500'ten fazla gazeteci işini kaybetmiştir. Ayrıca, olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname sonucunda 170 basın kuruluşu kapatılmıştır.¹¹⁵

Eylül 2016- Şubat 2018 dönemini kapsayan 2018 Türkiye ülke raporunda; medya sitelerinin ve sosyal medyanın orantısız yasaklanması da dahil olmak üzere, ifade özgürlüğüne yönelik ciddi gerileme ve basın özgürlüğüne yönelik ciddi hak ihlallerinin şiddetle kınanması bir önceki raporlara kıyasla dikkat çekicidir. Çok sayıdaki kaynağa göre 150'den fazla gazetecinin hapse atılmasının endişe teşkil ettiği belirtilmiştir.¹¹⁶ Türkiye'nin Wikipedia'ya erişimi engelleme kararı, bilgi edinme özgürlüğüne ağır bir saldırı olarak vurgulanmıştır. ABK, tutuklu gazetecilerin serbest bırakılması için acil çağrıda bulunmuştur. Basın özgürlüğü bağlamında medya kuruluşlarının kapatılması veyahut bu kuruluşlara kayyum atanması, basın kartlarının geri çekilmesi, sosyal medya kullanıcıları, gazetecilere, yazarlara ilişkin açılan aleyhte davaların ise mevzuatın keyfî olarak uygulandığını ifadesine yer verilmesi dikkate değerdir. Mart 2018'de, RTÜK'ün yayınlara ilişkin düzenlemenin kapsamını, yurt dışından yayın yapanlar da dâhil olmak üzere, herhangi bir çevrimiçi medya hizmet sağlayıcısı ve platform operatörlerinin yayın hizmetlerini de içine alacak bir biçimde genişleten bazı değişikliklerin kabul edilmesi ifade özgürlüğü açısından yeni endişeler yaratmıştır. Bu düzenleme ile Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna internet ortamında yapılan yayınlara yasak getirme yetkisi verilmiştir.¹¹⁷

Mart 2018- Eylül 2019 dönemini kapsayan 2018 Türkiye raporunda; çok sayıda gazetecinin hapse atılması, basın kuruluşlarının kapatılması, hükümet politikalarının ve yetkililerin eleştirilmesinin suç haline getirilmesi ve internet sitelerinde içeriklerin engellenmesi de dâhil olmak üzere ifade ve basın özgürlüğü ciddi biçimde kısıtlanmaya devam ettiği vurgulanmıştır. Ek olarak, Cumhurbaşkanı'na hakaret iddiasıyla yazarlar, sosyal medya kullanıcıları, gazetecilere, diğer kullanıcılar ve hatta çocuklara dahi kovuşturmalarda çarpıcı bir artış meydana geldiği belirtilmiştir. İfade özgürlüğü açısından yasal çerçevenin AB standartları

¹¹⁵ “2016 Türkiye Raporu”. s.72

¹¹⁶ “2018 Türkiye Raporu”, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme AB Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 17 Nisan 2018), https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf. s.5

¹¹⁷ “2018 Türkiye Raporu”. s.36

ile halen uyumlu olmadığı vurgulanmıştır. İnternete erişim düzenlenmesine ilişkin kanun ve diğer yasal çerçeveye dayanılarak, uygun olmayan bir biçimde geniş kapsamlı gerekçeler temelinde ve mahkeme kararı olmaksızın internet içeriğinin engellenmesine ve kaldırılmasına devam edilmiştir. 2017 yılında, söz konusu raporun dönemi de kapsayacak bir biçimde Wikipedia yasakları devam etmektedir. Resmi olmayan kaynaklara göre, yalnızca %2'si mahkeme kararı ile olmak üzere yaklaşık 244.000 internet sitesi yasaklanmıştır. İfade özgürlüğü alanındaki ciddi gerileme devam etmiştir. Kısıtlayıcı tedbirlerin orantısız bir biçimde uygulanması, ifade özgürlüğünü ve muhalif seslerin yaygınlaşmasını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.¹¹⁸ İfade özgürlüğü bağlamında değerlendirildiğinde Türkiye, “bu alandaki uyumda erken aşamadadır ve bu alandaki ciddi gerileme rapor döneminde devam etmiştir” şeklinde nitelendirilmiştir.¹¹⁹

Ekim 2019- Haziran 2020 dönemini kapsayan 2020 Türkiye raporunda; İnternet Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin olarak 2020 Temmuz sonu itibariyle, 408.494 internet sitesine erişim engeli getirilmiştir. Bunlardan sadece 21.087'si hakkındaki erişim engelleme kararı, sulh ceza hâkimliği, savcılık veya mahkeme kararı ile alınmıştır.¹²⁰ Geriye kalanlara erişim, diğer devlet kurumları tarafından engellenmiştir. Türkiye’de Nisan 2017’de başlatılan Wikipedia’ya erişim yasağı Aralık’ta kaldırılmıştır. Ekim 2019’da Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, nihai izleme raporunda gerçek basın özgürlüğünün zayıf olduğunun görüldüğü belirtmiştir. Medya sahipliği yapısı halka tarafsız, çoğulcu ve bağımsız haber sağlama konusunda başarısız olmuştur. Medya kuruluşlarının hükûmet ile güçlü bağları olan bazı grupların veya kamu ihale sözleşmelerinin elinde yoğunlaşması, özgür ve tarafsız medyaya tehdit teşkil etmektedir. Bu dönemde raporlanan cezaevlerinde bulunan gazetecilerin sayısı yaklaşık 120’dir.¹²¹ Medya sektöründe çalışanlar arasında sansüre ve oto sansüre neden olan basın mensuplarına yönelik yakalama, gözaltı, kovuşturma, mahkûmiyet ve işten çıkarmalarla, medya kuruluşlarının sindirilmesi ve ifade özgürlüğüne yönelik ciddi baskı, önceki yıllarda olduğu gibi devam etmiştir. İfade özgürlüğü bağlamında değerlendirildiğinde

¹¹⁸ “2019 Türkiye Raporu”, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme AB Genişleme Politikasına İlişkin 2019 Bilgilendirmesi (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 29 Mayıs 2019), https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-tr.pdf. s.39

¹¹⁹ “2019 Türkiye Raporu”. s.39

¹²⁰ “2020 Türkiye Raporu”, Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon Bilgilendirmesi (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 06 Ekim 2020), https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf. s.39

¹²¹ “2020 Türkiye Raporu”. s.36

Türkiye, bir önceki rapor ile aynı olarak “bu alandaki uyumda erken aşamadadır ve bu alandaki ciddi gerileme rapor döneminde devam etmiştir” olarak nitelendirilmiştir.

Haziran 2020- Haziran 2021 dönemini kapsayan 2021 Türkiye raporunda; uluslararası çatışmalar ve krizler bağlamındaki hibrit tehditlere ilişkin olarak, eksik/yanlış bilginin yayılımına dikkat çekilmiş olup, Türkiye’de de dezenformasyonun sosyal medyada ve ana akım medyada yayılmasına değinilmiştir. İfade özgürlüğü alanında bu dönemde ciddi gerileme devam edildiği bu rapor döneminde de kaydedilmiştir. Ayrıca, bu raporlama döneminde, Cumhurbaşkanı'na hakaret başlıklı azami 4 yıl hapis cezası öngören maddeye değinilmiş olup gazetecilere, yazarlara, muhalif politikacılara, öğrencilere, gençlere ve sosyal medya kullanıcılarına (çocuklar da dâhil olmak üzere) yönelik soruşturmalar, tutuklamalar ve kovuşturmalar devam ettiğini vurgulanmıştır. Bu dönem raporunda; kovuşturma ve davalar, çoğunlukla eleştirel sesleri yargılamak amacıyla yorumlanmıştır.¹²² Öte yandan, sosyal medya mecralarına yükümlülük getiren yasal değişiklik üzerinde durularak, Türkiye’de bir milyondan fazla kullanıcıya sahip sosyal medya şirketlerinin ülke içinde ofis açmasını ve Türkiye’deki kullanıcıların verilerini depolanmasının zorunlu tutması, Nisan 2021 itibarıyla ise Facebook, TikTok, Twitter ve YouTube dâhil olmak üzere tüm şirketlerin yeni mevzuata uyum sağlamaları, hükümetin uygunsuz görülebilecek içeriğin kaldırılmasını kolaylıkla talep edebileceğine ve şirketlerin bu tür taleplere itiraz etmek için kısıtlı başvuru hakkı olacağına dair endişelerin artırdığı ifade edilmiştir. Cezaevlerinde bulunan gazetecilerin sayısı yaklaşık 60’tır. 2020’de, en az 48 gazeteci gözaltına alınmış, 23 gazeteci toplam 103 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Ocak 2021 itibarıyla, son iki buçuk yılda en az 353 gazeteci kovuşturmaya maruz kalmıştır. 2020’de, en az 53 gazeteci aleyhinde dava açılmıştır.¹²³ Yaptıkları işler nedeniyle gazetecilere ve basın kuruluşlarına yönelik tehditler ve fiziksel saldırılar, bu rapor döneminde de devam etmiştir. Sivil toplum kuruluşları, 2021’in ilk haftalarında Türkiye’nin farklı bölgelerinde beş muhalif gazetecinin fiziksel saldırıya uğradığını bildirmiştir. Toplamda, 2020’de en az 18 gazeteci saldırıya uğramıştır; saldırılar 2021’de de devam etmiştir.¹²⁴

Haziran 2021- Haziran 2022 dönemini kapsayan 2022 Türkiye raporunda; son yıllarda kamu görevlilerin, LGBTİ+ topluluğunu hedef alan homofobik dili ve nefret söylemini giderek

¹²² “2021 Türkiye Raporu”, Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon Bilgilendirmesi (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 09 Ekim 2021), https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf. s. 35

¹²³ “2021 Türkiye Raporu”. s.34

¹²⁴ “2021 Türkiye Raporu”. s.34

daha fazla kullanıldığına değinilmiştir. Özellikle, kamu görevlilerin sosyal medyada ve başka mecralarda LGBTİ+ bireylere karşı ayrımcı ve nefret söylemi içeren söylemleri olduğunu belirterek Cumhurbaşkanının da desteklemesine vurgu yapılmıştır. Toplumsal olarak hükümetin politikalarına tepki gösteren Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerine ‘LGBT sapkınları’ olarak adlandıran kamu görevlileri, İçişleri Bakanı ve Kızılay Başkanı’nın paylaşımı ve bunu takiben diğer hükümet yetkililerinin ve hükümet yanlısı medyanın, İstanbul Sözleşmesi’nin feshini haklı çıkarmak amacıyla LGBTİ+ karşıtı söylem örnek verilebilir.^{125 126}

İfade ve basın özgürlüğünün bir ülkede durumunu tespit etmek için gazetecilere ve medya çalışanlarına yapılan yasal işlemler önemli bir göstergedir. Bu bağlamda 2020 yılında en az 48 gazeteci gözaltına alınmış, 23’ü ise tutuklanmıştır, 2021 yılında ise en az 41 gazeteci gözaltına alınmış, 35 gazeteci tutuklanmıştır. Eylül 2022 itibariyle ise yargılanmakta veya tutuklu olan 69 gazeteci ve basın çalışanı bulunmakla birlikte 16 gazeteci Kürt kökenlidir. Öte yandan, gazetecilerin sindirilmesi başlığı altında her yıl gazetecilere ilişkin fiziksel saldırıların ve tehditlerin arttığı gözlenebilir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının raporlarına göre, Türkiye’de 56 muhalif gazeteci ideolojik veyahut veya siyasal güdülerle fiziksel şiddete maruz kalmıştır.

Türkiye’de internete erişimin diğer raporlarda olduğu gibi açık ve özgür koşulların bulunmadığı ifade edilerek hükümetin politikaları ve tutumuyla uyumlu olmayan görüş ve fikirleri beyan eden çok sayıda sosyal medya kuruluşuna ve internet sitelerine erişimin engellendiği belirtmiştir. Ayrıca, iktidarda bulunan koalisyona karşı fikir ve görüşlerini ifade edenlerin tacize maruz kaldığı soruşturma yapılmıştır. Ayrıca RTÜK, Cumhurbaşkanı, siyasi parti liderleri ve devlet yetkililerine ilişkin hakaret içerdiği gerekçesiyle Spotify’ dan ilgili içeriğin ve çalma listelerinin kaldırma kararı almıştır. Türkiye’ de mevcut hükümete yakın medyaya reklam gelirleri yoluyla iltimas uygulanırken idari para cezaları, eleştirel basın kuruluşlarına odaklanmaktadır.¹²⁷

¹²⁵ Cumhuriyet, “Twitter’den Süleyman Soylu’nun LGBTİ+’ları hedef alan tweetine engel”, erişim 21 Ocak 2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/twitterdan-suleyman-soylunun-lgbtleri-hedef-alan-tweetine-engel-1810156>.

¹²⁶ Euronews, “İstanbul Sözleşmesi eşcinselliği meşrulaştırıyor mu?”, 22 Mart 2021, erişim 24 Aralık 2022, <https://tr.euronews.com/2021/03/22/istanbul-sozlesmesi-escinselligi-mesrulast-r-yor-mu>.

¹²⁷ “2022 Türkiye Raporu”. s.97

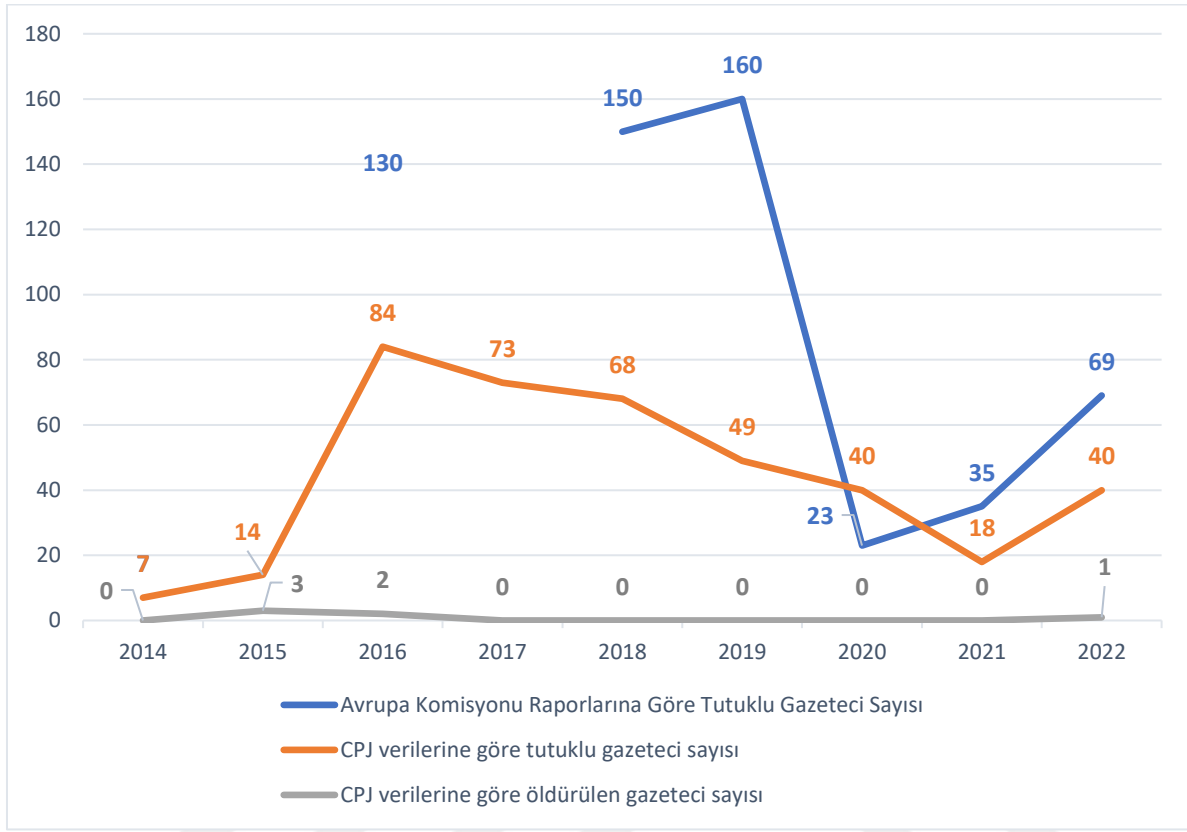
Cumhurbaşkanı'na hakaret başlığında yargılama ve soruşturmaların eleştirel görüşleri yargılamak amacıyla TCK'nın 299. maddesinin kullanıldığı yorumu dikkate değerdir.¹²⁸ Ek olarak, Türk Ceza Kanunu'nun ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil ettiğini belirtmiş olup, mevzuatın keyfi bir biçimde uygulandığını, hukukun üstünlüğü ve adil yargılanma ilkelerinin ihlal edilmesinin sürmesinin endişe verici olduğu bildirilmiştir. Her yıl giderek artan bir biçimde kısıtlanan ifade ve basın özgürlüğü, 2022 yılında yasal düzeyde daha da endişe verici bir hal almıştır. Ayrıca, Ocak ayının 2022 yılında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı genelgesi ifade ve basın özgürlüğü haklarını ihlal edebilecek genel tanımlamalarla keyfi bir biçimde uygulamaya açıktır. Bu bağlamda tüm yazılı, görsel ve işitsel medyaya yönelik yayımlanan bir genelgenin temelde amaçladığı “gençlerin kötü alışkanlıklardan, cehaletten korunması ve milli kültürün yabancılaşmaya ve yozlaşmaya karşı korunması” şeklinde ifade edilmiş olsa da genelgenin keyfi yorumlara açık olduğu için ifade ve basın özgürlüğünü daha da kısıtlayıcı etkisi olduğu belirtilmiştir.¹²⁹ Diğer yandan, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Türkiye raporlarında ‘gazetecilerin sindirilmesi’ ifade ve basın özgürlüğünün değerlendirmesi açısından önemli göstergelerdir. Bu nedenle tutuklu, kayıp, öldürülen ve fiziksel saldırılara uğrayan gazetecilerin sayısı dikkate değerdir.

Avrupa komisyonu raporlarında belirtilen tutuklu gazeteci sayısı ile Gazetecileri Koruma Komitesi'nin tutuklu gazeteci sayısı 2014- 2022 arasından karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte raporlar ve veriler incelendiğinde her iki veri arasında fark olması dikkate değerdir. Aşağıdaki grafikte ortaya konan veriler raporlardan derlenmiştir. Avrupa Komisyonu raporlarında, tutuklu veya hakkında yasal işlem yapılan gazeteci sayılarının verilerine hangi kaynaktan ulaşıldığı belirtilmemiştir. Öte yandan, hakkında işlem yapılan gazeteci sayıları Avrupa Komisyonu raporlarında 160 üzerinde, 150 üzerinde şeklinde belirtilmiş olup; 2017 ve 2016 yıllarında gazeteci sayısına ilişkin herhangi bir verinin içermediğini vurgulamak gerekir. Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ) verilerine göre 2016 darbe girişimi ile tutuklu gazeteci sayısında dikkate değer bir artış görülmüştür. Ek olarak, 2021- 2022 yılları arasındaki artış da dikkate değer niteliktedir. CPJ verilerine göre 2014 yılından bu yana toplam 393 gazeteci tutuklanmış, altı gazeteci öldürülmüştür. CPJ verileri

¹²⁸ “2022 Türkiye Raporu”. s.39

¹²⁹ “2022 Türkiye Raporu”. s.37

ayrıca kayıp gazeteci kategorisini izlemektedir. CPJ verilerine göre Türkiye’de 2014-2022 yılları arası kayıp gazeteci sınıflandırmasında herhangi bir gazeteci bulunmamaktadır.¹³⁰

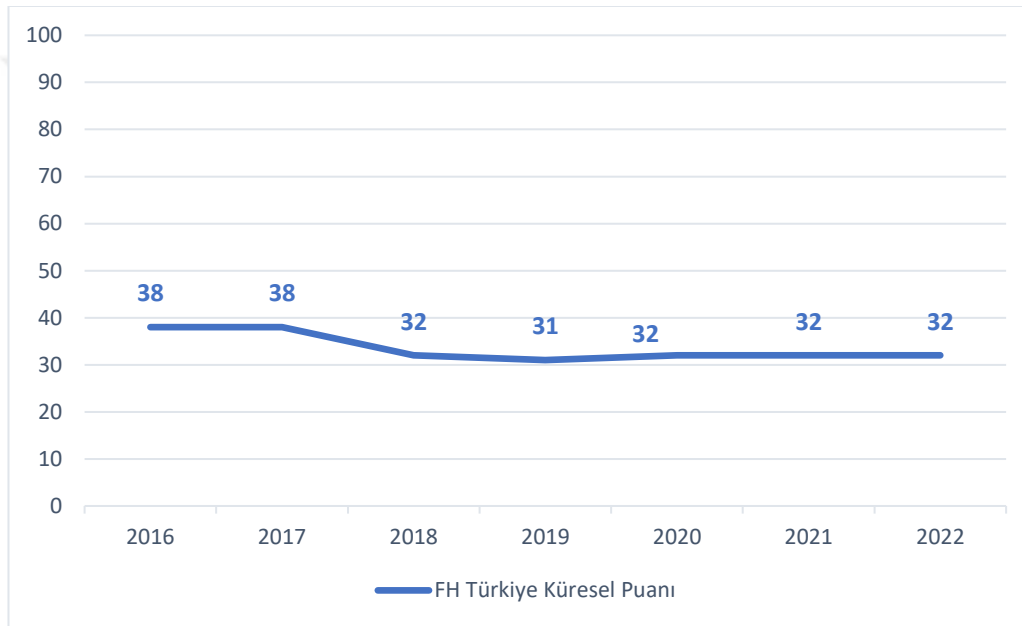
Grafik 1. 2014-2022 yılları arasında Türkiye’de Tutuklu Gazeteci Sayısının Karşılaştırması, CPJ, Yıllık İstatistik, www.cpj.org

Ayrıca, 11.02.2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay’a ‘2002-2019 yılları arasında düşünceyi ifade özgürlüğü kapsamında beraat eden gazeteci sayısına ilişkin’ konulu yazılı soru önergesi sunulmuştur. Bu yazılı soru önergesi, süresi geçtikten sonra yanıtlanmıştır; soru önergesinin Adalet Bakanının görev ve sorumlulukları arasında sayıldığı, soru önergesinin konusu olan beraat eden gazeteci sayısına ilişkin herhangi bir istatistik tutulmadığı belirtilmiştir. Serbest bırakılan gazeteci sayısı veya tutuklanan gazeteci sayılarına ilişkin veri tutulmadığının belirtilmesi yurttaşların bilgiye erişim hakkının engellenmesidir. Bununla birlikte, resmi verilere ilişkin verilmeyen yanıtlar, uluslararası kuruluşların, akademisyenlerin

¹³⁰ Grafik 2’de toplanan verilere; www.cpj.org (20.01.2023) ve Avrupa Komisyonu Raporlarından derlenen veriler karşılaştırmalı bir şekilde grafiğe yansıtılmıştır. Avrupa Komisyonu raporlarında ‘Gazetecilerin Sindirilmesi’ bölümlerinde verilere ulaşılabilir.

ve konu ile ilgili diğer tüm kuruluşların başka kaynaklardan bu verileri toplamasını gerektirir. Dolayısıyla, bu durum mezenformasyona veya eksik bilgiye de yol açabilmektedir.¹³¹

Sonuç olarak, en son yayınlanan komisyon raporunda Türkiye uyum süreci anlamında hâlâ başlangıç düzeyindedir ve son yıllarda gözlemlenen ciddi gerileme devam etmiştir. Avrupa Komisyonu’nun ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin değerlendirmeleri Freedom House endeksi ile tutarlı ve uyumludur. Türkiye 2014- 2017 yılları arasında küresel özgürlük raporuna göre kısmen özgür ülke sınıflandırmasında iken 2018 yılından beri ‘özgür olmayan’ ülkeler arasındadır. 100 üzerinden değerlendirilen endekse göre Türkiye 2016 yılından beri 4 puan gerilemiştir.¹³²

Grafik 2. Freedom House, Türkiye Küresel Puanı, 2022, Freedom House, <https://freedomhouse.org/explore-the-map>

Öte yandan, ifade ve basın özgürlüğü açısından 2022 yılı bağlamında kritik gelişmelerden biri de kamuoyunda dezenformasyon yasası olarak bilinen yasadır. Bununla birlikte, 2020 yılında sosyal medya mecralarına yükümlülük getiren yasa ve internete erişim kısıtlamaları da ifade ve basın özgürlüğü açısından dikkate değer göstergelerdir. Bu nedenle,

¹³¹ Önerge özeti, 2002-2019 yılları arasında düşünceyi ifade özgürlüğü kapsamında beraat eden gazeteci sayısına ilişkin, önerge sahibi, Sezgin Tanrıkulu, önerge esas numarası: 7 / 9068, dönemi ve yasama yılı: 27/2, önergeyi süre dışı yanıtlayan: Abdülhamit Gül, yanıt verilmiş tarihi: 14.20.2019., erişim tarihi: 17 Mart 2022, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y2/T7/WebOnergeMetni/b413af81-8772-40da-b74a-aa337f7851f7.pdf>

¹³² Freedom House, “Explore the Map”, erişim 26 Ocak 2023, <https://freedomhouse.org/explore-the-map>.

bir sonraki bölümde dezenformasyon yasası, internet erişimi ve Twitter'dan talep edilen içerik kaldırma taleplerine kısaca değinilmiştir.

5.2. Dezenformasyon Yasası ve 2014-2022 Yılları Arasında İnternete Erişimin Engellenmesi

2022 yılı anlamında ifade ve basın özgürlüğü açısından önemli ve kritik bir gelişme olması nedeniyle bu bölümde dezenformasyon yasasına ayrıca değinilmiştir. Kamuoyunda “Sosyal Medya Yasası, ‘Dezenformasyon Yasası’ ve hatta “Sansür Yasası” olarak bilinen 7418 nolu “Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” kanun, birçok gazeteci, uluslararası kuruluş, sivil toplum kuruluşu, medya kuruluşları ve insan hakları aktivistleri tarafından eleştirilmiştir. Bu yasa, Ekim 2022 tarihinde kabul edilmesi nedeniyle Avrupa Birliği Türkiye raporlarının kapsamına girmemiştir.¹³³ Bu yasa kapsamında gelişen tartışmalar, yasanın ifade ve basın özgürlüğü ihlallerine açık ve yetkilerin orantısız olması, anayasa ile uyumlu olmadığına dair çevresinde oluşmuştur. Özellikle, 29. maddenin gazetecilik faaliyetleri için benzeri görülmemiş bir biçimde hapis cezası verilebileceğini, ifade ve basın özgürlüğü hak ihlallerinin artacağına neden olabileceğine dair eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştirilerin başında, ‘gerçeğe aykırı bilgi’ nin nasıl tespit edileceği ile ilgili muğlaklık olması ‘yargıçlar tarafından niyet okuma sonucunun doğması ihtimali bulunduğu” üzerinedir.¹³⁴ Bir diğeri ise alternatif bir medya zemini olan ve yeni medya alanına giren sosyal medya platformları üzerinde artan denetimin olabileceğine dair hâkim görüştür.

İlgili kanun, tasarı sürecindeyken AGİT’in, Venedik Komisyonu’nun, Gazeteciler Cemiyeti’nin, hukukçuların ve kamuoyunun eleştirileri göz ardı edilmiştir. Tasarı oluştururken katılımcı mekanizmalar işletilmemiş, konunun uzmanlarından görüş alınmamıştır. AGİT’in medya özgürlüğü temsilcisi, dezenformasyonun ciddi bir zorluk olduğunu ifade etmiş olup; Türkiye’yi uluslararası hukuka dayalı ilkelere göre düzenleme yapmaya ve Türkiye’yi yerine getirmeyi taahhüt ettiği AGİT taahhütlerine göre, yasa tasarısını, yeniden dikkatli bir biçimde değerlendirmeye davet etmiştir. AGİT temsilcisi, dezenformasyonla mücadelenin gerekli olduğunu ifade etse de bağımsız gazetecilik, medya çoğulculuğu ve ifade özgürlüğünün

¹³³ İlgili kanun için bkz. “Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, 7418 § (2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>.

¹³⁴ Hasan Oymak, “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un Getirdikleri”, t.y. s.551.

güvence altına alınması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁵ Venedik Komisyonu ise 7 Ekim tarihinde taslakla ilgili görüş bildirmiştir. Komisyon, “taslağın yasalaşması durumunda "demokratik bir toplumda gerekli" ve “düzensizliğin önlenmesi ile ulusal güvenliğin, sağlığın ve başkalarının haklarının korunması gibi meşru amaçlarla orantılı olmayacağı” görüşünde bulunmuştur.¹³⁶ Taslağa ilişkin tüm eleştirilere, görüşlere ve çağrılara rağmen dezenformasyon yasası 13 Ekim 2022 tarihinde kabul edilmiştir. Dezenformasyon yasası özellikle çevrimiçi kontrolü artırmaya ve sosyal medyadaki yasakları sıkılaştırmaya çalıştığı için eleştirilmiştir. Yasanın, 2023 yılında yapılacak başkanlık seçimleri öncesinde sosyal medya platformlarına baskı yapmayı amaçladığına dair eleştiriler yer almaktadır. Bu madde, TCK’ya yeni bir suç eklemektedir. Tartışmalı 29.madde aşağıdaki beyanları kapsar:

“Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma”

(1) Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.”

(2) Fail, suçu gerçek kimliğini gizleyerek veya bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlemesi hâlinde, birinci fıkraya göre verilen ceza yarı oranında artırılır.”¹³⁷

Ayrıca, 31. maddenin "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınları Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun “un 6. maddesinin a bendine yapılan eklemeyele Erişim Sağlayıcıları Birliği’ ne verilen yetkiyle internet sitelerindeki bütün içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesine yönelik ilave bir karar bulunmaktadır. 29. maddenin en çok tartışmaya neden olan bölümün gerekçesi aşağıda belirtilmiştir. Kanunda ifade edilen suçun oluşması ve hapis cezası için beş etken bulunmaktadır.

- Yayılan haber hakikati yansıtmıyorsa,
- Yayılan haber devletin güvenliğini ve kamu sağlığını ilgilendiriyorsa,
- Yayılan haberin halk arasında korku, panik ve endişe yaratma kastı varsa,

¹³⁵ “Türkiye Should Review the New Draft Disinformation Bill to Fully Align with OSCE Media Freedom Commitments, Says OSCE Media Freedom Representative”.

¹³⁶ “European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Türkiye”, 07 Ekim 2022, [https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2022\)032-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2022)032-e).

¹³⁷ Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

- Yayılan haber kamu barışını bozmaya yönelikse,
- Yayılan haber aleni ise şeklinde sıralamak mümkündür.¹³⁸

Sosyal medya platformlarına denetim ve yükümlülüğü yerine getirmediği takdirde idari ağır mali cezalar getirilmiştir. İlgili maddeye göre katalog suçlar söz konusu olduğunda içerikleri oluşturan veya yayanlara ilişkin kullanıcıların bilgileri, savcılık ya da mahkeme tarafından talep edilirse sosyal medya platformları bu bilgileri verme yükümlülüğü getirilmektedir. Uymadıkları takdirde sosyal medya platformunun bant genişliğinin yüzde 90 oranında daraltılabilecek ve sosyal medya platformlarına 6 aya kadar reklam yasağı getirilebilecektir.¹³⁹ Aktivistler, hukukçular, sivil toplum kuruluşları ve gazeteciler bu maddenin oto sansüre sebep olacağını esasen kanunun dezenformasyon ile mücadeleyi değil, gazeteciliğe baskıyı arttırmak üzere tasarlandığına inandıklarını ifade ederek; kanun teklif sürecindeyken geri çekilmesi çağrısında bulunmuşlardır.¹⁴⁰ Yasa geçtikten sonra bir gazetecinin Twitter’da “bir çocuğa cinsel istismar haberi” yaptığı için ‘dezenformasyon yasası’ kapsamında tutuklanması eleştirilerin yerinde olduğunun bir göstergesidir.¹⁴¹ Oymak, dezenformasyon yasasına ilişkin eleştirileri kategorilendirilmiştir. Buna göre siyasi partiler, sosyal medya kullanıcıları, STK’lar ve gazeteciler tarafından eleştiriler aşağıda verilmektedir:

- Düzenleme ifade özgürlüğünü kısıtlayacaktır ve sansür niteliğindedir.
- Kovuşturma veya soruşturma furyası başlayacaktır.
- Hiçbir konuya ilişkin değerlendirme yapamayan tedirgin bir toplum yaratılacaktır.
- Düzenleme Anayasanın 13. maddesine aykırılık teşkil etmektedir.
- Düzenleme seçimler bakımından haksız rekabete neden olacaktır.

¹³⁸ Hüseyin Arslan, “Sosyal Medyada Paylaşılan Post-Truth Söylemlerin ve Dezenformasyonların Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, *The Journal of Academic Social Resources* Cilt 7 Sayı 44, sy Cilt 7 Sayı 44 (2022): 1874-85, <https://doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.66387>. s.1882

¹³⁹ Gazete Duvar, “Prof. Dr. İrvan: ‘29. madde benzeri görülmemiş sonuçlara yol açacaktır’”, Text, <https://www.gazeteduvar.com.tr/prof-irvan-29-madde-benzeri-gorulmemis-sonuclara-yol-acacak-haber-1567268> (Gazete Duvar, 31 Mayıs 2022), <https://www.gazeteduvar.com.tr/prof-irvan-29-madde-benzeri-gorulmemis-sonuclara-yol-acacak-haber-1567268>.

¹⁴⁰ Duvar.

¹⁴¹ CPJ, Erik Crouch, “Türkiyeli gazeteci Sinan Aygöl yeni ‘dezenformasyon yasası’ gereğince tutuklandı”, *Committee to Protect Journalists* (blog), 15 Aralık 2022, <https://cpj.org/tr/2022/12/turkiyeli-gazeteci-sinan-aygul-yeni-dezenformasyon-yasasi-geregince-tutuklandi/>.

- 29. maddenin değerlendirmesi çok net olmadığı için kötüye kullanılmaya müsaittir ve yargıçlar bakımından niyet okuma sonucu doğurabilecektir.¹⁴²

Eleştiriler, muhalif görüşler veya hükümetin tutumlarıyla uyumlu olmayan sosyal medya paylaşımlarının "dezenformasyon" ile suçlanabileceği, hak ihlallerine yol açabileceği dolayısıyla, demokrasi ve ifade özgürlüğü ilkesi ile ters düşebileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Yasayı destekleyenler ise kamu düzeninin sağlanması, vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini koruma yükümlülüğü çerçevesinde zorunlu ve yerinde görmüştür.¹⁴³ Birçok ülke, sosyal medya mecralarından çeşitli gerekçelerle içerik kaldırmasını talep edebilir. Sosyal medya platformları da hükümet süreçleri hakkında geri bildirim ve raporlar sağlamaktadır. Türkiye’de çıkarılan yasa, sosyal medya mecralarına ağır yükümlülük getirmiş ve de ağır idari para cezaları uygulamaktadır. Yurttaşların bilgiye erişimi ve ifade özgürlüğü hakkı açısından ele alındığında sosyal medya kanallarına bant genişlemelerinin daraltılması, yoruma açık yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ve erişim kısıtlamalarının bir ülkenin demokratik işlerliğine dair dikkate değer göstergelerdir. Twitter belirli periyotlarda şeffaflık raporları yayınlamaktadır. Bu şeffaflık raporları; ülkelerden gelen kaldırma talepleri, Twitter'daki içeriğin kaldırılmasına veya durdurulmasına yönelik olarak mahkeme kararlarını, alınan hükümet taleplerini, (ve yetkili muhabirlerden içeriğin kaldırılmasına yönelik diğer şikayetleri), diğer hukuki talepleri (devlet kurumları, polis ve diğer) içermektedir.¹⁴⁴

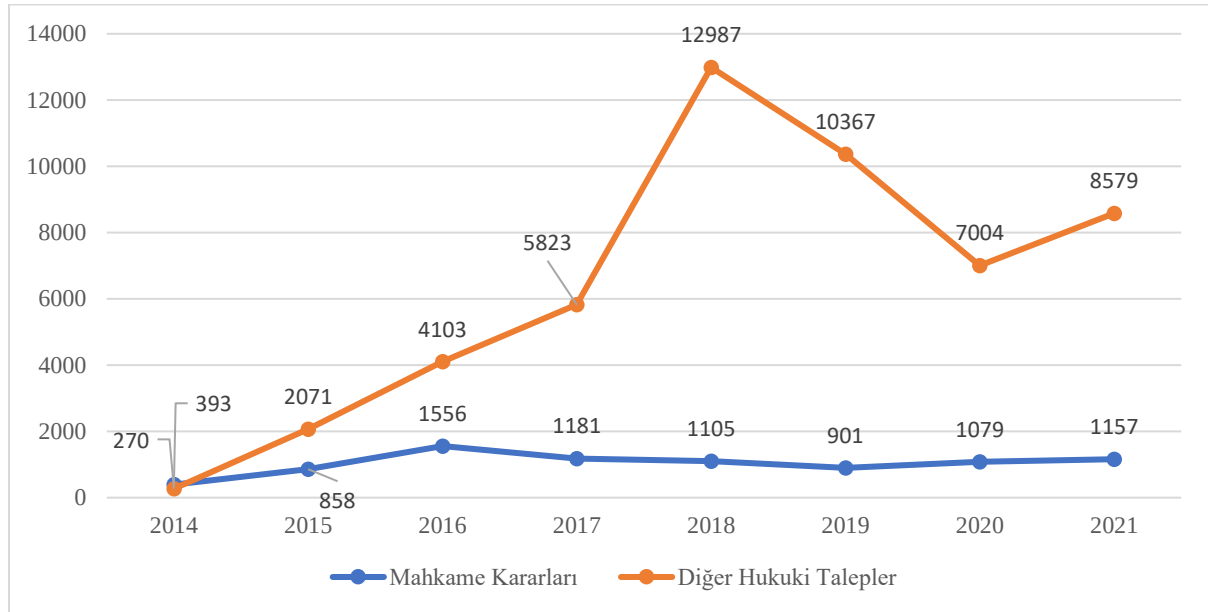
Öte yandan, mevcut yasal düzenlemelerin ifade ve basın özgürlüğüne yönelik kısıtlama veya engelleme getirdiği düşüncesi; uluslararası kuruluşların incelenen raporları, gazetecilerin ve alternatif medya kuruluşlarının ifadelerine göre ortaklaşan bir kanı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, dezenformasyon yasasına ilişkin bu ortak kanının doğruluğu veya yanlışlığını kavramak amacıyla internete erişim kısıtlamaları ve Twitter’den içerik kaldırma talepleri dikkate değer nitelikte göstergeler oluşturur. Türkiye’nin, Twitter’den mahkeme kararları ve hukuki kaldırma talepleri ifade özgürlüğü açısından ele alınmaktadır. Bu kapsamda 2018 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçimleri döneminde içerik kaldırma taleplerinin yükselişe geçmesi dikkate değerdir. Bu bağlamda, bu çalışma Twitter’den

¹⁴² Hasan Oymak, “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un Getirdikleri”, t.y. s.510

¹⁴³ Oymak. s.510

¹⁴⁴“Kaldırma Talepleri- Twitter Şeffaflık Merkezi”, erişim 26 Ocak 2023, <https://transparency.twitter.com/tr/reports/removal-requests.html>. Twitter Şeffaflık Merkezi’nin yayınlamış olduğu dönemsel raporlar incelenerek grafik 5. oluşturulmuştur. Detaylı bilgi için bkz. <https://transparency.twitter.com/tr/reports/removal-requests.html#2015-jul-dec>

içerik kaldırma taleplerine ilişkin yaklaşım, yurttaşların ifade özgürlüğünün kısıtlanması veya engellenmesi olarak değerlendirilmiştir.

Grafik 3: 2014-2022 yılları arası Twitter Özelinde Türkiye Mahkeme Kararları ve Hukuki Kaldırma Talepleri, Twitter, 2022, <https://transparency.twitter.com/tr/reports/removal-requests.html>.

Türkiye, içerik kaldırma taleplerinde ve bu bağlamda da Twitter'ı sansürleme konusunda toplam küresel hacmin çoğunluğudur. 2014 yılından beri Rusya, Çin, Japonya ile en fazla içerik kaldırma taleplerini gönderen ülkeler arasındadır. 2017-2019 yıllarını içeren artış, Türkiye'de siyasi gelişmeler, askeri operasyonlar bağlamında düşünüldüğünde dikkate değerdir. Twitter raporlarına göre genel olarak talepler, terörle mücadele yasasının yanı sıra kişilik hakları ve iftira ile ilgili yasaların ihlali, 5651 sayılı kanunun İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'a atıf yapılarak iletilmiştir. Diğer yandan, bu raporlarda Twitter'ın ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ilkelerine uymadığı veya konunun içeriğini belirtmediği gerekçesiyle itirazlarda bulunulmuştur. Ancak, Twitter'ın çok az itirazı kabul görmüştür. Örneğin; Suroç, Ankara ve İstanbul'daki terör saldırılarının ardından kurbanların resimlerini içeren Tweetlerin kaldırılması yönünde talepler alınmıştır. Bu itiraz talepleri, Türkiye'de Kasım 2015'te yapılan seçimlerle de örtüşmüştür. Temmuz- Aralık 2015 arasında, Türkiye'de alınan emirlerin yüzde 66'sına cevaben Türk mahkemelerine yasal itirazlarda bulunan Twitter'ın, tanınmış kişileri veya yolsuzluk iddialarını eleştiren içeriğin kaldırılmasını amaçlayan taleplere odaklanıp, itirazların yalnızca yüzde altı oranında galip gelmiştir. İfade özgürlüğü bağlamında ele alındığında içerik kaldırma

taleplerinin, tartışmalı kanunlar ve yasal düzenlemelere dayanılarak atıf yapılması dikkate değerdir.

Öte yandan, 2017 yılına kadar 158,683 İnternet adresine işlem yapılmış; 2015'te 36,603, 2016'da 86.351 ve 2017'de 99,952 adres engellenmiştir.¹⁴⁵ Avrupa Komisyonu 2020 Türkiye Raporunda ise yalnızca 2020 yılında 408,494 hesaba erişim engeli getirildiği, bunlardan yalnızca 21,087'sine ilişkin erişim engelinin mahkeme kararı, sulh ceza hakimliği veya savcılık kararı ile alındığı dikkate değerdir.¹⁴⁶ Youtube ve Wikipedia sitelerine erişim yasakları gibi kısıtlamalar uygulanmıştır. Sonuç olarak, internete erişimin engellenmesi ışığında ortaya konan veriler, dezenformasyon yasasının hükümet politikalarına uygun bir biçimde araçsallaştırılmasına yönelik eleştirileri desteklemektedir.

2021 yılında, dönemin İzmir Milletvekili Murat Bakan ‘2018-2021 yıllarında erişim engeli getirilen haberlere ilişkin’ konulu bir yazılı soru önergesi sunmuştur. Ancak süresi geçtikten sonra verilen yazılı soru önergesinde herhangi bir ayrıntılı istatistiki veri bulunmadığı Adalet Bakanı Bekir Bozdağ tarafından belirtilmiştir.¹⁴⁷

Bununla birlikte, Ankara Milletvekili Murat Emir tarafından ‘Son beş yılda erişim engeli kararı alınan internet haberi, internet sitesi ve sosyal medya hesabı sayısına ilişkin’ konulu yazılı soru önergesinde, internet sitelerine erişim istatistiklerine yer verilmiş olup, BTK tarafından erişim engeli konan sosyal medya içerikleri, internet siteleri ve haberleri herhangi bir istatistiksel verinin sağlanmadığı belirtilmiştir. Bu çerçevede, ifade ve basın özgürlüğüne güvence altına alan Anayasanın 26. ve 28 maddesine atıfta bulunarak son beş yılda erişim engeli kararlarına yönelik kaç dava açıldığı, dosya sayısının türlere göre dağılımı, erişim engeli kararlarının ne kadarına yönelik olarak yargıya başvurulduğu soruları sorulmuştur. Dönemin Adalet Bakanı Abdülhamit Gül tarafından yanıtlanan soru önergesinde konuya ilişkin açılan davalarda yetkinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce sonuçlandırıldığı belirtilmiş ve sorulan

¹⁴⁵ “İnternet Çağında İnternete Erişim Sorunu” (CHP Bilgi ve İletişim Teknolojileri Genel Başkan Yardımcılığı, 2018), erişim 18 Aralık 2022, <https://cdn.chp.org.tr/cms/0/Other/NewFolder/trkysnsrimtih.pdf>. s. 6

¹⁴⁶ “2020 Türkiye Raporu”. s.39

¹⁴⁷ Önerge özeti: 2018-2021 yıllarında erişim engeli getirilen haberlere ilişkin, önerge sahibi: Murat Bakan, önerge esas numarası: 7 / 52685, dönemi ve yasama yılı: 27/5, önergeyi süre dışı yanıtlayan: Bekir Bozdağ, yanıt verilmiş tarihi: 25.11.2022, erişim 17 Aralık 2022, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y5/T7/WebOnergeMetni/6f75a446-5760-4243-8c68-1a7129ad0c45.pdf>

sorulara yasal çerçeveye dayandırılarak yanıt verilmemiş, soru önergesine ilişkin ayrıntılı istatistiki veri tutulmadığı beyan edilmiştir.¹⁴⁸

TBMM'nin yazılı soru önergeleri kapsamında kamu otoriteleri tarafından verilen yanıtların; bilgiye erişim hakkı ve ifade özgürlüğü yönünden ele alındığında mevzuatın siyasal çıkarlara yönelik olarak araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Son 20 yıldır hayatımızın bir parçası haline gelen sosyal medya, yeni toplumsal hareketler için önemli bir ifade özgürlüğü alanı olmuş olup; bilgiye erişim ve haber alma hakkını da içermektedir. Sosyal medya ve internet; bilgiye erişim, haber alma ve bir ifade özgürlüğü alanı olmanın yanı sıra dezenformasyona, nefret söylemi ve ayrımcılığın yaygınlaşmasına, telif ve kişisel veri haklarının ihlali, veri güvenliği gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, pek çok ülke çevrimiçi platformlarda insan hakları ihlallerini önlemek ve devlete, topluma yönelik saldırıları bastırmak için regülasyon ve yasal çerçeveleme belirlemektedir.¹⁴⁹ Bu nedenle, özellikle sosyal medya mecralarında nefret söylemi, ayrımcılık ve dezenformasyonun önlenmesi için düzenlemelere gereksinim olduğu konusunda halihazırda geniş bir fikir birliği olmasına rağmen bu regülasyonu kimin koyacağı ve nasıl uygulanacağı konusu ise tartışmalıdır. Ayrıca, sosyal medya platformlarının sahiplik yapısı, toplumsal veya kitlesel olarak yaratabilecekleri etkinin gücü açısından ele alındığında tekelleşmiş olan sosyal medya platformlar için yasal düzenlemelerin gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak yasal çerçeve, insan hakları merkezli yaklaşımla ifade özgürlüğü ve haklarını gözeterek, hukukun üstünlüğü, orantılılık ve hesap verebilir ilkelerine dayalı bir biçimde düzenlenmelidir. Sahte haberler, mezenformasyon ve dezenformasyon, demokratik toplumlar için risk oluşturmaktadır. İfade ve basın özgürlüğü korunurken, dezenformasyon ve propaganda yoluyla toplumsal barışa yönelik saldırıların insan hakları temelli bir yaklaşımla nasıl mücadele edileceği tartışılmalıdır.

¹⁴⁸ Önerge özeti: Son beş yılda erişim engeli kararı alınan internet haberi, internet sitesi ve sosyal medya hesabı sayısına ilişkin, önerge sahibi: Murat Emir, önerge esas numarası: 7/18788, dönemi ve yasama yılı: 27/2, önergeyi süre dışı yanıtlayan: Abdülhamit Gül, yanıt verilmiş tarihi: 11.10.2019. , erişim 17 Nisan 2023, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y2/T7/WebOnergeMetni/ded1076d-d0c2-4da8-ac12-02aa18c6fb04.pdf>

¹⁴⁹ Yasal düzenleme yapan ülkeler için bkz. Oymak, “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un Getirdikleri”, t.y. s. 506

5.3.SYG Göstergeleri Bağlamında Türkiye’de 2014- 2022 Yılları Arasında İfade ve Basın Özgürlüğü

2014 yılında yayınlanan SYG Türkiye raporunun bu çalışmanın söz konusu olan göstergeleri dikkate alarak incelendiğinde, 2012 ve 2013 yılındaki gelişmeleri de içerdiği görülmüştür. Türkiye’de 2012- 2013 yılları arasında; Sınır Tanımayan Gazeteciler Komitesi tarafından yayınlanan Dünya Basın Özgürlüğü endeksine göre, Türkiye 2013 yılına göre altı sıra gerileyerek 154. sıraya gelmiştir. Ayrıca, ilerleme raporlarıyla tutarlı bir biçimde Türkiye’de yasal düzenlemeler çerçevesinde basın özgürlüğü bağlamında endişe yaratan Radyo ve Televizyon Kanunu ve TCK’nın 301. maddesinin ihlal edilmesine vurgu yaparak basın özgürlüğü bağlamında oto sansüre neden olduğu belirtmektedir. 2012 yılı itibarıyla 232 gazetecinin tutuklu olduğu üzerinde durulur.¹⁵⁰ Medya çoğulculuğu açısından ise Türkiye’de medya yoğunlaşmasının yüksek olduğu, medya sahiplerinin diğer sektörlerdeki hisseleri nedeniyle ekonomik çıkarlarının basın özgürlüğünün ötesine geçtiği ve hükümet ile ilişkilerinin sıkı olduğu vurgulanmıştır. 2012 yılında hükümeti eleştiren gazetecilerin ve medya kuruluşlarının Adalet ve Kalkınma Partisinin kongresinden dışlandığı değinilmiştir.¹⁵¹

2014 yılını değerlendirilen ilişkili SYG Türkiye raporlarında; basın özgürlüğü bağlamında anayasal güvencelerin kısmen uygulandığı Terörle Mücadele kanunu altında basın özgürlüğünün tehdit edildiği vurgulanmıştır. Bu raporlama periyodunda gözaltında veya tutuklu gazetecilerin hükümete bağlı siyasi kişiliklerin bu yasaya atıf yapıldığının ve bu yasayı suiistimal ederek basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine değinilir. Mevcut yasaların yorumlanarak gazetecilerin ve aktivistlerin aleyhine kullanılmasına dikkate değerdir.¹⁵² Medya çoğulculuğu açısından ise sektörde yeni grupların yer almasını oligopolistik yapıların gelişimini kolaylaştırmış olup, medya sahipliğinde artan bir yoğunlaşma olduğu üzerine yeniden vurgu yapılmıştır. Hükümetin politikalarını eleştiren gazeteciler üzerinde baskı artmış, oto sansür ve görevden almalarla sonuçlanan birçok vaka olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan, bu dönemde Fethullah Gülen ile bağlantılı Zaman ve Samanyolu gibi medya kuruluşları hakkında bu hususta özel bir not düşülmüştür. Daha sonradan faaliyetlerine son verilen bu kurumlar; hükümete bağlı kurum ve kuruluşlar tarafından baskı ve soruşturmaların

¹⁵⁰ Gençkaya Ömer Faruk, Karakaş Cemal ve Subidey Togan, “2014 Turkey Report” (Bertelsmann Stiftung, 2014), https://www.SYG-network.org/docs/2014/country/SYG2014_Turkey.pdf.

¹⁵¹ Gençkaya, Ömer Faruk, Karakaş Cemal ve Subidey Togan, “2014 Turkey Report” (Bertelsmann Stiftung, t.y.), https://www.SYG-network.org/docs/2014/country/SYG2014_Turkey.pdf. s. 32

¹⁵² Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, “2015 Turkey Report” (Bertelsmann Stiftung, 2015), https://www.SYG-network.org/docs/2015/country/SYG2015_Turkey.pdf. s.30

odak noktası haline gelmiştir. Yürütmenin hesap verebilirliği göstergesi altında ele alınan 2014 medya bölümünde ise ülkenin önde gelen ve ana akım 10 kitle iletişim aracının mevcut durumunun değerlendirmesinde; medyanın (TV kanalları, gazeteler vb.) genellikle hükümetin "tarafdarları" ve "muhalifleri" olarak ikiye ayrıldığından, vatandaşların hükümet politikaları ve hükümetin karar alma süreci hakkında nesnel veya somut derinlemesine bilgi edinmesinin zor olduğu belirtilmiştir. Geçmişte, habercilikte eleştirel bir duruş sergileyen medya şirketlerinin vergi soruşturmaları, ilgili kitle iletişim aracının yurttaşlar tarafından satın almama veya TV kanalını izlememelerini takiben çağrılar yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak hükümet tarafından tehdit edildiği ifade edilmiştir.¹⁵³

2015 yılını değerlendirilen ilişkili SYG Türkiye raporlarında; Anayasal güvencelerin ifade ve basın özgürlüğünün kısmen desteklendiğinin ve de ifade ve basın özgürlüğünün TMK kanunu gerekçe gösterilerek suiistimal edilmektedir. AIHM kararlarına rağmen Telekomünikasyon Kurumu'nun (TİB) internet sitelerini mahkeme kararı olmadan engelleme yetkisi genişletilmiştir. Hükümetin, ülkenin kamu yayın kuruluşu olan Türkiye Radyo ve Televizyonunun (TRT) genel müdürünü atadığına vurgu yaparak kamuya ait bir medya kuruluşunun hükümetin himayesi altında olduğuna değinilmiştir. Bu anlamda kamuya ait bir medya kuruluşunun düzenli olarak hükümet yanlısı programlar yayınladığını ve hükümet partisiyle ittifak halindeki uzmanları bu programlarda yer almaya davet edildiği belirtilmiştir. 1 Kasım seçimleri öncesinde Koza-İpek medya grubu "terör propagandası" yapmakla suçlanmış, aralarında yedi televizyon kanalı ve iki gazetenin de bulunduğu medya kuruluşlarına mahkeme kararıyla el konulmuş, gazetecileri ise görevden alınmıştır. Haftalık Nokta dergisinin yayıncısı ve yazı işleri müdürü ile Cumhuriyet gazetesi genel yayın yönetmeni ve bir muhabiri, Kasım ayında "suç faaliyetine tahrik" şüphesiyle tutuklanmıştır. Gazeteciler ayrıca iktidar partisine yakın olduğu iddia edilen gruplar tarafından bireysel tehditlere ve fiziksel tacize maruz kalmıştır. Siyasetçilerin baskıcı açıklamaları ve hükümeti eleştiren gazetecilere karşı açılan davalar, medya sektörünün sahiplik yapısıyla birleştğinde, medya sahipleri ve gazeteciler tarafından yaygın bir oto sansüre yol açmıştır. Politize olmuş Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), muhalefet yanlısı medyaya orantısız para cezaları vermiştir. 1 Mayıs 2015'te Washington D.C.'de toplanan Dünya Gazeteler ve Haber Yayıncıları Birliği (WAN-IFRA) yönetim kurulu, Türk hükümetini ülkenin bağımsız medyasına yönelik saldırılarına son vermeye ve eleştirel bir basının değerini tanımaya çağırmıştır. 3984 sayılı Kanun'un 29.

¹⁵³ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz. s.31- 35

maddesi medya sahiplerinin hissedarlık haklarını kısıtlamasına rağmen, diğer iş sektörlerinde hissesi bulunan medya sahiplerinin kendi dış ticari çıkarlarını kayırmak için haberleri etkiledikleri görülmüştür. Medya sahiplerinin diğer alanlardaki hisseleri nedeniyle hükümet ile yakın ilişkileri olduğu üzerinden durulmuştur. Bu durum ise basın özgürlüğünü tehdit etmekte, oto sansürü ve gazeteciler arasında iş güvencesizliğini artırdığı üzerinde durulmuştur. Bir önceki rapor dönemine kıyasla bu raporda havuz medyasının hükümet yanlısı işletmelerin sahip olduğu medya mülklerine ait satış noktalarının sayısı artmıştır. 2013 sonlarından 2015'e kadar medya sahipliğinin inşaat şirketlerden oluştuğu üzerinde durularak bir 'havuz medyası' yaratılmıştır.¹⁵⁴

Yürütmenin hesap verebilirliği göstergesi altında ele alınan 2015 medya bölümünde ise ülkenin önde gelen ve ana akım 10 kitle iletişim aracının mevcut durumunun değerlendirmesinde; Türkiye'de çoğulcu medya yapısı olmasına rağmen, medyanın giderek daha fazla hükümetin taraftarları ve muhalifleri arasında bölündüğü ifade edilerek hükümet yanlısı ve karşıtı medya arasındaki ayrım; giderek kutuplaşan kamusal söyleme yol açmıştır. Gazetecilerin halka önemli bilgileri sağlaması zorlaştırdığını belirtmiştir. Bu raporlama döneminde başlıca medya kuruluşlarında yüzeysel habercilik ve oto sansür yaygındır. Bu nedenle, az sayıda gazete, radyo veya TV istasyonu, insan hakları, Kürt sorunu, ekonomik koşullar ile ilgili hükümet politikalarının veya bunların etkilerinin derinlemesine analizini kamuoyu ile paylaşabilmektedir.¹⁵⁵

2016 yılını değerlendirilen ilişkili SYG Türkiye raporlarında; ifade ve basın özgürlüğünün doğrudan ve dolaylı olarak hükümetin baskı yaptığını açıklaması dikkate değerdir. Gazetecilerin tutuklama gerekçelerinin yelpazesi daha da genişlemiştir. Benzer bir biçimde bu dönemde ülkenin askeri kuvvetlerinin Cizre ve Diyarbakır'da operasyonları, eleştirel bir biçimde soruşturan çok sayıda gazeteciyi hedef alınmıştır. Terör gruplarına ait olduğu veya terör örgütlerine destek verdiği iddia edilen medya kuruluşları hakkında yasal işlem yapılmasına dikkat çekilmiştir.

¹⁵⁴ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, "Turkey Report Sustainable Governance Indicators 2016" (Bertelsmann Stiftung, 2016), https://www.SYG-network.org/docs/2016/country/SYG2016_Turkey.pdf. s.75

¹⁵⁵ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, "Turkey Report Sustainable Governance Indicators 2016" (Bertelsmann Stiftung, 2016), https://www.SYG-network.org/docs/2016/country/SYG2016_Turkey.pdf. s.75

2015-2016 yılını içeren ve yayınlanan Türkiye SYG raporları incelendiğinde; ana akımda ve de kritik olarak nitelendirilen özel medya gruplarının çoğunun hükümet himayesinde veya siyaset dostu kayyumlara dönüştürüldüğü üzerinde durulmuştur. Bir önceki raporlama döneminde basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğüne ilişkin anayasal güvenceler uygulamada kısmen destekleniyor olarak belirtirken bu raporda nadiren desteklendiği ortaya konmuştur. Kamuya bağlı bir yayın kuruluşu olan TRT'nin hükümet yanlısı yayınlarından yinelenerek bahsedilmiştir. Medya Çoğulculuğu bağlamında ise bir önceki raporlarda da belirtildiği üzere medya sahiplerinin ekonomik çıkarlarının basın özgürlüğünün önüne geçtiği ortaya konarak muhalif medyaya yönelik çeşitli iddialar ile el koymakta, 2015'in sonlarından bu yana kademeli olarak artmıştır. Özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin ardından çok sayıda tutuklama, duruşma, gözaltı, kovuşturma, sansür davası ve işten çıkarma yaşanmıştır. Bir dizi medya kuruluşuna ve gazetecilere yönelik fiziksel saldırılar yapılmıştır. Medya kuruluşlarının kapatılması, medya gruplarını kontrol etmek için kayyum atanması ve eleştirel medyaya karşı vergi dairesi, mali suçlar birimi ve mahkemelerin aktif kullanımı yoğunlaşmıştır. Digiturk, Tivibu ve Turkcell gibi bir dizi dijital iletişim platformu da bazı muhalif olarak adlandırılan TV kanallarının yayınları durdurulmuştur. Digiturk'ü satın almak isteyen birçok şirket olmasına rağmen Temmuz 2015'te Katar merkezli BeIN Media Group'a ihalesiz satılmıştır. Turkcell ise Türkiye'ni en büyük GSM cep telefonu operatörüdür ve Telia Sonera, Çukurova Grubu ve MV Holding'in ortak mülkiyetindedir. Ekim 2015'in sonlarında, AGİT'in Medya Özgürlüğü Temsilcisi Dunja Mijatović, Türkiye'deki medya kuruluşlarına yönelik polis baskınlarını kınamıştır. Yetkilileri medyada çoğulculuğu yeniden sağlamaya çağırmıştır. Darbe girişimi öncesi ve sonrasında el konulan medya kuruluşlarına kayyum atanmıştır. Bu dönemdeki baskı, Türkiye'de medya yoğunlaşmasının ve basın özgürlüğünün rolü hakkında artan acil soruları gündeme getirmiştir.¹⁵⁶

Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminin ardından medya özgürlüğü önemli ölçüde kötüleşmiştir. Venedik Komisyonu, olağanüstü hâl yetkilerinin kullanılmasının medya özgürlüğünü ihlal ettiğini bildirmiştir. Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin olağanüstü hal döneminde, ifade ve basın özgürlüğüne yönelik ortaya koymuş olduğu resim dikkate değerdir. Buna göre, 20 Temmuz 2016'daki olağanüstü hâl ilanını takip eden yılda 318 basın mensubunun gözaltına alındığını, 103 basın mensubunun tutuklandığını bildirmiştir. 18 gazeteci saldırıya

¹⁵⁶ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, “Turkey Report -Sustainable Governance Indicators 2017” (Bertelsmann Stiftung, 2017), https://www.SYG-network.org/docs/2017/country/SYG2017_Turkey.pdf. s. 33

uğramış, bir gazeteci ölmüş iki internet haber sitesi yasaklanmış ve 25 internet haber sitesi askıya alınmıştır. Ayrıca toplam 147 medya kuruluşu kapatılmış, 1.404 basın mensubu ihraç edilmiş, 32 milletvekilliği giriş kartı ve 624 sarı basın kartı geri çekilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte medya çoğulculuğu da önemli bir darbe almıştır.¹⁵⁷ Çok sayıda yabancı gazeteci de gözaltına alınmış veya sınır dışı edilmiştir. Bianet’ in raporu, medya sahipliğinin şeffaflıktan yoksun olduğunu ve medya sahipliğinin yoğunluğu hakkında hiçbir bilginin bulunmadığını tespit etmiştir. Hükümetin, medyanın, medya finansmanının ve haber ajansları üzerinde etkisi ve kontrolü yüksektir. Ekim 2016’da devlet reklamlarının dağıtımını kontrol eden Basın İlan Kurumu (BİK), sahibi, yönetimi veya çalışanları terörle ilgili suçlamalarla karşı karşıya olan gazetelerin devlet reklamlarından yararlanamayacağı yeni bir politika benimsemiştir.¹⁵⁸ Yürütmenin hesap verebilirliği göstergesi altında ele alınan 2015-2016 medya bölümünde ise ülkenin önde gelen ve ana akım 10 kitle iletişim aracının mevcut durumunun değerlendirmesinde; giderek kutuplaşan kamusal ve siyasal söylem, gazetecilerin halka bilgi sağlamasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, ana haber bültenleri dahil olmak üzere dönemin başlıca medya kuruluşları olan Anadolu, ANKA, Doğan ve Cihan içinde geçerlidir. Medya sahipliği ve özel medya kuruluşlarına ve gazeteciliğe doğrudan ve dolaylı hükümet müdahalesi, hükümet politikalarının nesnel analizlerini belirsizleştirdiği ifade edilmiştir. Sosyal medya, son zamanlarda önemli bir iletişim aracı haline geldi, ancak erişimi kentsel, özellikle toplumun genç kesimleri ile sınırlıdır.¹⁵⁹

2017 yılında yayınlanan Türkiye SYG raporları incelendiğinde; medya kuruluşlarının oligopolcü ve hükümet yanlısı mülkiyeti ve oto sansür, basın özgürlüklerini riske atan önemli faktörlerdir. Bu rapor döneminde de anayasal güvencelerin ifade ve basın özgürlüğü bağlamında nadiren uygulandığını belirtmektedir. Özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin ardından çok sayıda tutuklama, duruşma, gözetim, kovuşturma, sansür davası ve işten çıkarma yaşanmıştır. Medya kuruluşlarına ve gazetecilere yönelik bir dizi fiziksel saldırı yapılmıştır. Medya kuruluşlarının kapatılması, medya gruplarını kontrol etmek için kayyum atanması gibi hükümet müdahaleleri nedeniyle medyada yoğunlaşma artmıştır. Raporda siyasallaştığı ifade

¹⁵⁷ Hüseyin Hayatsever, “ÇGD’den Türkiye’de basın özgürlüğü karnesi: 1 yılda 318 gazeteci gözetim altına alındı, 103’ü tutuklandı”, Sputnik Türkiye, 20170721T1340 300M.S., <https://sputniknews.com.tr/20170721/cgd-turkiye-basin-ozgurlugu-gazeteci-1029377211.html>. (22 Ocak 2022)

¹⁵⁸ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2018” (Bertelsmann Stiftung, 2018), https://www.SYG-network.org/docs/2018/country/SYG2018_Turkey.pdf. s.28-33

¹⁵⁹ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, “Turkey Report Sustainable Governance Indicators 2016”. s.75

edilen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), muhalefet yanlısı medyaya orantısız para cezaları verilmiştir. Basın mensuplarının sendikalaşmamakta ve örgütlenememektedir. Çok sayıda medya kuruluşu yakın hükümet bağları olduğu varsayılan bilinmeyen kişilere satılmıştır. 2017 yılında, birçok gazetecinin basın kartı iptal edilmiş birkaç medya kuruluşu kapatılmış, çeşitli haber, gazete, internet sitesi, dergiler ve makaleler sansürlenmiştir. Yürütmenin hesap verebilirliği göstergesi altında ise medyanın üzerindeki hükümet baskısı, gazetecilerin nesnel ve somuta dayalı derinlemesine bilgiyi kamuoyu ile paylaşabilmesinin zorluğu, medya sahiplik yapısı ve eleştirel gazeteciliğin medya kuruluşlarından işine son verilmeleri üzerinde durmuştur. Ek olarak, 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminin ardından özgür medyaya ilişkin baskılar artmıştır. Sonuç olarak, vatandaşların hükümet politikaları hakkında nesnel veya somut derinlemesine bilgi bulması zordur.¹⁶⁰

2018 yılı bağlamında yayınlanan Türkiye SYG raporları incelendiğinde; muhalif medya kuruluşları ve eleştirel gazeteciler düzenli olarak saldırılar ve yaptırımlarla karşılaşmıştır. Türkiye içinde ve dışında yaşayan gazeteciler, alternatif medya olarak adlandırılan yeni oluşturulan haber sitelerinde ve portallarda haber yapmanın yollarını bulmuştur. Ancak, bu sitelere Türkiye içinden erişim yetkililer tarafından sansürlenmektedir. Nisan 2018'de yapılan erken cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinin öncesinde ilgili yönetmelikte yapılan değişikliklerle, devletin medya kuruluşu olan TRT'nin yönetim kurulu toplantılarının şeffaflığı ve hesap verebilirliği ortadan kaldırılmıştır. Türkiye'nin önde gelen medya kuruluşlarının editörleri, Ocak 2018'de bir toplantıya çağrılarak dönemin başbakanı tarafından askeri operasyonların "vatansever" bir biçimde nasıl haber yapılacağına dair 15 "tavsiye" verilmiştir. Mevcut yasal çerçeve ve uygulama, medya ve internette ifade özgürlüğünün kullanılmasını garanti etmemektedir. Mart 2018'de RTÜK, Türkçe'yi lisanslama, izleme ve askıya alma yetkisine sahiptir. Bu lisanslama yurt dışından faaliyet gösteren medya hizmetleri de dahil edilmiştir. Bu müdahale, AGİT Medya Özgürlüğü temsilcileri tarafından medya çoğulculuğunun bir başka sınırlaması olarak değerlendirilmiştir. Hükümeti eleştiren gazeteciler ve medya kuruluşları, tehditler ve fiziksel saldırılar, para cezaları ve TV ve radyo kanallarının kapatılması ve yayın dalgalarına erişim kısıtlamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Ekim 2018 itibarıyla 145 gazeteci ve medya çalışanı tutuklanmış ve yüzlerce gazetecinin yargılanmasına devam edilmiştir. İnceleme sürecinde hüküm giymiş gazetecilerden bazıları

¹⁶⁰ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, "Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2018", s.72.

çeşitli nedenlerle serbest bırakılmıştır.¹⁶¹ Medya Çoğulculuğu bağlamında ise 2017-2018 aralığında Dünya Adalet Projesi Hukukun Üstünlüğü Endeksi, 0,30 puanla Türkiye'yi 113 ülke arasında 111. sıraya yerleştirerek, özgür ve bağımsız basın üzerinde hükümetin gücü ve hükümet dışı denetimler de dahil olmak üzere, hükümetin hesap verebilirliğinin zayıflığını vurgulamıştır.¹⁶² 22 Mart 2018'de Türkiye'de bağımsız gazeteciliğin kırılma anı, ülkenin önde gelen isimlerinden Doğan Medya'nın hükümet yanlısı olduğu iddia edilen bir sanayi grubu olan Demirören Holding'e satılmıştır. Medya şirketleri, iş adamları ve siyasi muhalifler dahil olmak üzere hükümeti eleştirenler, medya sektöründe genel iş ortamı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu savunmuştur. Doğan medya grubunun satılmasıyla birlikte kuruluşun yapısı yeniden değiştirilmiştir. Aralarında yöneticilerin de bulunduğu yaklaşık 70 gazeteci yeni yönetimle çalışmadığı için TV kanallarından ihraç edilmiş, istifaya zorlanmış ya da işten ayrılmıştır. Bu durum Türkiye'de medya çoğulculuğuna yönelik endişeleri arttırmıştır. Kritik özel medya gruplarının çoğu, şeffaf olmayan veya zoraki sahiplik değişiklikleri yoluyla hükümet yanlısı kayyumlara dönüştürülmüştür.¹⁶³

Yurttaşların bilgi edinme hakkını güvence altına alan araç değişimi önemlidir. Temmuz 2018'de Başbakanlık'ın kaldırılmasının ardından, Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER), 10 Temmuz 2018'de CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) ile birleştirilmiştir. RTÜK, birçok yayın kuruluşuna yayın yasağı getirmiş, sosyal medya gönderileri ve internet sitelerine erişim engellenmeye devam etmiştir. Ancak, özellikle bilgi edinme hakkı ihlal edilerek Wikipedia'nın sansürlenmesinin sürmesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, Habertürk ve Vatan azalan satışları ve artan maliyetleri nedeniyle basılı yayını durdurmuştur. Faaliyetlerinin son verilmesine veya hükümet yanlısı satış noktalarına satılmayı önlemek için 2018'in ortalarında yalnızca çevrimiçi içerik yayınlamaya başlamıştır.¹⁶⁴

Yürütmenin hesap verebilirliği göstergesi altında ele alınan 2018 medya bölümünde ise ülkenin önde gelen ve ana akım 10 kitle iletişim aracının mevcut durumunun değerlendirmesinde; diğer raporlara aynı endişeler ifade edilirken oto sansür yaygın, hükümet

¹⁶¹ Gençkaya Ömer Faruk vd., "Turkey Report- Sustainable Governance Indicators" (Bertelsmann Stiftung, 2019), https://www.sgi-network.org/docs/2019/country/SGI2019_Turkey.pdf. s.33

¹⁶² "World Justice Project Rule of Law Index 2017–2018" (The World Justice Project, t.y.), https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2018-June-Online-Edition_0.pdf. s.146

¹⁶³ Gençkaya Ömer Faruk vd., "Turkey Report- Sustainable Governance Indicators", 2019, https://www.SYG-network.org/docs/2019/country/SYG2019_Turkey.pdf. s.33

¹⁶⁴ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, "Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2020" (Bertelsmann Stiftung, 2020), https://www.SYG-network.org/docs/2020/country/SYG2020_Turkey.pdf. s.31-39

yanlısı medyada haberler ve tartışmalar çoğunlukla tek taraflıdır. 2017 yılında, Türkiye'de internet özgürlüğü gerilediği ve sürgündeki gazeteciler tarafından yönetilen siteler de dahil olmak üzere birçok internet sitesi erişimin engellendiği üzerinde durulmuştur. Sosyal medya hizmetleri ve Wikipedia gibi web siteleri erişime kapandığı, Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı, Türkiye'nin sosyal medya platformlarında sıklıkla terör örgütleriyle birlikte anıldığını belirtildiği üzerinde durulmuştur.¹⁶⁵ Haziran 2018'de yapılan erken cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinin ardından, Türkiye medyasının amiral gemisi Doğan Medya'nın 2018'de hükümet yanlısı bir medya holdingi olan Demirören holdinge satılmasıyla Türkiye medyasının çoğulcu yapısı için ciddi bir risk teşkil ettiği üzerinde durulmuştur. Çok sayıda gazetecilerin iddianame olmadan tutuklanmasının diğer gazeteciler için göz korkutan bir etki yarattığı ifade edilmiştir. Haberlerin çoğunlukla tek taraflı ve sansürün yaygın olduğu belirtilmiştir. Mart 2018'de, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu uhdesinde bulunan yayınlara ilişkin düzenlemenin kapsamını, yurt dışından yayın yapanlar da dâhil olmak üzere, herhangi bir çevrimiçi medya hizmet sağlayıcısı ve platform operatörlerinin yayın hizmetlerini de içine alacak bir biçimde genişleten bazı değişiklikler kabul edilmiştir ve söz konusu değişiklikler yeni ciddi endişeler doğurmuştur. Değişikliklerle ayrıca Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna internet ortamında yapılan yayınlara yasak getirme yetkisi verilmiştir.

2019 yılı bağlamında yayınlanan Türkiye SYG raporları incelendiğinde; 2019 yılında üç aylık bir süreçte en az 40 gazeteci, köşe yazarı ve yazı işleri görevlisi işten atıldı veya istifaya zorlanmıştır. Çeşitli siyasi eğilimlerden birçok medya kuruluşu, “yeni çağa ayak uydurmayı” reddeden uzun süredir köşe yazarlarıyla birlikte çalıştığı gazeteciler ile yollarını ayırmıştır. Kasım 2019'da 45 gazeteci ve medya çalışanı sendikalaştıkları için Hürriyet gazetesinden ihraç edilmiştir. Birçoğu 2016-2018 olağanüstü hâl döneminde gözaltına alınan bazı hükümlü gazeteciler serbest bırakılmış ve bu dönemde yine göz altına alınmıştır. 2019 Yargı Reformu Paketi ile terörle mücadele yasasına “bildirim sınırlarını aşmayan veya eleştiri amaçlı yapılan görüş açıklamaları suç teşkil etmez” şeklinde yeni bir hüküm eklenmiştir. (Madde 7). Raporda bu madde, ifade özgürlüğü için bir ilerleme işareti olarak kabul edilmiştir. 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da yapılan değişiklik ise yetkili kurumun erişim engellemesi tüm web sitesi yerine belirli bir URL'ye uygulanmalı olarak belirtilmiştir. Ancak, belirli bir URL'ye erişim engellemesi yerleştirmek teknik olarak imkânsız olduğundan tüm web sitesi

¹⁶⁵ Gençkaya Ömer Faruk vd., “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators”. s. 79

engellenebileceği anlamına gelebileceği açıktır. Yeni düzenlemeler, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) çevrimiçi yayıncıları kontrol etmesini sağlayarak, maliyetli ve anlaşılmaz bir lisanslama rejimi yoluyla çevrimiçi yayıncıların varlığını tehdit edeceğine yol açmaktadır. Eylül 2019 itibariyle RTÜK, çevrimiçi yayınları izlemeye başlamıştır. Mevcut siyasi, düzenleyici ve piyasa koşulları altında, Türk basın ve medya demokratik ve sürdürülebilir toplumsal kalkınma için bağımsız ve kritik bir güç olarak hareket edemeyeceği açıkça belirtilmiştir.¹⁶⁶ Sonuç olarak, kamuoyu yoklamalarında basın ve medya en az güvenilen kurum olmaya devam etmektedir. Türkiye’de medyaya güven 3 puan düzeyinde gerilemiş ve medyaya en az güvenilir 16 ülke arasında yer almıştır.¹⁶⁷

Medya çoğulculuğu bağlamında bilgi toplumu ve medya alanında Türkiye bir dereceye kadar hazırlıklıdır. Medya finansmanında şeffaflığın olmayışı, siyasi çıkarların yayın politikaları üzerindeki artan etkisi, medya sahipliğinin yoğunlaşması, çoğulculuk için küçülen alan, ifade özgürlüğü üzerindeki artan kısıtlamalar ve yetersizlik, düzenleyici otoritelerin bağımsızlığı temel kaygılar olmaya devam etmektedir. Küçük ölçekli dijital doğan markalar alternatif bakış açıları sunmaya devam ederken, önemli bir erişim elde etmeyi başaramadı. Birçoğu, orijinal içerik oluşturmak için sınırlı personele sahip oldukları için uluslararası markaların (örneğin, BBC Türkçe, DW ve Euronews) hikayelerini sergiliyor. Diğer perspektifler yabancı medya tarafından sağlanmaktadır. Rusya destekli Sputnik ve Suudi kraliyet ailesiyle yakın bağları olan Suudi Araştırma ve Pazarlama Grubu tarafından finanse edilen ve yönetilen Independent'in, yeni bir Türk versiyonu gibi medya şirketleri, iş adamları dahil olmak üzere hükümeti eleştirenler ve siyasi muhalifler genel iş ortamı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu savunmuştur. Ekim 2019'da bağımsız olması gereken RTÜK, Türkiye'de devam eden askeri operasyona ilişkin niteliği fikir ve haber olan içeriklere ve de yayınlara karşı çıkan sesleri engel getirileceğini duyurdu. Hükümetin, Türkiye’de oldukça kırılgan olan ifade ve basın özgürlüğü üzerindeki baskının artacağına değinilmiştir.

2020 yılında yayınlanan Türkiye SYG raporları incelendiğinde; basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğünün anayasal güvence olmasına rağmen pratikte nadiren desteklenmektedir. Aşırı laik köşe yazarları ve okuyucuları ile tanınan Sözcü gazetesinden yedi gazeteci, Gülen

¹⁶⁶ Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2020”. s.33-35

¹⁶⁷ “2019 Edelman Trust Barometer Global Report” (Edelman, t.y.), erişim 21 Nisan 2022, https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2019-03/2019_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report.pdf. s.142

cemaatine üye oldukları iddiasıyla tutuklanmıştır. Örneğin, Temmuz 2020'de internet yayınlarının düzenlenmesi ve internet yayınları yoluyla işlenen suçlarla mücadeleyle ilişkin değişiklik ile yeni bir kanun çıkarıldı. Yönetmeliğe uymayan çevrimiçi içerik üreticileri ağır para cezaları ve internet bant genişliği kısıtlamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Yasa, yaygın olarak YouTube'da yayın yapan muhalefeti susturma girişimi olarak algılanmaktadır. Bu kanun ile Türkiye'de internetle ilgili yasal düzenlemeler hükümete geniş yetkiler tanımıştır.¹⁶⁸

Kasım 2019- Ocak 2022 arasını içeren SYG Medya raporunda; endüstriyel holdinglere dayalı bir medya sahipliği yapısı, hükümet yanlısı ve hükümet karşıtı medya arasındaki net ayrım ve giderek kutuplaşan kamusal söylem, gazetecilerin önemli bilgiler sağlamasını zorlaştırmaktadır. Haberler ve tartışmalar genellikle tek taraflıdır. Hükümeti eleştiren gazeteciler tutuklanması ve muhalif radyo ve televizyon kanallarına cezalar verilmesi; önemli basın özgürlüğü ihlali olarak görülmektedir. Gazeteciliğe doğrudan ve dolaylı hükümet müdahalesi yaygındır. Devlete ait TRT yayınları, iktidar partisini yoğun bir biçimde desteklemektedir. RTÜK bir gözetim kuruluşu olarak ne bağımsız ne de tarafsızdır. İnceleme döneminde RTÜK, hükümeti eleştirenlere ağır parasal cezalar verirken, yasal düzenleme ihlallerini büyük ölçüde görmezden geldiğini belirtilmiştir. Medya göstergesi bağlamında ele alınan bölümünde OLAY TV'nin bir aydan kısa bir süre içinde hızla kapatılması, medya özgürlüğünün sınırlarının son örneği olarak yorumlanmıştır. Gazetecilerin sık sık tehdit edildiği ve fiziksel saldırıya uğradığı örnekler üzerinde durulmuştur.¹⁶⁹ 2018 yılından beri benzer bir biçimde küçük ölçekli içerik üreten markaların ise dikkate değer bir etkileşim yakalayamadığı üzerinde durularak uluslararası markaların ürettiği içeriklerden faydalandığı üzerinde yeniden durulmuştur. Medya sektöründe birkaç hükümet yanlısı sahibinin güçlenmesi, medya özgürlüğünü daha da kısıtlamıştır.

2020 yılında çok sayıda radyo ve TV kanalına para cezası verilmiş birçok program askıya alınmıştır. 2019 itibarıyla RTÜK'ün ifade ve basın özgürlüğü bağlamında yetkisini orantısız bir biçimde kullanmıştır. Temmuz 2020'de sosyal medya yasası olarak bilinen yasa, mevzuata uymayan çevrimiçi içerik üreticileri için ağır para cezaları ve potansiyel bant genişliği kısıtlamaları getirmiştir. Bu kanun, yaygın olarak muhalif sesleri ortadan kaldırmaya yönelik

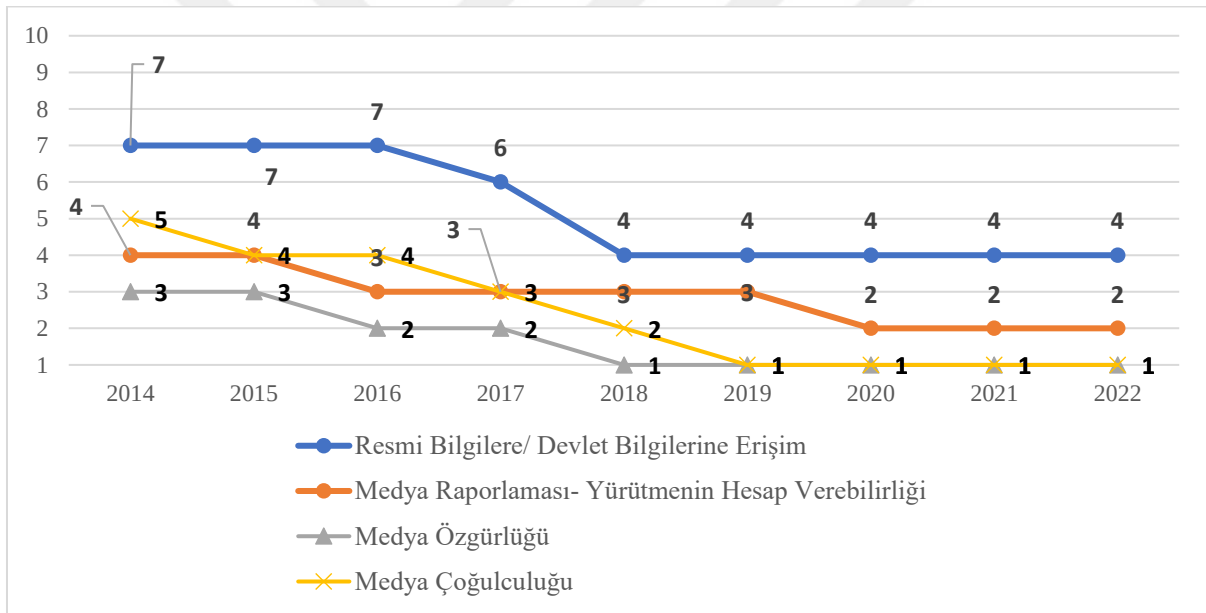
¹⁶⁸ Düzgün Arslantaş ve Ludwig Schulz, "Turkey Report- Sustainable Governance in the Context of the Covid-19 Crises" (Bertelsmann Stiftung, 2021), https://www.SYG-network.org/docs/2021/country/SYG2021_Turkey.pdf. s:33-35

¹⁶⁹ "SGI2022_Media.pdf", erişim 20 Kasım 2022, https://www.sgi-network.org/docs/2022/thematic/SGI2022_Media.pdf. s.31

bir adım olarak algılanmıştır. Ek olarak, gazetecilere yönelik fiziksel saldırılara ve tehditlere değinilerek internete erişim yasakları endişe verici bulunmuştur.¹⁷⁰

Yukarıda yıllara göre kronolojik olarak ortaya konduğu üzere Türkiye, 2014 yılından bu yana ifade ve basın özgürlüğü açısından her bir göstergede gerileme kaydetmiştir. Türkiye, basın özgürlüğü ve medya çoğulculuğu açısından iki puan gerilemiş olup, medya skoru ise 2014 yılından bu yana toplamda iki puan gerilemiştir. Resmi ve/veya Devlet Bilgilerine erişim bağlamında, özellikle, 2017 yılından sonra önemli bir düşüş görülmektedir.

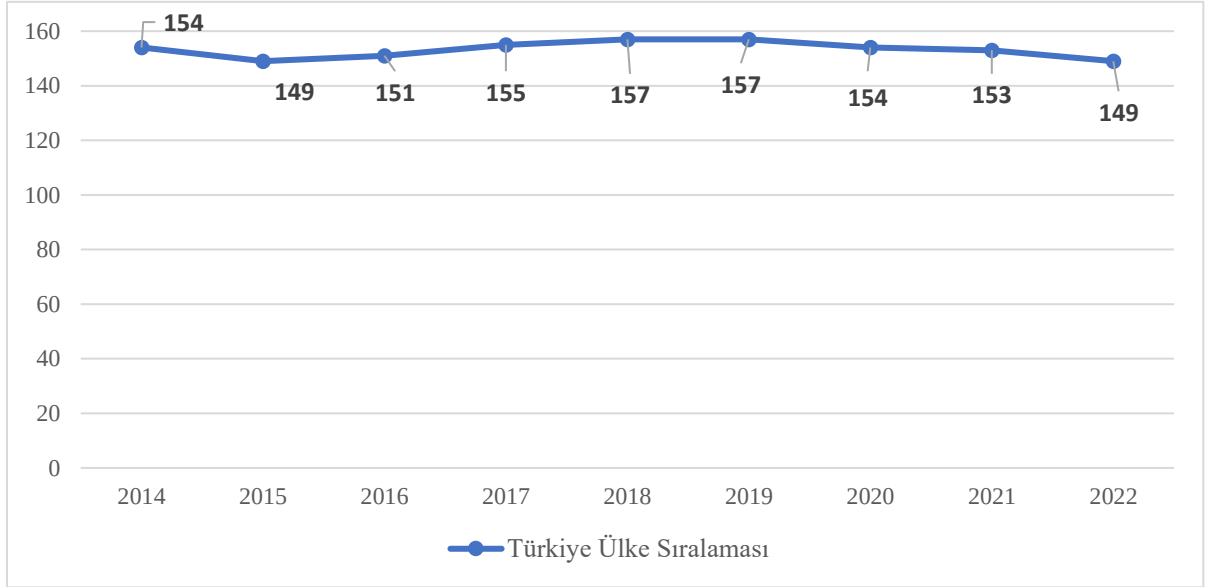
Türkiye, son yayınlanan rapora göre medya bağımsızlığı ve farklı görüşleri ifade etme, resmi ve/veya devlet bilgilerine erişebilirlik açısından 41 ülke arasında 41. sıradadır. Medya skoru ise 2014 yılından bu yana 3 puan gerileyerek iki puan ile tüm kitle iletişim araçları ve ana akım medyada yüzeysel bilgi-eğlence içeriği hakimdir şeklinde belirlenmiştir.¹⁷¹

Grafik 4. SYG Göstergelerine Göre Türkiye'nin İfade ve Basın Özgürlüğü Puanı, 2014-2022, SYG, Türkiye Raporları

¹⁷⁰ Arslantaş Düzgün ve Ludwig Schulz, "Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2022" (Bertelsmann Stiftung, 2022), https://www.SYG-network.org/docs/2022/country/SYG2022_Turkey.pdf. s.60

¹⁷¹ Bertelsmann Stiftung, "SYG 2022 | Robust Democracy | Quality of Democracy | Access to Information", erişim 23 Ocak 2023, https://www.SYG-network.org/2022/Robust_Democracy/Quality_of_Democracy/Access_to_Information.

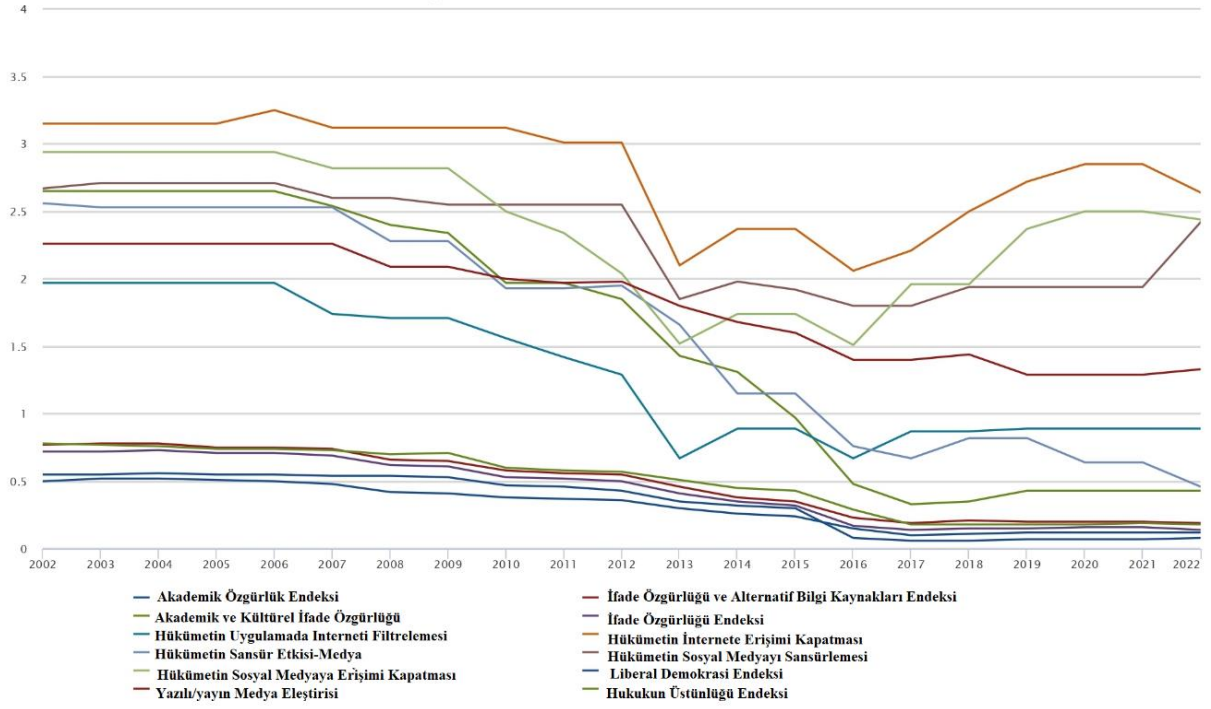

Grafik 5. RSF Endeksinde Türkiye'nin Ülke Sıralaması, 2014-2022
Yıllık istatistikler,2022, <https://rsf.org/en/index>.

RSF,

Yukarıdaki grafiklerde (Grafik 4 ve 5) de görüleceği üzere; Türkiye, 2014 yılından bu yana Sınır Tanımayan Gazetecilerin küresel endeksine göre de 180 ülke arasında 5 puan ilerleme göstermiş olsa da 2016-2019 arasındaki gerileme dikkate değerdir. Bu dönem, Türkiye'de genel seçimler, başkanlık seçimleri, olağanüstü hâl ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki döneme denk gelmektedir. Öte yandan, ifade ve basın özgürlüğü açısından sürdürülebilir yönetim göstergelerinde Türkiye gerileme sergilemiş, özellikle medya çoğulculuğu ve medya özgürlüğü açısından gerilemiş, siyasi kişiliklerin ve hükümetin medya üzerindeki baskısı 2014-2022 arasında artmıştır. Bu gelişme, oligopolistik medya sahipliğini tanımlayan bir unsur olarak görülmektedir.

İfade ve düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü üzerindeki hükümet baskısı demokrasinin gerilemesine neden olmuştur. Diğer temel özgürlükler ve haklar içinde risk teşkil etmektedir. Bu bağlamda göstergeler arası karşılaştırmalı analiz imkânı sunan V-DEM enstitüsünün sonuçları dikkate değerdir.

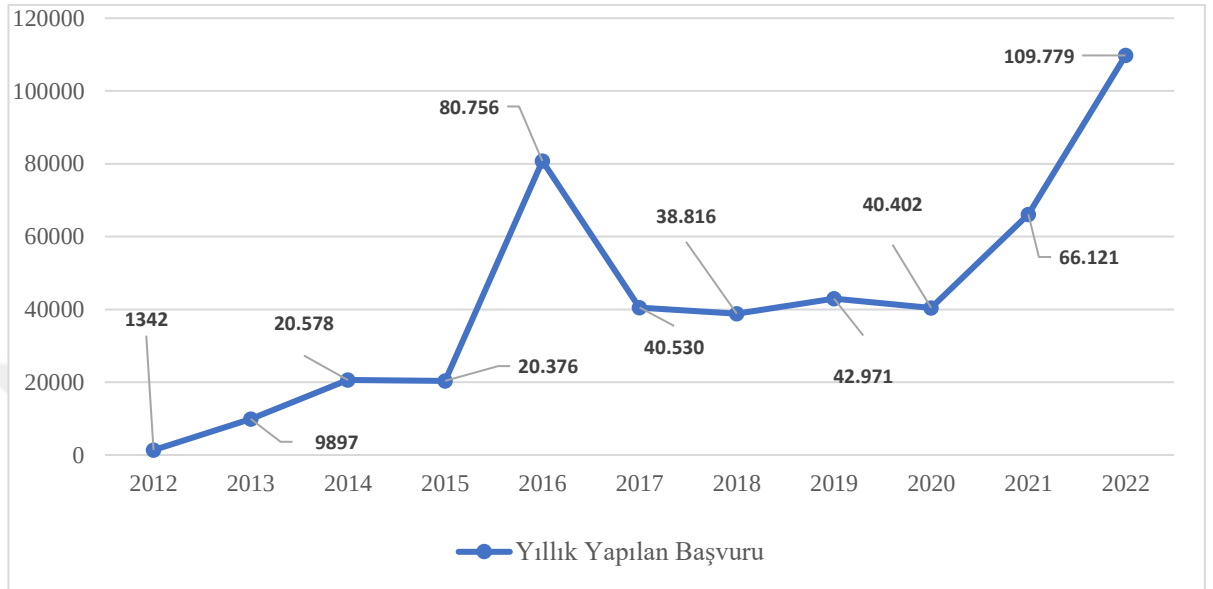

Grafik 6. Demokratikleşme ve ifade özgürlüğüyle ilişkili göstergelerin 2002-2022 yılları arasında Türkiye Ülke Grafiği, V-Dem veri tabanı, www.v-dem.net, https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/.

2002 seçimlerinde iktidara gelen AK parti ile bu çalışmanın son dönemi olan 2022 yılı esas alınarak hukukun üstünlüğü ve liberal demokrasinin gerilediği görülmektedir. V-Dem göstergelerinde (Grafik 6) özellikle, 2011 ve 2016'dan sonra görülen ani kırılma ve gerilemeler, 2018'de fiilen uygulanmaya başlayan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden bu yana ilerleme sağlamamıştır.

Bu çalışmada incelenen raporlarda Türkiye'de genel eğilimin demokrasi ve temel haklar açısından gerilediği ve ifade özgürlüğünün engellendiği üzerine çıkarımlar bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu raporlarının Türkiye'ye yönelik gerileme ve başlangıç düzeyi olarak nitelendirdiği göstergeler ışığında, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların artışı paraleldir. 2012- 2022 yılları arasında Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru sayısı artmıştır. 2012-2022 yılları arasında toplam bireysel başvuru sayısı 470.938 iken yalnızca 2022 yılında 109.779 bireysel başvuru yapılmıştır. Bu oran, toplam bireysel başvuru

sayısının yüzde 23, 3'ünü oluşturur. Sonuçlandırılan başvuru sayısı ise 375.017'dir.¹⁷² 2016 yılındaki darbe girişimi ve 24 Haziran'da Cumhurbaşkanlığı seçimlerine denk gelen 2018 yılından itibaren Anayasa Mahkemesi'ne yıllık başvuru sayılarının oldukça yüksek bir eğilimde arttığı görülmüştür.

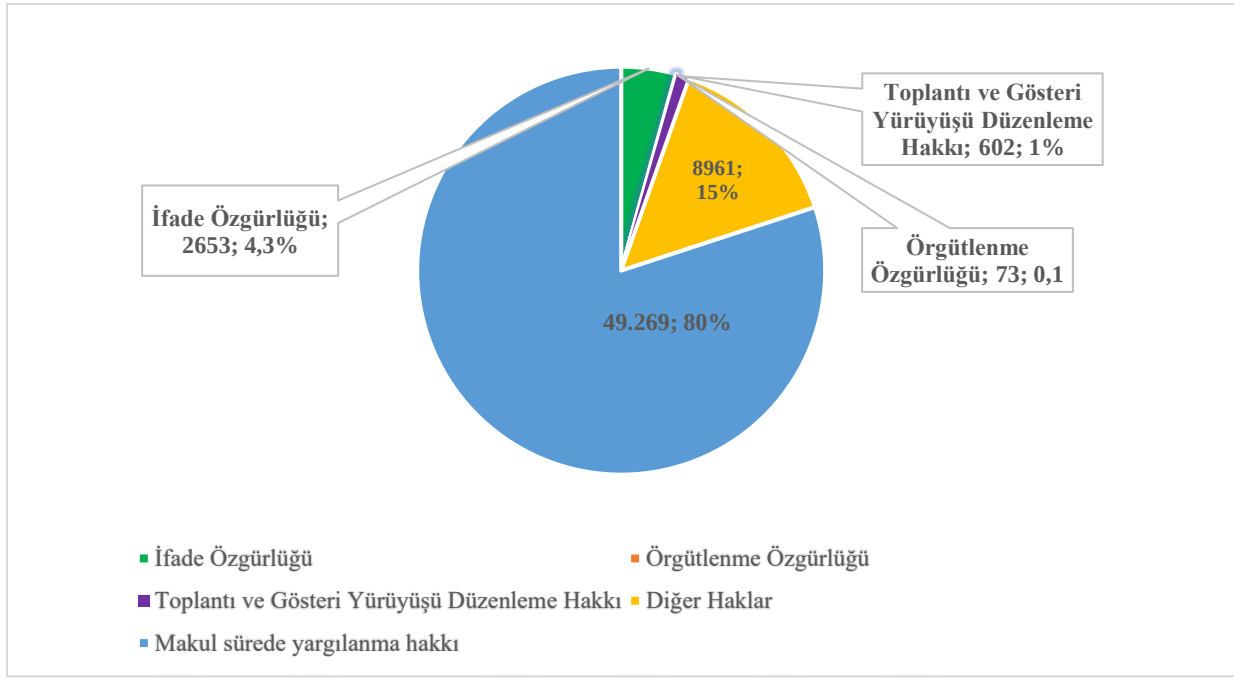

Grafik 7. 2012-2022 Yılları Arasında Yıllara arasında Anayasa Mahkemesi Yapılan Bireysel Başvuru Sayıları, Bireysel Başvuru İstatistikleri, 2022, T.C. Anayasa Mahkemesi, https://www.anayasa.gov.tr/media/8499/bb_2022_tr.pdf

AIHM'in ifade ve din, vicdan özgürlüğü ihlal kararlarının yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine dair kararları da önemli bir göstergedir. İfade özgürlüğü ile kesişen bir diğer hak ise örgütlenme özgürlüğüdür. Anayasa Mahkemesi'nin 2022 yılının Bireysel Başvuru İstatistikleri, ihlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılım grafiğine göre toplam 61.558 ihlal kararının yüzde 4,3'ünü ifade özgürlüğü oluştururken, 73 karar ile yüzde 0,1'i örgütlenme özgürlüğü, yüzde 1'i ise toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı oluşturmuştur.¹⁷³ T.C. Anayasa Mahkemesi İhlal kararlarına göre ifade özgürlüğü yüzde 4,3 oran ile en fazla ihlal edilen dördüncü haktır.

¹⁷² "T.C. ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANLIĞI BİREYSEL BAŞVURU İSTATİSTİKLERİ (23/9/2012-31/12/2022)" (T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, 31 Aralık 2022), https://www.anayasa.gov.tr/media/8499/bb_2022_tr.pdf. s.1

¹⁷³ "T.C. ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANLIĞI BİREYSEL BAŞVURU İSTATİSTİKLERİ (23/9/2012-31/12/2022)". s.14

Grafik 8. 2012-2022 Yılları Arasında Yıllara Arasında Anayasa Mahkemesi İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı, Bireysel Başvuru İstatistikleri, 2022, T.C. Anayasa Mahkemesi, https://www.anayasa.gov.tr/media/8499/bb_2022_tr.pdf

Bu çalışmanın odak alanı olmamakla birlikte en fazla ihlal kararı yüzde 80 oran ile makul sürede yargılanma hakkı olması dikkate değerdir. Makul sürede yargılanma hakkının ihlali bağlamında başvuruların ifade ve basın özgürlüğü ve diğer temel haklar açısından başvuru türleri de önem arz etmektedir. Makul sürede yargılanmama hakkı beraberinde devletin yargı organlarının ve mekanizmalarının işlerliğine dair önemli bir sonuçtur. Makul sürede yargılanamayan her yurttaşın, haklarının ihlal edildiği göstermektedir.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Avrupa Komisyonu raporları ve SYG raporları büyük oranda tutarlı ve uyumlu olmakla birlikte; Avrupa Komisyonu raporlarının ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünü daha ayrıntılı bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Her iki raporda, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü değerlendirirken ortaklaşan unsurlar bulunmaktadır. Bu raporlarda, ifade ve basın özgürlüğü konularında çeşitli kritik gelişmelere vurgu yapılmıştır. İncelenen raporların ortaklaşan unsurları aşağıda değerlendirilmiştir.

- Her iki rapor da uluslararası saygın kuruluşların endekslerinden yararlanmıştır.
- Türkiye’nin ifade ve basın özgürlüğü yönünden gerileme sergilemektedir.
- SYG raporları özelinde 4982 sayılı kanuna yönelik bilgi edinme başvuruları; özellikle, 2017 yılından başlayarak sosyal medya ve internete erişim kısıtlamaları yer almıştır.
- Medya çoğulculuğu bağlamında giderek artan medya sahipliğinde yoğunlaşma ve hükümetin medya üzerindeki baskısının endişe verici düzeye ulaşması; ana akım medyanın taraflı ve hükümete yakın ya da ilişkili yayınlar yapmasının arttığı vurgulanmıştır.
- Oto sansür ve sansürün, ifade ve basın özgürlüğünün demokratik ülkelerdeki standartlara kavuşmasını engellediği ileri sürülmektedir.
- Bu bağlamında, yasal düzenlemeler ve değişikliklerinin orantılılık, hukukun üstünlüğü ve AİHS hükümleriyle tutarlı olmadığı; AGİT, AB ile AK’nun Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin uyarılarının göz önüne alınıp, uygulanmadığına işaret edilmektedir.
- Konuyla ilgili yasal düzenlemelerin katılımcı ve insan hakları merkezli bir yaklaşım ile yapılmadığı; bağımsız ve tarafsız denetleyici ve düzenleyici kuruluşların -RTÜK, TİB, BTK- siyasal iktidara yakın ve lehine kararlar ve uygulamalar yaptıkları ileri sürülmektedir.

Avrupa Komisyonu raporları, genel olarak ifade ve basın özgürlüğü bağlamında aşağıdaki konuları ele alarak değerlendirmiştir:

- Oto sansür ve basın mensuplarına karşı siyasi kişilikler ve hükümet tarafından uygulanan baskıların yoğunlaşması;
- Tutuklu ve gözaltına alınan gazeteci ve yazar sayısındaki artış;

- Hükümetin RTÜK, TİB ve BTK gibi denetleyici ve düzenleyici kurumlar üzerindeki etkisi, bağımsız ve tarafsız olmaması dolayısıyla yetkinin orantısız bir biçimde hükümetin çıkarlarına yönelik kullanılması;
- Medya sahipliğinin oligopolistik yapısının yaygınlaşması;
- Kayyum atanan ve kapatılan medya kuruluşlarının sayısının artması;
- Çocuklar da dahil olmak üzere cumhurbaşkanına hakaret davaları ve kovuşturmaların artması;
- İnternet sitelerine ve sosyal medyaya erişim yasakları ve idari para cezalarının özellikle muhalefeti sindirmeye yönelik olarak kullanılması ve
- Türkiye'nin AİHS nedeniyle ifade ve basın özgürlüğünü korumak üzere yükümlüğü ve bağlayıcı olduğuna vurgu yapılmış; buna karşın yasama ve yargı yoluyla ifade ve basın özgürlüğünün korunması ve güvence altına alınması yönünden risk oluşturan kanun ve düzenlemelerin AB standartlarına ve AİHS'ne uyumlu olmaması.

Türkiye, bu çalışmada incelenen çoğu endekste gerileme göstermektedir. İfade ve basın özgürlüğü yönünden kritik gelişmelerin olduğu yıllarda ifade ve basın özgürlüğü kısıtlamaları ve hak ihlallerinin arttığı görülmektedir. Uluslararası kuruluşlar, 2016 darbe girişimi sonrasında birçok gazeteci hakkında yasal işlemin yapılması, birçok medya kuruluşuna kayyum atanması, Doğan medya grubunun birçok kaynakta hükümet yanlısı olduğu ifade edilen Demirören Holdinge satış konularını öne çıkarmışlardır. Bununla birlikte, askeri operasyonlar, seçimler gibi kritik dönemlerde sosyal medya mecralarına ve internet sitelerine erişimin engellenmesi ve kısıtlanması, sosyal medya ve internete yönelik yapılan yasal düzenlemeler, yönetsel ve idari yönden düzenleyici kurum olması gereken RTÜK, TİB gibi kurumların yetkilerini orantısız bir biçimde kullanmaları AİHS hükümlerine aykırı görülmektedir. Bu bağlamda, ifade ve medya özgürlüğünün temel ilkeleri, serbest piyasa yaklaşımının ötesinde düşünülmesi; medyanın devletten ve sermayeden bağımsızlığı, çeşitliliği ve çoğulculuk üzerine inşa edilmesi uygun olacaktır.

Türkiye, 2022 yılı itibarıyla ifade ve basın özgürlüğü yönünden başlangıç düzeyindedir ve son yıllarda gözlemlenen ciddi gerileme sürmektedir. Sürdürülebilir yönetim göstergeleri yönünden ise 2022 yılı itibarıyla bilgiye erişim hakkı kanunla kısmen düzenlenmekte ve desteklenmektedir ancak bürokratik işlemler ve yetersiz bir biçimde gerekçelendirilen bazı kısıtlamalar gelişimi engellemektedir. Mevcut temyiz ve gözetim mekanizmaları genellikle etkisizdir. Tüm ana akım ve kitle iletişim mecralarda yüzeysel bilgi-

eğlence içeriği hakimdir. Medyadaki oligopolistik sahiplik yapıları nedeniyle programlarda taraflı ve çoğulculuğu dışlayan ya da etkisizleştiren kanıtlar bulunmaktadır. Başlıca medya kuruluşları, siyasi hedeflerini destekleyen siyasal iktidarın etkisindedir. Hükümet yanlısı medya haberciliğini sağlamak üzere kamu otoriteleri doğrudan siyasi baskı uygulayarak yasal çerçeveyi ve düzenleyici kuralları göz ardı ederek siyasi çıkarlarına yönelik değiştirmektedirler.

İfade, düşünce ve basın özgürlüğünün engellenmesi milli güvenlik, ulusal çıkarlar ve kamu otoritelerinin siyasal çıkarları nedeniyle uzun yıllardır kısıtlayıcı yasal düzenlemeler ve uygulamalar ile devlet politikası olagelmıştır. Özellikle, toplumsal hareketlerin arttığı ve baskıcı otokratik demokrasilerde ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin devlet politikalarının ve yasal düzenlemelerin orantılılık, ölçülülük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri korunarak uygulanması gerilemektedir. Bu çalışma her ne kadar 2014- 2022 yılları arasını kapsamış olsa da raporlama dönemleri itibariyle 2012 ve 2013 yılları arasındaki gerilemelere de değinilmiştir. Bu bağlamda gerek Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları gerekse bu çalışmada incelenen raporlardaki göstergeler bağlamında Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünün 2012-2022 yılları arasında gerilediği görülmektedir. Avrupa Birliği Komisyon Türkiye Komisyon raporlarında her yıl ifade ve basın özgürlüğünün gerilediğine ilişkin değerlendirmelerin diğer uluslararası kuruluşların görüşleri, değerlendirmeleri ifade özgürlüğü bağlamındaki yargı kararlarıyla tutarlı ve benzer tespitler olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği Komisyon Raporları ile benzer sonuçları ortaya koyan BS’nin ifade ve medya özgürlüğüne ilişkin değerlendirmeleri uyumludur. Bu çalışmadaki yıllar arasında hükümetin ifade ve basın özgürlüğü üzerinde kısıtlayıcı ve engelleyici yasal düzenlemeler uygulandığına dair ortak bir kanı ve değerlendirme bulunmaktadır. İfade özgürlüğü ile ilişkili olarak basın özgürlüğünün Türkiye’de gerilemesindeki en önemli etken olarak yasal düzenlemelerin ölçülülük, elverişlilik, hukukun üstünlüğü, orantılılık ilkesine bağlı uygulanmadığı tespit edilmiştir. Yasal düzenlemelerin pratikte uygulanması da kaçınılmaz olarak hükümetin inisiyatifinde gerçekleşmektedir. Siyasal ve toplumsal olarak önemli gelişmelerin olduğu dönemlerde ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin kısıtlayıcı veya engelleyici politikalar giderek artmıştır. Devlet otoritelerinin kamusal söylemlerinde ifade ve basın özgürlüğünün kısıtlanmasına ilişkin görüşlerde TCK 320 ve milli güvenlik, ulusal çıkarlar gibi gerekçeler ile yanlı bir biçimde siyasi çıkarlara göre şekillenmektedir. Bu bağlamda, ana akım medyanın çoğulculuğu büyük ölçüde tekelleşmiş ve siyasallaşmıştır. Askeri operasyonlar, gazetecilerin tutuklanması ve gerekçeleri, internete erişim kısıtlamalarının gerekçelerinin şeffaf bir şekilde paylaşılmaması bilgiye erişim hakkının engellenmesi ve kısıtlanmasına bir diğer

önemli göstergedir. Bu bağlamda, ilgili göstergelere milletvekillerinin dahi ulaşamaması yazılı soru önermelerinde çeşitli gerekçelerle ayrıntılı ve detaylı bilgiye erişilmediği şeklinde yanıtlanması ifade özgürlüğünün bir diğer boyutu olan bilgiye erişim hakkının engellenmesi açısından dikkate değerdir.

Bu çalışmanın odaklandığı yıllar içerisinde basın kanununda yapılan değişikliklerde kamuoyunca sosyal medya yasası ve dezenformasyon yasası olarak bilinen düzenlemelere ilişkin uluslararası kuruluşlar Türkiye’yi orantılık ve ölçülülük ilkeleri doğrultusunda yasal düzenlemeleri tekrar değerlendirmeye ilişkin çağrılarda bulunmuştur. Ancak, hükümete yapılan bu çağrılar ilgili yasaların yürürlüğe girmemesi nedeniyle hükümetin Venedik Komisyonu, AGİT gibi uluslararası kuruluşların çağrılarına göz ardı ettiği görülmektedir. Hükümetin, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların görüşlerini ifade ve basın özgürlüğü bağlamında dikkate alma düzeyi düşüktür. Özellikle, ABK Türkiye raporları, AİHM’nin ifade özgürlüğü ihlallerine yönelik kararları, Venedik Komisyonu’nun çağrıları Türkiye’nin daha da gerileme göstermesi olağan görülebilir.

Öte yandan, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünün gerilemesine ilişkin özgül verilere gazetecilerin tutuklanması, internet sitelerine erişimin kısıtlanması odaklanan araştırmalar olmakta birlikte bu çalışma, kanıta ve veriye dayalı olarak ifade ve basın özgürlüğünün gerilemesine dair genel bir tasvir ortaya koymaya çalışmıştır. ifade ve basın özgürlüğü bağlamında Avrupa Birliği Komisyon Raporlarına benzer biçimde her yıl Türkiye’nin sürdürülebilir yönetim göstergeleri kapsamında performansını ölçen BS-SYG raporlarıyla tutarlılık açısından destekleyici kaynak olarak ele aldı. Diğer nitelikli uluslararası kuruluşların göstergeleri ise veriye ve kanıta dayalı olarak sunuldu. Ayrıca, yürütme erkine kıyasla ifade özgürlüğüne ilişkin yargı kararlarında artış olduğu görülmektedir. Bu açıdan bu çalışmada incelenen rapordaki ifade ve basın özgürlüğünün gerilemesi ile tutarlı olduğu görülmektedir. Hükümetin medya üzerindeki baskısı, hukukun üstünlüğü ve orantılılık gibi uluslararası demokratik ilkeleri uygulamadaki eksikliği ya da bunların bulunmayışı, insan haklarına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemesinin nedenleri arasındadır.

Bu çalışma, uluslararası kuruluşların Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin genel bir değerlendirme koymuştur. Ancak, Türkiye’de dönem veya yıl aralığı genişletilerek ifade ve basın özgürlüğü ihlallerine yönelik yargı kararlarını incelemek başka bir boyut kazandıracaktır. Bu çalışma uluslararası kuruluşların verilerini dikkate almıştır Ancak gazetecilerin tutuklanması, internete erişim ve sosyal medya platformlarına getirilen erişim

kısıtlamaları ve bazı özgül içerik kaldırma taleplerini zaman zaman izleyen Bianet, Gazeteciler Cemiyeti, İnsan Hakları Ortak Platformu, THİV gibi sivil toplum örgütlerinin raporları ile desteklenmesi; ifade ve basın özgürlüğü ihlallerinin gerilemesine yönelik devlet ve medya sahipliği ilişkiseliliğinde ele alınması yeni bir boyut kazandıracaktır. Sonuç olarak, ifade ve basın özgürlüğünün korunması ve güvence altına alınması amacıyla yasal düzenlemelerin pratikte ve uygulamada nasıl kullanılacağı siyasetin medya ve yargı üzerinde kurduğu hegemonik ilişkiye bağlıdır. Yanlı ve tek taraflı olduğu iddia edilen Avrupa Komisyonu raporlarının ifade, düşünce ve basın özgürlüğüne yönelik görüşleri büyük ölçüde uluslararası kuruluşların ölçümleri ve değerlendirmeleri ile tutarlıdır. Öte yandan, internete erişim ve sosyal medya kısıtlamalarına yönelik resmi bilgilerin sağlanmıyor olması, bilgiye erişim ve haber alma hakkını da engellemektedir. Dolayısıyla, uluslararası kuruluşlar, bağımsız örgütlenmeler ve alternatif kaynaklardan yararlanmaktadır. Bu durum ifade özgürlüğünün çok katmanlı bir biçimde kısıtlandığının edildiğinin bir göstergedir. Türkiye, ifade ve basın özgürlüğünü güvence altına alacak uygulamaları ve yasal düzenlemeleri yaşama geçirmesi durumunda ABK ve diğer uluslararası değerlendirme raporlarında ifade ve basın özgürlüğü açısından ilerleme sağlayabilecektir.

EKLER

Ek 1: İfade Özgürlüğü Bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa Karşılaştırma Tablosu

Anayasa'da Yer Alan Doğrudan İlgili Hükümler	Anayasa'da Yer Alan Güvence ve Destek Hükümleri	Pozitif Yükümlülüklerin Anayasal Dayanağı
Md. 25Md. 26Md. 27Md. 28Md. 29Md. 31Md. 32	Genel Güvence Hükümleri Özel Güvence ve Destek Hükümleri	Genel Hükümler Özel Hükümler
	Md. 13 Md. 14/2, Md. 15/1	Md. 5 Md. 64

Kaynak. İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 2, s. 191

Ek 2: AİHM' e 2012-2022 yılları arasında Türkiye aleyhine yapılan toplam başvuru sayıları

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	16.876
31.12.2013	10.931
31.12.2014	9.488
31.12.2015	8.446
31.12.2016	12.575
31.12.2017	7.518
31.12.2018	7.107
31.12.2019	9.257
31.12.2020	11.750
31.12.2021	15.251
31.12.2022	20.100

Kaynak: İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, AİHM 2022 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, 2022.

<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/30012023154109aihm%20de%C4%9Ferlendirme%20notu%202022.pdf>

EK 3: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İfade ve Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün İhlaline Dair Verdiği Kararların Ülkesel Dağılımı (1959-2022)

Ülke	İfade Özgürlüğü (madde 10)	Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü (madde 9)
Arnavutluk	0	0
Andora	0	0
Ermenistan	4	7
Avustralya	36	1
Azerbaycan	18	4
Belçika	5	1
Bosna- Hersek	1	1
Bulgaristan	22	13
Hırvatistan	9	0
Kıbrıs	2	0
Çek Cumhuriyeti	1	0
Danimarka	1	0
Estonya	1	0
Finlandiya	20	0
Fransa	42	5
Gürcistan	2	3
Almanya	9	0
Yunanistan	19	14
Macaristan	34	0
İzlanda	7	0
İrlanda	2	0
İtalya	11	0
Letonya	4	3
Liechtenstein	1	0
Litvanya	3	2
Luxembourg	3	0
Malta	5	0
Moldavya	21	5
Monaco	0	0
Karadağ	2	0
Hollanda	7	0
Kuzey Makedonya	4	0
Norveç	6	0
Polonya	38	1
Portekiz	31	0
Romanya	40	4
Rusya	139	20
San Marino	0	1
Sırbistan	7	0
Slovakya	11	0
Slovenya	3	0
İspanya	11	0
İsveç	2	0
İsviçre	20	1
Türkiye	426	13
Ukrayna	22	6
İngiltere	15	1

Kaynak: AIHM, 2022,

https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2022_ENG.pdf

KAYNAKÇA

Kitaplar

Bresner, Katie. **Understanding the Right to Freedom of Expression**. Editör Renu Mandhane, Bonnie Allen ve Naregh Galoustian. Toronto: International Human Rights Program, 2015.

Can, Hacı, Canan Balkır, Tonus Özgür, Özen Çınar, Karluk Rıdvan ve Dağdemir Elif. **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**. Editör Karluk, Sadık Rıdvan ve Yüce Dural, Betül. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2019. <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/IKT406U/ebook/IKT406U-13V5S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>.

Cresweel, John. **Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırmada ve Araştırma Deseni**. Çeviren Bütün, Mesut ve Demir, Selçuk Beşir. Desen Ofset. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.

Dilek Kurban ve Ceren Sözeri. **İktidarın Çarkında Medya, Demokratikleşme Programı**. Medya Raporları Serisi. İstanbul: TESEV Yayınları, 2012.

Erdem, Bora. **Batı Standartlarına Göre Türkiye’de Basın Özgürlüğü**, 2018.

Gülgün Erdoğan Tosun. **Hak Örgütleri Medyada Görünür Olmak**. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2007.

Mora, Necla. **Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim**. Editör Uçan, Cem. e-kitap: Alt Kitap, 2008. https://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/medya_calismalari_medya_pedagojisi_ve_kuresel_iletisim.pdf#page=44.

Karan, Ulaş. (2018). İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 2 (MRK Baskı ve Tanıtım Hizm. Tic.LTD. ŞTİ.). Avrupa Konseyi Program Ofisi.

Kenae, John. **Medya ve Demokrasi**. Çeviren Haluk Şahin. Ayrıntı Yayınları, 1993.

Simona Piattoni, **The European Union: Legitimizing Values, Democratic Principles, and Institutional Architectures**, içinde Simona Piattoni (ed.), The European

Union: Democratic Principles and Institutional Architectures in Times of Crisis, Oxford: Oxford University Press, 2015, 3-28.

Özbudun, Ergun ve Gençkaya, Ömer Faruk. **Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası**. İstanbul: Doğan Kitap, 2010

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **TÜRKİYE’DE SİYASİ REFORM Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler**. Ankara: Dumet Ofset, 2007.
<https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>.

Thomas Hammerberg. **Avrupa’da İnsan Hakları**. Çeviren Ayşen Ekmekçi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Yasemin Özdek. **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye**. Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, 2004.

Makaleler ve Süreli Yayınlar

Arslan, Hüseyin. (2022) “Sosyal Medyada Paylaşılan Post-Truth Söylemlerin Ve Dezenformasyonların Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”. The Journal of Academic Social Resources Cilt 7 Sayı 44, Cilt 7 Sayı 44: 1874-85.
<https://doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.66387>.

Ataş, Halide. (2018) “Medya Yoğunlaşması ve Çoğulculuğun Sağlanması”. Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi, sy. 3.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/duamydad/issue/39831/472220> .

Bahçe, Ahmet ve Abdullah Demir. (2017) “Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences (IJSS) ISSN 2548-0685 www.sobider.net”

Barendt, Eric. (2007), Freedom of Speech. Second Edition, Second Edition. Oxford, New York: Oxford University Press

Becker, Lee B., Tudor Vlad, ve Nancy Nusser. (2017) “An Evaluation of Press Freedom Indicators”. International Communication Gazette 69, s. 5-28.
<https://doi.org/10.1177/1748048507072774>.

- Bozkurt, Enver ve Süleyman Dost. (2002) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 7, sy 1, s. 47-74.
- Croissant, Aurel, ve Lars Pelke. (2022) “Measuring Policy Performance, Democracy, and Governance Capacities: A Conceptual and Methodological Assessment of the Sustainable Governance Indicators (SGI)”. European Policy Analysis 8, sy 2): 136-59. <https://doi.org/10.1002/epa2.1141>.
- Çınarlı, Serkan. (2016) “Minyatür Devletler ve İdari Yapılar”. Editör Dinç, Mutlu. *Terazi Hukuk Dergisi* 11, sy. 121 (Eylül 2016): 14-22.
- Ezgi Çakır, "Avrupa Komisyonu İlerleme Raporlarında Türkiye'nin İfade ve Basın Özgürlüğü", *İlef dergisi* 8(2), güz/autumn2021: 413-449.
- Demirkol, Selami (2016) Emrah Özcan ve Emre Erman. “Radyo ve Televizyon Yayıncı Kuruluşlarına Uygulanan İdari Yaptırımlar Hakkında Danıştay’ın İfade ve Basın Özgürlüğü Yaklaşımı”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, sy 25, s.21-43.
- Erbaysal Filibeli, Tirşe, Can Ertuna ve Yağmur Çemberli. “Medyada Çoğulculuk: Bir Türkiye Analizi”. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 16 Aralık 2022. <https://doi.org/10.16878/gsuilet.1180984>.
- Göngen, Mehmet Ali. (2021) AB Kriterleri Işığında Türkiye’de İfade ve Basın Özgürlüğü: “Ak Parti Dönemi”. *Literatürk Academia*,
- Gözübüyük, A Şeref, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, C.9, TODAİE Yayını, 1987, s. 3.
- Klimkiewicz, Beata. (2010) “Introduction Structural Media Pluralism”, *International Journal of Communication*, IJOC, <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/789/465>s.906-913
- Oymak, Hasan. (2022) “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un Getirdikleri”, *yeni medya/ new media Hakemli Uluslararası E-dergi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sayı. 13, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2860682>, s.504-514.

Norris, Pippa.(2011) “Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited.” Cambridge: Cambridge University Press” <https://doi.org/10.1017/CBO9780511973383>.

Sylvie Coudray. (2015) UNESCO: Freedom of expression, information and the media. Editör Yvonne Donders ve Tarlach McGonagle. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316018552.008>, s.208-234

Uçar, Jindar. (2015) “İnternet Ortamında İfade ve Basın Özgürlüğü Freedom of Expression and Press in the Internet Environment”. İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7, sy 2: 349-81. https://doi.org/10.17932/IAU.HFD.2015.018/hfd_v07i2006

Ulutaş, Ahmet. (2020). “Freedom of Opinion and Expression from the Perspective of United Nations Human Rights Mechanisms and Documents”, sayı.13 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1174016>.

Ünlükaplan, İlter ve Ebru Canikalp. (2019) “Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri İçin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt:28, sayı: 3,183-195, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/901818>

Yayla, Ebru Y. ve Mehmet Yayla. (2018) “Basın Özgürlüğü Kapsamında Devletin Güvenliğine ve Siyasal Yararlarına İlişkin Bilgileri Açıklama Suçu”. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 25, s. 43-79.

Zengin Oktuğ, Melis, (2014) “Sürdürülebilir Gelişme Anlayışının Medya Alanına Uygulanması: Bağımsız ve Çoğulcu Medya Yaklaşımları”. Journal of Yasar University, 6207-22.

Kanunlar ve Komisyon Kararları, Görüşler

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 11., 14. ve 15. Protokoller ile değiştirilen metin, Convention_tur.pdf. (t.y.), https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf adresinden alındı.

Venedik Komisyonu, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, Hukuk Devleti Kontrol, Strazburg, 18 Mart 2016 Görüş No: 711 / 2013 CDL-AD (2016)007,

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-tur). adresinden alındı.

Basın Kanunu ile ilgili bazı değişikler yapılmasına dair kanun, T.C. Resmî Gazete 7418 § (2022). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>. adresinden alındı.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunun, T.C. Resmî Gazete, 4982 § (2003). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf>. adresinden alındı.

European Commission, “European Commission for Demorajca Through Law (Venice Commission) Türkiye”, 07 Ekim 2022. [https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2022\)032-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2022)032-e). adresinden alındı.

European Commission - European Commission. “Null”. Text. erişim 16 Ocak 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_09_891. adresinden alındı.

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna ek protokolün tasdiki hakkında kanun”, 6366 § (1954), https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/08/AIHS_1.protokol.pdf. adresinden alındı.

Organization for Security and Co-operation in Europe 5 November 1997. “desicion no. 193 Mandate of the OSCE Representative on Freedom of the media”, 1997. <https://www.osce.org/files/f/documents/b/9/40131.pdf>. adresinden alındı.

Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete , 6112 § (2011). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>. adresinden alındı.

OSCE, “Türkiye Should Review the New Draft Disinformation Bill to Fully Align with OSCE Media Freedom Commitments, Says OSCE Media Freedom Representative”. erişim 18 Ocak 2023. <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/528420>. adresinden alındı.

Yazılı Soru Önergeleri

Bakan, Murat, (2021), “2018-2021 yıllarında erişim engeli getirilen haberlere ilişkin”, önerge esas numarası: 7 / 52685 § 27/5, erişim 17 Aralık 2022, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y5/T7/WebOnergeMetni/6f75a446-5760-4243-8c68-1a7129ad0c45.pdf> adresinden alındı.

Emir, Murat, (2019) “Son beş yılda erişim engeli kararı alınan internet haberi, internet sitesi ve sosyal medya hesabı sayısına ilişkin, önerge esas numarası: 7/18788 § 27/2, erişim 17 Nisan 2023, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y2/T7/WebOnergeMetni/ded1076d-d0c2-4da8-ac12-02aa18c6fb04.pdf> adresinden alındı.

Tanrikulu, Sezgin (2019) “2002-2019 yılları arasında düşüncüyü ifade özgürlüğü kapsamında beraat eden gazeteci sayısına ilişkin” önerge esas numarası: 7 / 9068 § 27/2, erişim tarihi: 17 Mart 2023, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y2/T7/WebOnergeMetni/b413af81-8772-40da-b74a-aa337f7851f7.pdf> adresinden alındı.

Raporlar

Arslantaş Düzgün ve Ludwig Schulz. (2022) “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2022”. Bertelsmann Stiftung, https://www.sgi-network.org/docs/2022/country/SGI2022_Turkey.pdf.

Arslantaş, Düzgün ve Ludwig Schulz. (2021) “Turkey Report- Sustainable Governance in the Context of the Covid-19 Crises”. Bertelsmann Stiftung, https://www.sgi-network.org/docs/2021/country/SGI2021_Turkey.pdf.

Anayasa Mahkemesi, (2022) “Bireysel Başvuru İstatistikleri”. T.C Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, 5 Mayıs 2023, https://www.anayasa.gov.tr/media/8499/bb_2022_tr.pdf

Avrupa Komisyonu, (2013) “Türkiye 2013 yılı İlerleme Raporu”. Komisyon tarafından Avrupa Parlamentosuna, konseye, ekonomik ve Sosyal komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 16 Ekim 2013. https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Avrupa Komisyonu, (2014) “Türkiye 2014 İlerleme Raporu”. Komisyon tarafından Avrupa Parlamentosuna, konseye, ekonomik ve Sosyal komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 08 Ekim 2014.
https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Avrupa Komisyonu, (2015) “Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu”. Komisyon Çalışma Dokümanı. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 10 Kasım 2015.
https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf.

Avrupa Komisyonu, (2016) “2016 Türkiye Raporu”. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 11 2016.
https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf

Avrupa Komisyonu (2018) “2018 Türkiye Raporu”. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme AB Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 17 Nisan 2018.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf.

Avrupa Komisyonu (2019) “2019 Türkiye Raporu”. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme AB Genişleme Politikasına İlişkin 2019 Bilgilendirmesi. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 29 Mayıs 2019.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-tr.pdf.

Avrupa Komisyonu, (2020), “2020 Türkiye Raporu”. Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon Bilgilendirmesi. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 06 Ekim 2020.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf.

Avrupa Komisyonu, (2021), “2021 Türkiye Raporu”. Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon

- Bilgilendirmesi. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 09 Ekim 2021.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf.
- Avrupa Komisyonu, (2022), “2022 Türkiye Raporu”. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 12 Ekim 2022.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf.
- Bertelsmann Stiftung, (2022) “SGI2022_Codebook.pdf”. erişim 14 Ocak 2023.
https://www.sgi-network.org/docs/2022/basics/SGI2022_Codebook.pdf.
- Bertelsmann Stiftung., (2022) SGI 2022 | Robust Democracy | Quality of Democracy | Access to Information”. erişim 23 Ocak 2023. https://www.sgi-network.org/2022/Robust_Democracy/Quality_of_Democracy/Access_to_Information
- Bertelsmann Stiftung, (2022) “SGI 2022 | Sustainable Governance Indicators”. erişim 14 Ocak 2023. <https://www.sgi-network.org/2022/>.
- Bertelsmann Stiftung “SGI 2022 | Sustainable Governance Indicators”. Erişim 20 Kasım 2022.
<https://www.sgi-network.org/2022/>.
- Bertelsmann Stiftung, (2020), “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2020”. Bertelsmann Stiftung, https://www.sgi-network.org/docs/2020/country/SGI2020_Turkey.pdf.
- Edelman, (2019), “2019 Edelman Trust Barometer Global Report”, t.y. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2019-03/2019_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report.pdf.
- Gençkaya Ömer Faruk, Karakaş Cemal ve Subidey Togan. (2014) “2014 Turkey Report”. Bertelsmann Stiftung, https://www.sgi-network.org/docs/2014/country/SGI2014_Turkey.pdf.
- Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz. (2015) “2015 Turkey Report”. Bertelsmann Stiftung, https://www.sgi-network.org/docs/2015/country/SGI2015_Turkey.pdf.

Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan ve Ludwig Schulz, Bertelsmann Stiftung (2016), “Turkey Report Sustainable Governance Indicators 2016”. Bertelsmann Stiftung, 2016.
https://www.sgi-network.org/docs/2016/country/SGI2016_Turkey.pdf.

Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan, Bertelsmann Stiftung, (2017), “Turkey Report - Sustainable Governance Indicators 2017”. Bertelsmann Stiftung, 2017.
https://www.sgi-network.org/docs/2017/country/SGI2017_Turkey.pdf.

Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan, Bertelsmann Stiftung, (2018), “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators 2018”. Bertelsmann Stiftung, 2018.
https://www.sgi-network.org/docs/2018/country/SGI2018_Turkey.pdf.

Gençkaya Ömer Faruk, Subidey Togan, (2019) Ludwig Schulz ve Karadağ Roy. “Turkey Report- Sustainable Governance Indicators”. Bertelsmann Stiftung, 2019.
https://www.sgi-network.org/docs/2019/country/SGI2019_Turkey.pdf.

Schraad-Tischler, Daniel ve Laura Seelkopf, (2017) “Concept and Methodology: Sustainable Governance Indicators”, https://www.sgi-network.org/docs/2017/basics/SGI2017_Concept_and_Methodology.pdf

V-DEM, (2023) “Democracy Report 2023 Defiance in the Face of Autocratization”. V-DEM Institute, t.y. https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf.

Web sitesi ve Diğer Kaynaklar

Adaklı, Gülseren, Çoban, Ali Rıza, Erdoğan, Nermin Pınar, ve Koçak, Aslı Ece. “Türkiye’de Medya Ve İfade Özgürlüğü İçin Siyasa Önerileri”. Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği, t.y. https://oad.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/Blogs_7209_20208613276242COMET-Medya-Ozgurlugu-Siyasa-Onerisi.pdf.

AIHM, “Madde ve Ülkeyegöre ihlaller”. erişim 20 Nisan 2022, https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2022_ENG.pdf.

- Bertelsmann Stiftung, “Home”, erişim 29 Ocak 2023, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/home/>. adresinden alındı.
- Brusis, Martin ve Jörg Siegmund. “Designing Sustainable Governance Indicators 2011: Criteria and Methodology”, <https://www.academia.edu/> adresinden alındı.
- Bychawska-Siniarska, Dominika. “PROTECTING THE RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION UNDER THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS”, <https://rm.coe.int/handbook-freedom-of-expression-eng/1680732814> adresinden alındı.
- Bianet- Bağımsız İletişim Ağı. “İHOP BİLGİ NOTU: ‘Dezenformasyon yasası Anayasa’ya aykırı”. erişim 18 Ocak 2023. <https://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/263671-dezenformasyon-yasasi-anayasa-ya-aykiri>. adresinden alındı.
- Bianet- Bağımsız İletişim Ağı. “İnternet Filtresi Zorunlu Değil Ama Zorunlu”. erişim 18 Ocak 2023. <https://www.bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/131976-internet-filtresi-zorunlu-degil-ama-zorunlu>. adresinden alındı.
- Bianet- Bağımsız İletişim Ağı. “Dışışleri: AB’nin raporunda çifte standart var”, erişim 5 Mayıs 2023. <https://www.bianet.org/bianet/siyaset/252071-disisleri-ab-nin-raporunda-cifte-standart-var>. adresinden alındı.
- Birgün, “Dışışleri Bakanlığı’ndan AB Komisyonu raporuna tepki: Haksız iddiaları tümüyle reddediyoruz”, erişim 5 Mayıs 2023. <https://www.birgun.net/haber/disisleri-bakanligi-ndan-ab-komisyonu-raporuna-tepki-haksiz-iddialari-tumuyle-reddediyoruz-405987>. Adresinden alındı.
- “Centre for Media Pluralism and Media Freedom- Centre for Media Pluralism and Freedom”. erişim 17 Ocak 2023. <https://cmpf.eui.eu/> adresinden alındı.
- Crouch, Erik. “Türkiyeli gazeteci Sinan Aygöl yeni ‘dezenformasyon yasası’ gereğince tutuklandı”. Committee to Protect Journalists (blog), 15 Aralık 2022. <https://cpj.org/tr/2022/12/turkiyeli-gazeteci-sinan-aygul-yeni-dezenformasyon-yasasi-geregince-tutuklandi/> adresinden alındı.

Council of Europe “İfade Özgürlüğü ile İlgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kaynakçası”. Ankara: Matbam Ajans&Reklam ve Tanıtım, t.y. <https://rm.coe.int/16807005e2>. adresinden alındı.

Committee to Protect Journalists. “Methodology”. erişim 17 Ocak 2023. <https://cpj.org/data-methodology/>. adresinden alındı.

Duvar, Gazete. “Prof. Dr. İrfan: ‘29. madde benzeri görülmemiş sonuçlara yol açacaktır’”. Text. <https://www.gazeteduvar.com.tr/prof-irvan-29-madde-benzeri-gorulmemis-sonuclara-yol-acacak-haber-1567268>. Gazete Duvar, 31 Mayıs 2022., <https://www.gazeteduvar.com.tr/prof-irvan-29-madde-benzeri-gorulmemis-sonuclara-yol-acacak-haber-1567268>. adresinden alındı.

Euronews. “İstanbul Sözleşmesi eşcinselliği meşrulaştırıyor mu?”, 22 Mart 2021. <https://tr.euronews.com/2021/03/22/istanbul-sozlesmesi-escinselligi-mesrulast-r-yor-mu>. adresinden alındı

Euronews. “Tepki çeken sosyal medya yasası yürürlüğe girdi”, 01 Ekim 2020. <https://tr.euronews.com/2020/10/01/resmi-gazete-de-yay-mlanan-sosyal-medya-yasas-yururluge-girdi>. adresinden alındı.

European Commission, “factograph_turkiye.pdf”. erişim 21 Ocak 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-11/factograph_turkiye.pdf. adresinden alındı.

European Union, “Principles, Countries, History ”, erişim 16 Nisan 2023, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history_en. adresinden alındı.

Freedom House. “Our History”. erişim 17 Ocak 2023. <https://freedomhouse.org/about-us/our-history>. adresinden alındı.

Freedom House, “Explore the Map”, Freedom House, erişim 26 Ocak 2023, <https://freedomhouse.org/explore-the-map>. adresinden alındı.

Hürriyet, “Dışişleri’nden AB Komisyonu Türkiye Raporu’na tepki: Mesnetsiz iddiaları ve haksız eleştirileri kabul etmiyoruz”, 12 Ekim 2022, erişim 5 Mayıs 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/disislerinden-ab-komisyonu-turkiye-raporuna>

tepki-mesnetsiz-iddialari-ve-haksiz-elestirileri-kabul-etmiyoruz-42152316. Adresinden alındı.

Hayatsever, Hüseyin. “ÇGD’den Türkiye’de basın özgürlüğü karnesi: 1 yılda 318 gazeteci gözaltına alındı, 103’ü tutuklandı”. Sputnik Türkiye, 20170721T1340 300M.S. <https://sputniknews.com.tr/20170721/cgd-turkiye-basin-ozgurlugu-gazeteci-1029377211.html>. adresinden alındı.

IBM, “Grafik Türleri” erişim 29 Ocak 2023. <https://www.ibm.com/docs/tr/spss-statistics/29.0.0?topic=types-line-charts> adresinden alındı.

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2022). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2022 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu. <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/30012023154109aihm%20de%C4%9Ferlendirme%20notu%202022.pdf> adresinden alındı.

CHP Bilgi ve İletişim Teknolojileri Genel Başkan Yardımcılığı, (2018) “İnternet Çağında İnternete erişim Sorunu”, <https://cdn.chp.org.tr/cms/0/Other/NewFolder/trkysnsrimtihn.pdf>. adresinden alındı.

Reporters without Borders, “Europe- Central Asia Polarisation to the West, War & Propaganda to the East”, erişim 16 Nisan 2023, <https://rsf.org/en/classement/2022/europe-central-asia>. adresinden alındı.

RSF, “Index | RSF”. erişim 23 Ocak 2023. <https://rsf.org/en/index>. adresinden alındı.

IREX, “About Us | IREX”. Erişim 17 Ocak 2023. <https://www.irex.org/about-us> adresinden alındı.

Derneği, İ. H. (t.y.). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi – İnsan Hakları Derneği. Gönderen <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> adresinden alındı.

Karan, Ulaş. “İfade Özgürlüğü Nedir? - Özneler, Kapsam, İçerik, Araçlar”. Sarkaç (blog), 10 Mayıs 2019. <https://sarkac.org/2019/05/ifade-ozgurlugu-nedir/> adresinden alındı.

ECHR, “Practical Guide on Admissibility Criteria”. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022. https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_eng.pdf.

RSF, “Methodology Used for Compiling the World Press Freedom Index | RSF”. erişim 17 Ocak 2023. <https://rsf.org/en/index-methodologie-2022>. adresinden alındı.

Troductio, I. “EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline”, 12 Mayıs 2014, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf. adresinden alındı.

Cumhuriyet, “Twitter’den Süleyman Soylu’nun LGBTİ+’ları hedef alan tweetine engel”. erişim 21 Ocak 2023. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/twitterdan-suleyman-soylunun-lgbtilari-hedef-alan-tweetine-engel-1810156>. adresinden alındı.

The Global Voice of Free Expression - Index on Censorship”, erişim 28 Ocak 2023, <https://www.indexoncensorship.org/>. adresinden alındı.

Twitter, “Kaldırma Talepleri- TwitterŞeffaflık Merkezi”. erişim 26 Ocak 2023. <https://transparency.twitter.com/tr/reports/removal-requests.html>. adresinden alındı.

RSF, “Who Are We? | RSF”. erişim 17 Ocak 2023. <https://rsf.org/en/who-are-we>. adresinden alındı.

Varieties of Democracy. “The V-Dem Project”, erişim 21 Nisan 2023, t.y. <https://v-dem.net/about/v-dem-project/>. adresinden alındı.